

ალექსანდრე უოცხიშვილი

საიათროვა-
ლეგენდები
და
სინამდვილე

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა

თბილისი 1990

ვაპოტეხილი საზანდორის საიათნოვას სახელი ლეგენდების ბურუსში გაეხვა თავიდანვე. მაგრამ მგოსნის სიმღერების ტექსტთა ანალიზი საშუალებას იძლევა ზოგა ლეგენდის სათავე დაიძებნოს და მკითხველსაც საშუალება მიეცეს სწორად ჩააწვედეს მომღერლის შემკვიდრეობას.

განკუთქნა მკითხველთა ფართო წრისათვის.

რედაქტორი პროფ. ზ. კიკნაძე

რეცენზენტები: პროფ. დ. ქუმსიაშვილი

დოც. ო. ონიანი

© თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1990

4702170101

II —————

608 (06) —90

ISBN 5—511—00420—0

წინათქმა

დღეს სრულიად ნათელია, რომ ქართული სულიერი და მატერიალური კულტურის, მეცნიერებისა და საერთოდ ქართული შემოქმედებითი გენიის ჩასახვისა და განვითარების ძირითადი ხაზი ევროპული გზით მიიმართებოდა.

სამწუხაროდ, ამ გზის ჩაკეტვამ მიგვიყვანა დაქვეითება-დაკნინების იმ დონემდე, რომ ლამის „დღეს ნაშოვნის დღესვე შეჭმის“ აშუღური ღმერთის მლოცველებად გაგვხადა და „ვეფხისტყაოსნის“ მსოფლიო მნიშვნელობის იდეები მეჭლუმებისა და ოღლანების თათრულ-სპარსულ-სომხურ-ქართულით შეზავებულ სიმღერებზე დაგვახურდავებინა; სიმღერებზე, რომლებსაც თვალეზმოქუთული მოქეიფეების ყურებთან იმქვეყნიური სიტყბოების ბურანში გამხვევ ნაზ ჰანგებად აკვნესებდნენ ადგილობრივი თუ თბილისის შემოხიზნული ყველა ჯურის მოხეტიალე აშუღი-საზანდრები.

სრულიად დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ არც ჯალალედინს, არც მონღოლების სამასწლიან ბატონობას, მერე ყველა შაჰს, სულთანსა და ხანს ერთად აღებულს, იმდენი ზიანი არ მოუტანია ქართული სულიერი შემოქმედებითი გენიისათვის, როგორც თურქ-სელჯუკთა ურდოებმა ჩვენს სამხრეთ-დასავლეთ საზღვარზე ოსმალეთის უზარმაზარი იმპერიის გაჩენით, ბიზანტიის სახელმწიფოს დანგრევით და ევროპისკენ მიმავალი გზის ჩაკეტვით.

ამ უბედურებამ ჩვენ სამი და ოთხი საუკუნით კი არა (როგორც ამას ხშირად წერენ ხოლმე), მთელი ხუთი საუკუნით ჩამოგვარჩინა, რადგანაც ჩამოგვაშორა ევროპული განვითარების გზას, რომელსაც მეტ-ნაკლები სიცხადით მე-19 საუკუნის შუა წლებში დაეუბრუნდით მხოლოდ.

ისევე როგორც პეტრე პირველმა დაამთავრა რუსი ხალხის საუ-

კუნოვანი ბრძოლა ჯერ მონღოლების, მერე იმავე თურქებისა და შვედების წინააღმდეგ ევროპისაკენ ფანჯრის გაჭრით, ასევე ერეკლე მეორის მიერ 1783 წლის ტრაქტატის დადებით დასრულდა ჩვენი აღმოსავლეთის ტყვეობაში ყოფნის ხანა და საშუალება მოგვცა კვლავ ეწიარებოდით ევროპულ კულტურასა და მეცნიერებას — ევროპული თვალთახედვით მოგვეჩხრიკა საკუთარი სულიერი წარსული და შეგვეფასებინა ჩვენი სახელოვანი წინაპრების ნაღვაწ-ნაამაგარი.

შემთხვევითი არ უნდა იყოს ის ფაქტი, რომ გეორგიევსკის ტრაქტატის მოსამზადებლად ქართული ელჩობა რუსეთს სწორედ მაშინ გაემგზავრა, როცა საქართველოში იმყოფებოდა რუსეთის სამეცნიერო აკადემიის წევრის ი. გულდენშტეტის სამეცნიერო ექსპედიცია. ისიც არ უნდა იყოს შემთხვევითი, რომ ქართული ელჩობის ერთ-ერთი ხელმძღვანელი იყო ანტონ ბაგრატიონი — ერეკლესდროინდელი საქართველოს უგანათლებულესი პიროვნება, რომელმაც მთელი თავისი ხანგრძლივი მოღვაწეობა საქართველოში ევროპული განათლების შემოტანისათვის ბრძოლის საქმეს შესწირა.

ევროპულის კეთილისმყოფელი ხელი უპირველესად და ყველაზე ძალუმად სწორედ საქართველოს მეცნიერულად შესწავლის საქმეს დაეტყო და, ამაში, რა თქმა უნდა, ყველაზე დიდი დამსახურება რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიას მიუძღვის.

ამ დამსახურების უსაჩინოესი გამოვლენა, რასაკვირველია, იყო მოღვაწეობა მ. ბროსესი, რომელიც რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიამ თავის წევრად საგანგებოდ ქართველთმცოდნეობის განხრით მოიწვია.

მაგრამ მ. ბროსე მარტო რას გახდებოდა, თუ მას არ დახვდებოდა თუნდაც ნაკლებმნიშვნელოვანი, იქნებ არც ყოველთვის ჭეშმარიტი მიმართულების მქონე, მაგრამ საწყისი მოძრაობისათვის მაინც გამოსადეგი ბილიკები.

ასეთი ბილიკების გამჭრელები იყვნენ რუსეთის აკადემიის წევრები, სხვადასხვა დროს საქართველოში საგანგებო სამეცნიერო მივლინებით თუ სხვა პირობებში მომუშავენი. იოან გულდენშტეტი, ქრისტიან სტევენი, იულიუს კლაპროტი, ანდრიას შეგარენი და ამ უკანასკნელის მიერ სამეცნიერო მუშაობაში ჩაბმული

ქართველი მოღვაწენი: პ. იოსელიანი, ე. ქუთათელაძე და მრავალი სხვა.

ქრისტიან სტევენის არქივში აღმოვაჩინეთ საიათნოვას სიმღერების ჩანაწერები.

ქრისტიან ქრისტიანის ძე სტევენი წარმოშობით შვედი იყო. იგი დაიბადა ფინეთში, ვიბორგის გუბერნიის ქ. ფრიდრიხსჰაფენში 1781 წელს. ფინეთი იმ დროისათვის რუსეთის იმპერიაში შედიოდა და პეტერბურგის სიახლოვის გამოც, უმაღლესი განათლების მისაღებად ფინეთის მცხოვრებნი მეტწილად სატასტო ქალაქისაკენ მოეშურებოდნენ.

სტევენიც ასე მოიქცა. 1799 წელს მან მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხით დაამთავრა პეტერბურგის სამხედრო სამედიცინო აკადემია და დაინიშნა პეტერბურგის სახმელეთო ჰოსპიტლის ექიმად. მაგრამ ამ სამუშაოს იგი ჩქარა თავს ანებებს და იწყებს სამსახურს კავკასიის ხაზის მეაბრეშუმეობის მთავარი ინსპექტორის ბიბერშტეინის მოადგილედ.

1800 წელს, მარტში ბიბერშტეინთან ერთად სტევენი გამოემგზავრა კავკასიის ხაზზე და 1803 წლამდე მუშაობდა აქაური ფლორის შესასწავლად.

საქართველოს სამეფოს გაუქმებისა და რუსეთთან მისი შეერთების შემდეგ ბიბერშტეინის გამგებლობაში მოექცა საქართველოც, სადაც 1803 წელს ინსპექტორად ინიშნება სტევენი.

1804 წელს სტევენი ჩამოვიდა ჩვენში და რუსული ადმინისტრაციის დამყარების შემდეგ მეცნიერთაგან პირველმა მოიარა მთელი აღმოსავლეთ საქართველო. შეისწავლა მცენარეული სამყარო (სხვათა შორის, პირველმა აღწერა ქართული ზამბახი), გაეცნო ჩვენი სოფლის მეურნეობის მდგომარეობას და დასახა მისი განვითარებისა და უკეთ გამოყენების გზები. სამსახურებრივი მოვალეობის გამო სტევენს ჩვენში სოფლის მეურნეობის, კერძოდ, მეაბრეშუმეობის მდგომარეობა და მომავლის პერსპექტივები აინტერესებდა, მაგრამ, როგორც მისი არქივის მასალებიდან ჩანს, იგი, ამასთან ერთად, დიდ ინტერესს იჩენდა ქართული ენის, ლიტერატურისა და კულტურის ისტორიისადმი.

თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ სამეცნიერო სამყაროსა და ბუნების მოყვარულთა საზოგადოებისთვის სტევენი უპირველესად

ყირიმში, სოფ. ნიკიტის მახლობლად, ფრანგი რიშელის მიერ საფუძველნაყრილი ნიკიტის პატარა ბაღის მსოფლიოში სახელგანთქმულ ბაღად გადამქცევია. ამ ბაღის მცენარეული სამყაროს შესავსებად სტევენმა იმოგზაურა მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში და ამ ბაღისავე სიყვარულით 1815 წლიდან სიმფეროპოლში ცხოვრობდა, პენსიაში გასვლის მერე კი სამუდამოდ იქვე დასახლდა.

1836 წელს სტევენს სიმფეროპოლში სტუმრად ეწვია, იმ დროს ამიერკავკასიაში სამეცნიერო მივლინებაში მყოფი მისი თანამემამულე, რუსეთის აკადემიის წევრი, ფილოლოგი ანდრიას შეგერენი.

სტევენმა შეგერენს საჩუქრად გადასცა მის მიერ საქართველოში წლების განმავლობაში შეგროვილი მასალების მთელი არქივი, რომელშიც იყო აღმოსავლეთ საქართველოს მაზრების კამერალური აღწერილობები; ჩანაწერები ქართული ენის ლექსიკისა (რუსული და გერმანული თარგმანებით); ქართული ფოლკლორის რამდენიმე ნიმუში — გერმანული ტრანსკრიფციით, იოსებ გეტციკის მიერ თბილისიდან გაგზავნილი წერილების დედნები, და ბოლოს, თბილისში იმ დროისათვის გავრცელებული ქალაქური, ძირითადად საიათნოვას, სიმღერების ტექსტები. ეს მასალები ახლა საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის ლენინგრადის ფილიალის ა. შეგერენის არქივში ინახება; ჩვენს ხელთაა მასალების მიკროფილმები, საიდანაც ვახდენთ პუბლიკაციას.

რაგორც ყველა ცოტად თუ ბევრად ცნობილი აშული, საიათნოვაც პოლიგლოტი მგოსანი იყო. მისი სიმღერების ტექსტებიდან, რომლებიც სომხურ, აზერბაიჯანულ და ქართულ ენებზე სრულდებოდა, ჭერჭერობით ყველაზე მცირე რაოდენობით ქართულენოვანია ნაპოვნი. ჩვენ მიერ მიკვლეულ რვეულში ორი მანამდე სრულიად უცნობი ტექსტია — ერთი უეჭველად საიათნოვასეული. ამიტომ ამ ხელნაწერს დიდი მნიშვნელობა ენიჭება.

ტექსტების გამოქვეყნების საჭიროებამ, რაც ვარიანტების დადგენასაც გულისხმობს, მგოსნის მოღვაწეობასთან მიგვიყვანა. საიათნოვაზე არსებული უზარმაზარი ლიტერატურის ამომწურავად გათვალისწინება თითქმის შეუძლებელია. ეს ლიტერატურა არის სომხურ, აზერბაიჯანულ, ქართულ, რუსულ ენებზე, საკმაო რაოდენობით მოიპოვება უცხოური წყაროებიც.

ლ. მელიქსეთ-ბეგის, გ. შაყულაშვილის, ბ. არველაძისა და სხვა-

თა შრომების მეშვეობით სომხურ-აზერბაიჯანულ სამეცნიერო ლიტერატურას გავეცანით და, როცა ამას ქართულ და რუსულ ენაზე გამოქვეყნებული ინფორმაცია დაემატა, აღმოჩნდა: საიათნოვას ბიოგრაფიის და მემკვიდრეობის კვლევის საქმეში გამონაგონი ბევრად ჭარბობს სინამდვილეს.

ისტორიამ ბევრი შემთხვევა იცის, როცა აწმყოში (არც თუ უსაფუძვლოდ) დამსახურებულ შემოქმედს დროის გამოცდისათვის ვერ გაუძლია და დავიწყებას მისცემია ან, პირუკუ, თანამედროვეთაგან ვერდაფასებული მოღვაწე დროთა მდინარებას თავისთავად დაუსვამს ღიდეების კვარცხლბეკზე. მაგრამ ასეთი გადაფასება ხდებოდა და უნდა ხდებოდეს შემოქმედის მემკვიდრეობის პირუთენელი და მიუყერძოებელი ანალიზის საფუძველზე. მით უფრო, ასეთ მიდგომას მოითხოვს ქართული ლიტერატურათმცოდნეობა, რომლის დევიზიც მუდამ უნდა იყოს ობიექტურობა. მეცნიერების არსის განმსაზღვრელი ცნობილი გამოთქმა: „პლატონი ჩემი მეგობარია, მაგრამ ჭეშმარიტება უფრო ახლო მეგობარიაო“, ჩვენი განუყრელი დევიზი უნდა იყოს; მეცნიერება ვერ ითმენს ვერც ცრუ პატრიოტიზმსა და ვერც უნიადაგო ნიპილიზმს. მისთვის მიუღებელი უნდა იყოს როგორც გადაჭარბებული ჭემა, ისე დაუმსახურებელი ძაგება, როგორც თვალისმომკრელი ფერ-უმარილი, ისე გულისამრევი წუნწუხი.

და რადგან ლიტერატურათმცოდნეობა მეცნიერებაა, მას საკმაოდ აქვს მეთოდები და ხერხები ერის სულიერი კულტურის ისტორიაში ამა თუ იმ შემოქმედის ადგილის დასადგენ-განსასაზღვრავად. მაგრამ, ვიმეორებთ, შემოქმედის შეფასება მისი მემკვიდრეობის მიუყერძოებელ ანალიზს უნდა ეყრდნობოდეს.

ახლა ძნელია იმ მიზეზების მიკვლევა და დადგენა, რამაც საიათნოვას შემოქმედების შეფასებაში ასეთ დაუოკებელ ჰიპერბოლიზირებას დაუდო სათავე, მაგრამ, ერთი აშკარაა, მგოსნის მოღვაწეობა მეტისმეტად გამაღივებელი შუშით იქნა გასინჯული და, რაღა თქმა უნდა, ნამდვილ სახესთან შედარებით დამახინჯებულად წარმოდგენილი.

თავად ის ფაქტი, რომ აშულ-საზანდრის პიროვნება და სიმღერების ტექსტები, ჯერ ზეპირი გზით გავრცელებული, მერე ჩაწერილი, ისტორიამ შემოინახა და ჩვენამდე მოიტანა, უდიდესი მნიშვნე-

ლობის მქონეა. განა ცოტა შემოქმედი ჩაყლაპა უღმობელმა ისტორიამ, საიათნოვაზე დიდი და მნიშვნელოვანი?

ამიტომ საიათნოვა უბედნიერეს მგოსნად უნდა ჩაითვალოს თუნდაც იმ პოპულარობისათვის, რაც მას თანამედროვეებმა და მომავალმა თაობებმა არგუნეს. დაუმსახურებელი ჩინ-მედლები მას არ ესაჭიროება.

ისიც არაა გამართლებული, რომ არცთუ დიდი ხნის წინათ მოღვაწე მგოსნის ცხოვრება და შემოქმედება ლეგენდების ბურუსში გავხვიოთ და შთამომავლობას ნამდვილი ისტორიის მაგიერ ლამაზად დაწერილი ზღაპარი ვუანდერძოთ.

ჩვენ ვცადეთ ზოგი ლეგენდა ჩამოგვეშორებინა ვირტუოზი საზანდრის ცხოვრებისა და შემოქმედებისათვის მხოლოდ და მხოლოდ იმ სიმღერების ტექსტების მეცნიერულ ანალიზზე დაყრდნობით, რომელთა ჩანაწერებმაც ჩვენამდე მოაღწია. ამას გარდა, ვითვალისწინებდით ისტორიულ გარემოს, ფეოდალური საქართველოს ცხოვრების მორალური კოდექსით შექმნილი წოდებრივი ბარიერის გადალახვის სიძნელეს, რაც საიათნოვას უთუოდ აღუდგებოდა წინ და რასაც, სამწუხაროდ, სრულიად უგულებელყოფს ზოგი მკვლევარი.

ჩვენ ამჯერად რვა ლეგენდით შემოვიფარგლეთ, თუმცა მათი რიცხვი გაცილებით მეტია. ვეცადეთ მეცნიერული კამათის ეთიკისათვის არ გვეღალატნა, მაგრამ თავის შეკავება ზოგჯერ ძალიან ძნელი იყო და, თუ ამის გამო მკითხველს ფიცხ პოლემისტად მოვეჩვენოთ, შეგვინდოს — სამაგიეროდ ჭეშმარიტებისათვის არსად გვიღალატნია.

აქვე ვაქვეყნებთ ჩვენს მიერ მიკვლეულ ტექსტებს კომენტარებით და გამოსხაურებას ე. კეიტაიშვილის წერილზე — „მუხამბაზო, რა ტკბილი რამ ხმა ხარო“, რომელიც იდეურ-თემატურად ძირითად წერილში წამოწყებული მსჯელობის გაგრძელებაა.

წიგნი 1984 წელს დაიწერა, მაგრამ „სხვადასხვა“ მიზეზის გამო დღემდე მისი დაბეჭდვა არ მოხერხდა.

„მოუპარეს პირში უპარახე...“

ლეგენდა პირველი — საიათნოვა მოწამებრივი სიკვდილით დაეცა ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევის დროს 1795 წელს, თბილისში.

ამ ლეგენდას სათავე საიათნოვას სომხური ლექსების პირველმა შემკრებმა და გამომცემელმა ექიმმა გ. ახვერდოვმა დაუდო. როგორც გ. ახვერდოვი წერს, საიათნოვა ბერად შემდგარა ახპატის მონასტერში. როცა „...თბილისში შემოიჭრნენ სპარსელები — ახპატის მეტოქის ციხის დიდი ეკლესიის ეზოშიც შევიდა მტერი და ხოცვა-ჟლეტა და ძარცვა დაიწყო. მათ საიათნოვამდეც მიაღწიეს, რომელიც ლოცვად იდგა ეკლესიაში. სპარსელებმა მას გარეთ გამოსვლა და სარწმუნოების დაგმობა მოსთხოვეს, მაგრამ ბერმა უპასუხა:

„ეკლესიიდან არ გამოვალ, არ გავუდგები იესოსო“. სპარსელებმა მახვილით მოკლეს იგი.

ამგვარად, ხალხის ნოქარი სარწმუნოებისთვის მოკლეს, ვითარცა მონა ღვთისა — ეს მოხდა 1795 წელს, სექტემბრის თვეს.

სპარსელების თბილისიდან წასვლის რამდენიმე დღის შემდეგ აიღეს მისი გვამი და დაასაფლავეს ციხის დიდი ეკლესიის ჩრდილოეთ კარიბჭის წინ. საიათნოვას საფლავს თუმცა ქვა არ ადევს, მაგრამ ასე მოგვითხრობენ მისი დასაფლავების დამსწრენი“ (1,46).

მკვლევარი ბონდო არველაძე ასახელებს ავტორებს, რომლებიც იმეორებენ ამ თქმულებას ზოგიერთი გარკვეული შინაარსობრივი ცვლილებით: ი. პოლონსკი, ზ. მთაწმინდელი, ს. ქიშმიშევი, პოტტო, ოვ. თუმანიანი, ალ. ხახანაშვილი, ვ. ბრიუსოვი, ი. გრიშაშვილი, ბ. სევაკი, ს. არუთინიანი, ვ. ნალბანდიანი და სხვები (1,47).

ჯერ კიდევ 1930 წელს გამოკვლევაში „საიათნოვას ვინაობა“ სომხეთის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტმა, პროფ. ლ. მელიქსეთ-ბეგმა სრულიად დამაჯერებლად დაამტკიცა, რომ „ალა-მაჰმად-ხანის მიერ 1795 წელს ტფილისის აოხრების არც ერთ აღმწერელს, არც ქართველს და არც სომეხს, საიათნოვაზე არაფერი აქვს ნათქვამი“ (2,126).

მიუხედავად ამისა, ივ. ენიკოლოპოვი 1963 წელს ჟურნალ „დროშაში“ წერდა: „საიათნოვას გარდაცვალების თარიღი დღემდე ზუსტად არ არის დადგენილი, აქაც წლების მანძილზე ბევრი სა-

დაო და საეკვო მოსაზრება გამოითქვა. ასე, მაგალითად, ცნობილი ქართველი ისტორიკოსი პლატონ იოსელიანი თავის მონოგრაფიაში მეფე გიორგი მეტორმეტის შესახებ აღნიშნავდა, რომ: „გამოჩენილი მოლექსე, ჰაზრთა-მკვეთრთა მექონი“ საიათნოვა, რომლის „თქმა-თა ღღესაც იგავად იტყვიან ქართველნი“, მოკუდა 1801 წელს“ (ავტორი ეყრდნობა თავის მამის — ქართველი მეფეთა კარის მოძღვრის, ეგნატეს ნათქვამს)“...

„სხვათა შორის, — განაგრძობს ენიკოლოპოვი, — როგორც ხალხური გადმოცემის, ისე მწიგნობრული წყაროების მიხედვით, საიათნოვა მოკლეს თბილისში წმინდა გიორგის საყდრის ზღურბლზე. სპარსეთის შაჰის — ალა-მაჰმად-ხანის ურდოების შემოსევის დროს“.

ოვანეს თუმანიანმა ამ ადგილას 1914 წელს ააგებინა ძეგლი საიათნოვას სახელის უკვდავსაყოფად.

ყველაზე ადრე, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ფართოდ გავრცელებულ გადმოცემას, ცნობები იმაზე, თუ სად, როგორ და რა ვითარებაში მოკლეს საიათნოვა — შეკრიბა და გამოაქვეყნა დიდი აშულის ბიოგრაფიის პირველმა მკვლევარმა — ექიმმა იური ახვერდოვმა (იგივე გიორგი ახვერდოვი), რომელმაც 1852 წელს მოსკოვში გამოსცა საიათნოვას სომხური ლექსების კრებული და სათანადო წინასიტყვაობაც დაურთო.

იური ახვერდოვი თბილისის ახლოს მდებარე სოფელ თელეთიდან იყო. 1813 წელს დაბადებულს, თავის სიჭაბუკის წლებში შესაძლებლობა ჰქონდა ბევრი გაეგო საიათნოვას ბედზე თავის მამისაგან, რომელიც, როგორც ენიკოლოპოვი მიუთითებს, იმ დროისათვის საკმაოდ განათლებული კაცი ყოფილა (ჰქონდა პროპოზიციის ჩინი). ამის გარდა, იმავე წლებში მას შეეძლო საამისოდ საჭირო ცნობები შეეკრიბა თბილისის იმ მცხოვრებთა შორის, რომელნიც 1795 წლის საშინელი ტრაგედიის პირადი მომსწრენი იყვნენ. ახვერდოვი აღნიშნავს კიდევ, რომ ყველა ცნობა მან ადამიანებისგან (!) ჩაიწერა.

ამრიგად, ჩვენ საფუძველი გვაქვს ახვერდოვის ცნობებს მეტი ნდობით მოვეპყროთ.

ახვერდოვის ცნობებს მთელი თავისი დეტალებით ადასტურებს გენერალი ს. ქიშმიშევი თავის წიგნში „ნადირ-შაჰის ლაშქრობანი“, სადაც დიდი ადგილი აქვს დათმობილი თბილისის აღებას სპარსეთის

ჯარების მიერ 1795 წელს. უაღრესად ავტორიტეტული წყარო „დიდი საბჭოთა ენციკლოპედია“ აღნიშნავს, რომ „საიათნოვა მხეცურად მოკლეს ალა-მაჰმად-ხანის ჯარისკაცებმა თბილისის აღების დროს“ — დაასკვნის ენიკოლოპოვი (3,6).

ენიკოლოპოვმა, ჯერ ერთი, ყოველგვარი მტკიცების გარეშე განაცხადა: „მწიგნობრული წყაროების მიხედვით საიათნოვა მოკლეს... ალა-მაჰმად-ხანის ურდოების შემოსევის დროსო“, თუმცა, როგორც უკვე ითქვა, არც ერთი „მწიგნობრული წყარო“ მსგავს ფაქტს არ ადასტურებს;

მაგრამ უფრო საინტერესო ენიკოლოპოვის მსჯელობის სხვა მხარეა. მან იცის, რომ ისტორიკოს პ. იოსელიანის ცნობით, საიათნოვა მოკლდა ბუნებრივი სიკვდილით 1801 წელს. ისიც იცის, რომ პ. იოსელიანის მამა, ეგნატე, გიორგი მეთორმეტის კარის მოძღვარი იყო და კრწანისის ტრაგედიის თვითმხილველი (პ. იოსელიანის ცნობები კი საკუთარი მამის მონათხრობს ეყრდნობა). მეორე მხრივ, ენიკოლოპოვმა უწყის, რომ ი. ახვერდოვი თელეთელია, დაიბადა 1813 წელს და მას შეეძლო თბილისში ენახა ის ადამიანები, რომლებიც თავად იყვნენ მომსწრენი ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევისა. ამიტომ თვლის, რომ უფრო მეტი ნდობით გ. ახვერდოვის ცნობებს უნდა მოვეპყროთ.

კი მაგრამ, ეგნატეს მონათხრობსაც რომ თავი დავანებოთ, ახვერდოვზე ოთხი წლით უფროსს, თბილისში დაბადებულ და გაზრდილ ისტორიკოს პ. იოსელიანს გაცილებით მეტი შესაძლებლობა არა ჰქონდა აგრეთვე თავისი თვალთ ეხილა 1795 წლის უბედურების მომსწრენი და დაედასტურებინა საიათნოვას სიცოცხლის ტრაგიკული ბოლო, ასეთს მართლაც რომ ჰქონოდა სინამდვილეში ადგილი?

ახლა ვნახოთ, თუ როგორი „დეტალებით ადასტურებს“ ახვერდოვის ცნობას გენერალი ს. ქიშმიშევი. იგი წერს: „პირველი დარტყმა მიიღო სომხურმა ეკლესიამ (!), რომელიც ციხე-სიმაგრის შიგნით მდებარეობდა. შიგ შესვლისას სალდათებს შეეგებათ სახალხო მომღერალი საიათნოვა და ტაძარში თავშეფარებულ მლოცველთა ლიანგი. ვერც ჩონგურის მელოდიაურმა მუსიკამ და ტკბილმა სიმღერამ, ვერც ადამიანთა გმინვამ ვერ შეაჩერეს ბარ-

ბაროსები. ყველა მლოცველი მოკლულ იქნა, ტაძარი შეგინებული და ძვირფასეულობა გატაცებული“ (4,276).

როგორც ვხედავთ, ეს ცნობები არათუ „დეტალურად“ არ ემთხვევა ახვერდოვის ლეგენდას, არამედ აქედან საერთოდ არც ჩანს, მოკლეს თუ არა საიათნოვა.

რადგან თხრობის დასაწყისში, დამხდურთა შორის, ერთი მხრივ, დასახელებული იყო სახალხო მომღერალი საიათნოვა, ხოლო მეორე მხრივ, მლოცველი ხალხი, ლოგიკა მოითხოვდა, მლოცველი ხალხის გაწყვეტის გვერდით აგრეთვე ცალკე თქმულიყო საიათნოვას ბედზეც.

ამას გარდა, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ისიც, რომ ქიშმიშევის მიერ აღწერილი საიათნოვა სამოქალაქო პირია, მას ხელში ჩონგური უჭირავს და დამპყრობლებს სიმღერით აბრალებს თავს. ჩვენ კი ვიცით, ამ დროს იგი ბერად იყო შემდგარი ახპატის მონასტერში — აქი ახვერდოვის ვერსიით იგი მომხდურთ ჯვრით ხელში შეეგება, თანაც უთხრა: „ეკლესიიდან არ გამოვალ, არ გავუღებები იესოსო“.

აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ საიათნოვას ქართველ მკვლევართა შორის ეს ლეგენდა ქეშმარიტად არავის უცენია. მასში ეჭვი ეპარებოდა ი. გრიშაშვილსაც. აკად. კ. კეკელიძე „ქართული ლიტერატურის ისტორიის“ II ტომის მეორე გამოცემაში კი წერდა: საიათნოვას მოწამებრივი სიკვდილის ამბავი ლეგენდაა, „საიათნოვა გიორგის მეფობაშიც (1798—1800) ცოცხალია. ამ მეფობაში მას ახპატის მონასტერში ხდებდა იონა ხელაშვილი. უნდა გარდაცვლილიყო ის ბუნებრივი სიკვდილით 1801 წელს, როგორც პ. იოსელიანი აღნიშნავს“ (5,680).

რაც შეეხება აკად. ალ. ბარამიძეს, იგი ყოველთვის იმ მოსაზრებაზე იდგა, რომ საიათნოვა გარდაიცვალა ბუნებრივი სიკვდილით 1801 წელს (6,104; 7,458).

ძირითადად ამ საკითხს ეძღვნება ბონდო არველაძის ზემოთ ნახსენები წერილი, რომელშიც დოკუმენტურადაა დადასტურებული იოანე ბაკრატიონის მიერ „კალმასობაში“ მოცემული ცნობათა თაობაზე, რომ საიათნოვა 1800 წელსაც ცოცხალია.

ლეგენდა მეორე — საიათნოვას ტრფიალები — ობიექტი იყო ერეკლე მეფის და — ანა ბატონიშვი-

ლი — დიმიტრი ორბელიანის მეუღლე — ეს გახდა მიზეზი მგოსნის სასახლიდან გაძევებისა.

ამ ლეგენდას დასაბამი პოეტმა ვ. ბრიუსოვმა დაუდო. მან 1916 წელს გამოსცა „პოეზია არმენი“. წიგნში შევიდა საიათნოვას რამდენიმე სიმღერის თარგმანიც. ვ. ბრიუსოვის აზრით, საიათნოვას სიყვარულის საგანი უნდა ყოფილიყო ქართველი მეფის ასული (გრუზინსკაია ცარენა).

რა თქმა უნდა, ბრიუსოვს ვიღაცამ მოუთხრო ეს „ლამაზი ისტორია“.

პირველმა ი. გრიშაშვილმა შეიტანა ექვი ამ „სენსაციური თეორიის“ (როგორც მას ლ. მელიქსეთ-ბეგმა უწოდა) სისწორეში. გრიშაშვილი მიუთითებდა, რომ ასეთი რომანი ჰქონდა ბესიკს და არა საიათნოვასო (8, 48).

გრიშაშვილის მოწმობით, საიათნოვას მართლა ჰყოლია საყვარელი, მაგრამ არა ბატონიშვილი, არამედ ვინმე „ქურქჩის“ ცოლი, სახელად ტალითა. ლ. მელიქსეთ-ბეგის ცნობით, საიათნოვას საყვარელს სონა რქმევია.

ქართულ, არც ზეპირ და, მით უფრო, არც წერილობით წყაროებში არაავითარი ცნობა არ არის იმას მიმსგავსებულიც კი, თითქოს საიათნოვას რაიმე რომანული ისტორიები ჰქონოდა ერეკლე II-ის კარზე. ამის გამო, არც ერთი ქართველი მკვლევარი არ იზიარებს ამ ლეგენდას.

მიუხედავად ამისა, ჩვენი კოლეგა სომეხი მკვლევრები: გ. აბოვი, ს. გაისარიანი, მ. აგაიანი, მ. ასრათიანი, პ. სევაკი, ვ. ნალბანდიანი და სხვები დაბეჭდვით ამტკიცებენ, რომ საიათნოვას სამეფო კარიდან გაძევების მიზეზი სწორედ ის სასიყვარულო ისტორია იყო, რომელიც მას ერეკლე II-ის დასთან ჰქონდა.

სომხურ სამეცნიერო ლიტერატურაში ამ „თეორიამ“ მეტად საინტერესო გზა გაიარა, ვიდრე იგი, ვ. ნალბანდიანის თქმით, მიაღწევდა იმას, რომ: „ჩვენს დროში მკვლევრებმა (მ. აგაიანი, მ. ასრათიანი, პ. სევაკი) საინტერესო და სკრუპულოზური მუშაობის შედეგად მოახერხეს გაეშიფრათ კრიპტოგრამები რამდენიმე სიმღერისა, აგრეთვე ცალკეული ტაეპებისა, რომლებიც იდუმალი წერის მეთოდით იყო შედგენილი და სავსებით დამაჯერებლად და

არგუმენტირებულად გამოაჩინეს ნამდვილი მიზეზი პოეტის დრამატული განცხადებისა... აშკარა გახადეს მისი სიყვარულის ისტორია“.

მართლაცდა, თუ მათ გაშიფრეს კრიპტოგრამები, ეს იგივეა, რაც თეორიული ფიზიკის მონაცემები დაამტკიცონ ცდების საშუალებებით, ლაბორატორიულად.

ასეთ მტკიცებას მართლაც ვერსად გაექცევი, თუმცა გაქცევასაც ვინ აპირებს. ვის რა აქვს იმის საწინააღმდეგო, რომ საიათნოვას ჰყვარებოდა ერეკლეს და ანა ბატონიშვილი და ამ სიყვარულის ნიადაგზე მომხდარიყო კონფლიქტი მასა და ერეკლეს შორის? კაცმა რომ თქვას, გაუგონარი ამ ამბავში არაფერი იქნებოდა, მაგრამ მეცნიერება მოითხოვს საბუთიან მტკიცებას და განსაკუთრებით ზუსტ მეთოდებს, ფხიზელ თვალსა და უტყუარ ლოგიკას, როცა საქმე კრიპტოგრამების გაშიფვრას ეხება.

ჩვენ არას ვამბობთ „მეცნიერული“ კვლევის იმ მეთოდზე, როცა კრიპტოგრამების გაშიფვრის შემდეგ პ. სევაკს საიათნოვას სიმღერებში ოსკარ უაილდისა და შარლ ბოდლერის შემოქმედების პარალელები უპოვია (9,17). ამის განსჯა მკითხველისათვის მიგვინდია. მაგრამ რაც შეეხება საიათნოვას ქართული სიმღერების იდუმალწერის ტექსტების გაშიფვრას და იმას, თუ როგორი მეთოდებით „კითხულობს“ პ. სევაკი ანა ბატონიშვილის სახელს ამ ტექსტებში, მშვენივრად გვიჩვენა ბონდო არველაძემ ხსენებულ სტატიაში. ამავე საკითხს, მართალია შედარებით მოკლედ, მაგრამ მეტად დამაჯერებლად იხილავს გ. შაყულაშვილიც თავის გამოკვლევაში.

პ. სევაკს გამოუთვლია, რომ თეიმურაზისა და ერეკლე მეფის კარზე იმ დროს მცხოვრებ 4 ანას შორის საიათნოვას სიყვარულის ობიექტად ყველაზე უფრო საგულევებელია ერეკლეს და — ანა ბატონიშვილი — დიმიტრი ორბელიანის მეუღლე, თურმე იმიტომ, რომ საიათნოვა ერთ-ერთ სომხურ ლექსში ამბობს: „მე და ჩემი მიჯნური ერთ წელს გავჩნდითო“. სევაკის მტკიცებით, საიათნოვა დაიბადა 1722 წელს (თუმცა, როგორც ცნობილია, საიათნოვას დაბადების თარიღად მკვლევართა აბსოლუტური უმრავლესობა ასახელებს 1712 წელს. ამიტომაც იყო, რომ მგოსნის დაბადებიდან 250 წლის იუბილე 1963 წელს ჩატარდა). ანა ბატონიშვილიც თურმე 1722 წელს დაბადებულა.

ამასთან დაკავშირებით სრულიად სამართლიანად შენიშნავს ბ. არველაძე, რომ „აღნიშნული სტრიქონის პ. სევაკისეული ინტერპრეტაცია არასწორი და მცდარია. აღმოსავლურ პოეზიაში, კერძოდ აშულურში ამგვარი მხატვრული თქმები ჩვეულებრივია და მათში რაიმე ავტობიოგრაფიულ ამბავს არავინ ეძებს, რადგან აშულური პოეზია ტრაფარეტზეა შექმნილი, სადაც თითქმის შეუძლებელია გაარკვიო ადრესატის არამც თუ ვინაობა, არამედ სქესიც კი“ (9, 159).

თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ პ. სევაკი მართლ ამ საბუთის იმედზე არაა. მას მეორე, არანაკლებ მნიშვნელოვანი საბუთიც აქვს თავისი „თეორიის“ დასამტკიცებლად. სიმღერაში „სოფელსა და სოფელს შუა“ ასეთი სტრიქონი გვხვდება — „ჩინ-მაჩინის ხელმწიფისა დას ამბობენ მართალია“. „პ. სევაკის აზრით, ეს არის თავისებური კრიპტოგრამა ანას შესახებ, ნამდვილად მეფის დის, მაგრამ არა ჩინეთის, არამედ ქართველი მეფის“ (9, 159).

მიკერძოებაში რომ არ ჩამოგვართვან, პ. სევაკის ამ მოსაზრების მეცნიერული შეფასება მივანდოთ აზერბაიჯანელ მკვლევარს, აშულური ლიტერატურის სპეციალისტს პ. არასლის. აი, რას წერს იგი: „როგორც აშულმა აბასმა გაუმართა პაექრობა თავის წარმოდგენაში შექმნილ სატრფიალო არსებას გიულგეზს და შექმნა ეპოსი „აბასი და გიულგეზი“, როგორც მანვე შექმნა საშუალო ლექსები თავის სატრფიალო შახსენთან შაირობაში და მოგვცა შესანიშნავი ეპოსი „აშული და ყარიბი“ და სხვა ნაწარმოებები, ისე საიათნოვაც ეშაირება თავის საყვარელ არსებას ლექსში „ვეთხარი და მიპასუხა“.

ამ ლექსში საიათნოვა მღელვარებით გადმოგვცემს მისი ფანტაზიით შექმნილ საყვარელ ქალთან განხეთქილების მიზეზს და ამით თანაგრძნობას პოულობს მსმენელთა შორის. ასეთი სიმღერები იყო სადამო-შაირების რეპერტუარი აშულურ პოეზიაში. ასეთი თავისებურება დღესაც გრძელდება“ (მოგვაქვს ბონდო არველაძის სტატიის მიხედვით (9, 159-60).

ერთი სიტყვით, „ჩინ-მაჩინის მეფის და“ აშული საიათნოვას ჩვეულებრივი მგოსნური ფანტაზიის ნაყოფია და არავითარი ქართველი მეფის დაი აქ არ იგულისხმება.

მაგრამ უფრო საინტერესოა პ. სევაკის მეცნიერულ-კრიპტო-

გრაფიული ძიება ქართულად დაწერილი სიმღერის — „შენთან მის-
თვის ვლაპარაკობ“ — ტექსტის მიმართ, რომელშიაც ბატონიშვილ
ანას სახელი ექვსჯერ ყოფილა შეფარვით ნახსენები.

მომაქვს სიმღერა მთლიანად:

„შენთან მიტომ ვლაპარაკობ,
ღღეს რომ ტურფა ტანი ვნახე!
შიგ იწვა მზეთუნახავი,---
ოქროს აკვანი ვნახე!
წიგნი დაეწერე შენს მკერდსა,
რატომ არ მომხედამ ერთსა?
დიდება და მადლი ღმერთსა,
მოველ, ეს უბანი ვნახე.
გითხარ: თუ ხარ ცეცხლის ნაშობ,
ნუ დამწვავ და ნურც დამაშრობი
ღილით მზესავით კაშკაშობ,
მოგხედე — მბრჭყინევანი ვნახე!
თუ მართლა ხარ ჩემი ტოლი,
ვითამაშოთ გოლი-გოლი,
გავშალოთ ვარდის ფოთოლი.
ფერ-ფერად სუსანი ვნახე!
საიათნოვა ყმაა შენი,
სახითა ხარ მთვარე-მზენი!
სახელი მაქვს „სანი“, „თენი“,
„ვინის“ ბოლოს „ანი“ ვნახე!

„პ. სევაკი ასკვნის, რომ „აქ ერთი რამ უეჭველია“. „ანი“ აქ
6-ჯერ მეორდება — (ტანი, აკვანი, უბანი, ბრჭყინევანი, სუსანი, ანი).
ეს იგივე „ანია“, რომელიც 28-ჯერ მეორდება სომხურ ლექსში
(№ 11) და ეს საიათნოვას მიჯნურის სახელია უეჭველად.

ამგვარი მეთოდით ეძებს პ. სევაკი ანა ბატონიშვილის სახელს
საიათნოვას ქართულ, აზერბაიჯანულ და სომხურ ლექსებში. ამ
„მეთოდის“ არსი კი გამოიხატება იმაში, რომ რაღაც არ უნდა
დაუჯდეს, საიათნოვას ლექსებში მოიძებნოს ისეთი სიტყვები, რომ-
ლებიც „ანით“ იქნება დაბოლოებული. იპოვის თუ არა ასეთ სი-
ტყვას, აღმოჩენით გახარებული მკითხველს აუწყებს — აი, საიათ-
ნოვას მიჯნურის სახელი (ანი) ამა და ამ ლექსში ამდენჯერ მეორ-
დება შეფარვით“ — შენიშნავს ბ. არველაძე (9,160).

ჩვენ კი გვინდა სევაკს შევახსენოთ, რომ ამავე ლექსში მას გამოარჩა ერთი „ანი“. განა „ს-ანი“-ც „ანი“-თ არ მთავრდება?

ერთი სიტყვით, 6-ჯერ კი არა, „ანი“ მეორდება 7-ჯერ.

გარდა ამისა, ავტორს, როგორც ჩანს, ვერ შეუმჩნევია კრიპტოგრამა ლექსში „მე შენთან სიყვარული მაქვს“, რომლის პირველი ტაეპის სარიტმო სიტყვებში და აგრეთვე სამივე სტროფის ბოლო ტაეპშიც „ანი“ იკითხება: „ხ-ანი-ა“, „დადებ-ანი-ა“, „ზარნიშ-ანი-ა“, „წაგიყვ-ანი-ა“, „აუყვ-ანი-ა“; „ანი“ იკითხება ლექსის — „გალობს თუთი, ყაზალხი“ — პირველი სტროფის რედიფულ რითმებშიც: „ბ-ანი“, „ნაბ-ანი“. ვფიქრობთ, ამავე „ანი“-ს წოდებითი ბრუნვის ფორმები უნდა ვიგულისხმოთ ლექსებში „შავო მაყვალ-ვით თვალებიანო“ და „ხარ ტურფა“, მხედველობაში მაქვს სარიტმო სიტყვები: „საზები-ანო“, „ხაზები-ანო“ „ვაზები-ანო“, „ბაზები-ანო“, „ჯეირ-ანო“, „მარჯ-ანო“, „შამდ-ანო“ „ერეკლე ხ-ანო“ და მისთანანი — სულ 26-ჯერ.

ასე რომ „ფაქტები“ სახეზეა და, მოგეხსენებათ, ფაქტი ჭიუტია.

მართალია, შეიძლება ვინმე მოგვედაოს და გვითხრას, რომ: „თქვენ ამბობთ, საიათნოვას უყვარდა ანა, რა შუაშია აქ ან „ანი“ ან „ანო-ო“, ხმოვანზე გათავებული ქართული საკუთარი სახელი, რომლის მაგალითსაც ანა წარმოადგენს, ხომ არ იცვლის ფუძეს და არ მოგვემდა არც „ანი“-ს და არც „ანო“-ს? (ეს უკანასკნელი უფრო მოსალოდნელი იყო).

დიახ, მთავარი ისაა, რომ ჯერ შეითხზა ლეგენდა ანა ბატონი-შვილთან საიათნოვას რომანისა და მერე დავიწყეთ ამ ლეგენდისათვის არგუმენტების ძებნა და, რადგან არავითარი წერილობითი წყარო არ არსებობს, უნდა რამენაირად ვიპოვოთ მეთოდი ე. წ. კრიპტოგრამების გაშიფვრისა, რომელიც სინამდვილეში სხვა არაფერია, თუ არა ქართული ლიტერატურის ისტორიაში კარგად ცნობილი მეთოდი, „ზმურად“ ნათქვამის გაშიფვრას რომ გულისხმობს და გამოყენებულ იქნა ბესიკის ლექსის — „დედოფალს ანაზე“ — სარიტმო სიტყვებში „ანა“-ს ამოსაცნობად.

მაგრამ, საკმარისია, შევეუდაროთ ბესიკის ქმნილება საიათნოვას ზემოხსენებულ სიმღერას და აშკარად დავინახავთ ფაქტების გაყალბებას.

უპირველესად, ბესიკის ლექსის სათაურიდანვე ვგებულობთ, რომ იგი დედოფალ ანასადმია მიძღვნილი. ამასვე ადასტურებს პირველი ტაეპის სარითმოს სიტყვა, სადაც „ანა“ პირდაპირაა მითითებული:

„ვფუტავ, მე არვინ მიხილავს, რომ არს შევნებით ანაო“ და, რაც მთავარია, ყოველ თხუთმეტსავე შემთხვევაში ზმური რითმა მხოლოდ „ანა“-ს იმეორებს, რადგან ბესიკმა კარგად იცის (რაც არ იცის, ან რისი ცოდნაც არ სურს სევაკს), „ანა“-მ არ შეიძლება მოგვეცეს არც „ანი“ და არც „ანო“.

კიდევ უფრო უსუსურია სევაკის მცდელობა მოტანილი სიმღერის ბოლო ტაეპში — „ვინის“ ბოლოს „ანი“ ვნახე — ანა ბატონიშვილის სახელი აღმოაჩინოს.

მე არ ვიცი, რა უნდა ეწოდოს კრიპტოგრამების საიდუმლოებათა ამომხსნელის ქმედებას, რომელიც საანალიზო ტაეპის (აქ მართლაც კრიპტოგრამასთან გვაქვს საქმე) ნამდვილ შინაარსს ვერ არკვევს?

აბა მოვიგონოთ რას ამბობს მგოსანი:

„სახელი მაქვს „სანი“, „თენი“,

„ვინის“ ბოლოს „ანი“ ვნახე“.

რას უნდა ნიშნავდეს „სანი“, „თენი“ (ასეთი ფორმა რითმას დასჭირდა, იგულისხმება „თანა“), „ვინი“ და „ანი“, რომლებიც გამომცემელს წინწყლებში ჩაუსვამს? — მხოლოდ და მხოლოდ ქართული ანბანის შესაბამისი ასოების დასახელებას!

ახლა ეს ასოები, რომელთა სახელები აქაა ჩამოთვლილი, გავაწყოთ იმავე რიგის მიხედვით და ვნახოთ, რას მივიღებთ: „ს...თ...ე...ა“. რას შეიძლება გულისხმობდეს ეს კრიპტოგრამა, მით უფრო, თუ ავტორი გვეუბნება, სახელი მაქვს ამ ასოებისგან შედგენილიო, თანაც საგანგებოდ მიუთითებს, რომ „ვინის“ შემდეგ — ბოლოს „ანი“ ვნახე, ე. ი. მათ შორის ასო არ არისო?

„ს...თ...ე...ა“ — ამ კრიპტოგრამას მხოლოდ ერთადერთი ახსნა შეიძლება ჰქონდეს, რაც მგოსნის ფსევდონიმს — „საიათნოვა“-ს მოგვცემს.

ერთი სიტყვით, „მიუყერძებელმა“ მკვლევარმა თანამედროვე კვლევის მეთოდების გამოყენებით „ანა“-ს კრიპტოგრამა თვით საზანდრის ფსევდონიმში ამოიკითხა!

ჩვენ აღარას ვამბობთ იმ უპასუხისმგებლო და უტაქტო განცხადებაზე, რომელიც სევაკს ერეკლე II-ის მეუღლის ანას მისამართით გაუკეთებია. ეს უკანასკნელი საიათნოვას შესაძლო სატრფოთა რიცხვიდან ამოურიცხავს მხოლოდ იმ საბაბით, რომ დედოფალი 1750 წელს გარდაიცვალა, „საიათნოვას სატრფიალო ლექსების წერა კი 1753 წელს დაუწყია“.

როგორც გ. შაყულაშვილი შენიშნავს: „ჩვენ არ ვიცით, პატივცემულ მკვლევარს გათვალისწინებული აქვს თუ არა ამ დებულების ფანტასტიკობა. ერთი კი ცხადია, საიათნოვას, დაბალი წრის წარმომადგენელს, მართლაც რომ შეჰყვარებოდა სასახლის კარის წარჩინებულთაგანი, ასეთ, აღმოსავლურ-მსუყე ლექსთა წერას ვერ გაბედავდა. ესეც არ იყოს პ. სევაკს (როგორც მისი ავტორეფერატიდან ჩანს) აბსოლუტურად არ აქვს მხედველობაში მიღებული აღმოსავლური სატრფიალო პოეზიის კანონიკურ-ტრადიციული ბუნება, რომელიც მკვეთრად იყო გაბატონებული აშუღურ პოეზიაშიაც. ამ ფაქტის გვერდის ავლა საიათნოვას ბიოგრაფიულ ცნობების დადგენისა და სატრფიალო მოტივის განხილვისას შეუძლებლად მიგვაჩნია“ (10, 130).

მაშასადამე, საიათნოვას არავითარი რომანული ისტორია ერეკლეს კარზე, მით უფრო ერეკლეს დასთან, არა ჰქონია. ამ ლეგენდას მხარს არ უჭერს არც მგოსნის სიმღერების ანალიზი, არც ლიტერატურული თუ ზეპირი გადმოცემები.

ლეგენდა მესამე — საიათნოვამ ერეკლე მეფის კარზე ბრწყინვალე კარიერას მიაღწია, მას მაღალი საზოგადოებრივი მდგომარეობა ეკავა; ერეკლემ მას სამეფო კარის პოეტის თანამდებობა უბოძა.

როგორც ზემოთ ვნახეთ, პირველი და მეორე ლეგენდის შექმნისა და დაცვის პრიორიტეტი სომეხ მეცნიერებს ეკუთვნით. ჩვენც, ჩვენი მხრივ, საიათნოვა ერეკლეს სამეფო კარის პოეტად გამოვაცხადეთ.

აკად. კ. კეკელიძე საიათნოვაზე ნარკვევს შემდეგი სიტყვებით იწყებს: „საიათნოვა ტიპიური წარმომადგენელია ეგრეთ წოდებული აშუღური პოეზიისა, რომელიც უნდა განვითარებულიყო ჩვენ-

ში განსაკუთრებით მეჩვიდმეტე საუკუნის ნახევრიდან. ამ ორი-
გინალური წარმოშობის პოეზიას ისეთი სპე-
ციფიური დანიშნულება და თვისებები ჰქონ-
და, რომ ლიტერატურის ისტორიკოსს შეუძ-
ლია გვერდიც აუაროს მას — ხაზი ჩვენია — ა. ფ.
(5, 678).

დასაანია, რომ მეცნიერი აქვე არ იძლევა აშუღური პოეზიის
ნიშნების დახასიათებას. რომლის გამოც ლიტერატურის ისტორი-
კოსს შეუძლია გვერდიც კი აუაროს მას. მკვლევარი მკითხველს
ი. გრიშაშვილის მონოგრაფიასთან აგზავნის ამ საკითხის გასარკ-
ვევად.

რა უნდა ჰქონოდა მხედველობაში გამოჩენილ მეცნიერს, როცა
აშუღურ პოეზიას ასეთ შეფასებას აძლევდა? ვფიქრობთ, სწორედ
ის, რაც ქართველ მკვლევართა ერთმა ნაწილმა რატომღაც უგუ-
ლებელყო — აშუღი, საერთოდ, და საიათნოვა, კერძოდ, უპირვე-
ლესად და მთელი არსებით საზანდარი, მომღერალი, დამკვრელი
იყო, და მისი სიმღერების ტექსტები ცალკე დამოუკიდებელი არ-
სებობისათვის განკუთვნილი არ ყოფილა. ამ დებულებას საგანგე-
ზოდ, ხაზგასმით აღნიშნავს ი. გრიშაშვილი: „საიათნოვა იყო
აშუღი, მგოსანი, მომღერალი და არა პოეტი
(ხაზგასმა ავტორისაა — ა. ფ.), მგოსანს და პოეტს თაბაუთი აქვთ,
სიტყვა პოეტი მხოლოდ ახალ მწერლობაში იხმარება და ნიშნავს
„ლექსთა გამომტქმელს“, ძველად კი პოეტს უწოდებდნენ „მოშა-
ირეს“, „მოლექსეს“, უფრო იშვიათად კი „მლექსავს“, „ლექსთა
ამომღებს“. მგოსანი კი ნიშნავს მომღერალს,
აშუღს, ზოგჯერ კი მომღერალ-მე მუსიკესაც“
(8, 49).

ვისაც ი. გრიშაშვილის „საიათნოვა“ წაუკითხავს, მას ალბათ
ემახსოვრება, რომ იშვიათად თუ შეხვდებით მეორე წიგნს, რომელ-
შიც ავტორი ამდენ სიტბოსა და სიყვარულს ამჟღავნებდეს; ასეთი
სათუთი გრძნობებითა და განსაცვიფრებელი თანადგომით აღწერ-
დეს თავისი თხრობის ობიექტს. ამიტომაცაა, რომ ი. გრიშაშვილის
„საიათნოვა“ მხატვრულ ნარკვევს უფრო ჰგავს, ვიდრე მეცნიერულ
ნაშრომს, მაგრამ მიუხედავად ყოველივე ამისა. მიუხედავად აშუღ-
ყარაჩოღელებთან თავისი სულიერი სიახლოვისა და პატივისა,

ი. გრიშაშვილს შავი თეთრად არ წარმოუჩენია. ჩვეულებრივი და მდარე არაჩვეულებრივ და სამაგალითოდ არ დაუხატავს.

აი, როგორ აფასებს იგი საიათნოვას სიმღერებს: „ამ წიგნში მოთავსებული ლექსებით ვერ დაფასდება საიათნოვას ნიჭი, პირიქით, მკითხველი ძალიან უგემურად იგრძნობს თავს... მაგრამ, თუ მაინც ვბედავთ და ვებეჭდავთ საიათნოვას დაბდაბულა ლექსებს, მარტო იმიტომ, რომ მკითხველმაც იქონიოს ერთგვარი წარმოდგენა საიათნოვას ქართული ლექსებისადმი... მე კი, — რაღა მე, შეიძლება მეც კი, როგორც მოშიარეს, ვერ დამაკმაყოფილოს აწ არსებულმა საიათნოვას ლექსებმა! მაინც დალოცვილს იმდენჯერ აქვს ნახმარი მზე, მთვარე, ვარდი და ბუღბუღი, რომ დღეის შემდეგ როგორ მიეჭარავ და კვლავ შევიყვარებ ამ საგნებს. შეიძლება საიათნოვა, როგორც პოეტი არ იყოს მაღალფარდოვანი, შეიძლება მისი მუხამბაზური ლექსები ოთახში დამწყვდეული მუმლივით ბზუოდეს ყურებში, მაგრამ როგორც მგოსანს და მომღერალს, დღემდე ბადალი არა ჰყავს საქართველოში“ (8,47).

შემთხვევითი არაა ი. გრიშაშვილთან ასეთი დაპირისპირება. პოეტი საიათნოვა დაბდაბულა ლექსების ავტორი, მგოსანი საიათნოვა — ვირტუოზი მომღერალი.

დიახ, აშუღური პოეზია აშულ-მგოსანთა შემოქმედების ნაყოფი იყო და, როგორც ცნობილია, მარაქაში მონაწილე საზანდრისგან. მეტწილად ექსპრომტად შექმნილი. სხვა დროს იგი შეზარხოშებულ მოქეიფეთა თუ მეჯლისის მონაწილეთა აფერადებული გრძნობების სასიამოვნოდ გაღიზიანებას ემსახურებოდა. ქართულ სინამდვილეში სწორედ ეს უკანასკნელი ფუნქცია უნდა ჰქონოდა მას ძირითადად. ამიტომაც იყო დასაშვები, რომ აშულ მომღერალს თავის ექსპრომტ-კაფიაში გაეკენწლა ისეთი პირიცი კი, რომელსაც სხვა სიტუაციაში, ალბათ, სალმის მიცემასაც ვერ შეებედავდა.

აშული ხუმარას როლსაც ასრულებდა, რაც საიათნოვას ბიოგრაფიიდანაც კარგადაა ცნობილი. ერთ-ერთ სიმღერაში იგი თავად ამბობს:

„მომაქვს ზარის ხელმანდილი, ხ უ მ ა რ ი ვ ა რ, იციტ განა?“
ხოლო „კალმასობაში“ იონა ხელაშვილს ეუბნება: „მე ყველგან ადგილი მქონდა, არამც მხოლოდ სიმღერით, ხ უ მ რ ო ბ ი თ ა ც“.

საგანგებოდ აღნიშვნის ღირსია ისიც, რომ თვითონ საიათნოვა

ყველგან სწორედ სიმღერაზე, საზანდრობაზე, მემუსიკეობაზე ლაპარაკობს: „მე ვიცოდი ჩონგური კარგად და ამასთან სპარსულ ხმაზე გავაკეთე ქართული ლექსები. ჯერ არ იყო შემოღებული და, როდესაც მეფემან ირაკლი ინება მეჭლისი და მიგვიყვანეს მოსაკრავენი, მაშინ მე სპარსულის ხმით ქართულად ვიმღერე, ბატონს დიდად იამა და ხალათიც მიბოძა“.

მაშასადამე, ვინაა საიათნოვა?—ის არის მგოსანი, მომღერალი (ი. გრიშაშვილი), მესაკრავე, საზანდარი (ი. ბაგრატიონი), კარგი ჭაზანდარი, მესაკრავე (თ. ბაგრატიონი); სახალხო მომღერალი (ს. ქიშმიშვილი); საქართველოს მეფის საზანდარი, ხუმარა (საიათნოვა). ჩვენ კი იგი ერეკლეს კარის პოეტად გამოვაცხადეთ.

ყველაზე უფრო გამოკვეთილად ეს აზრი გატარებული აქვს აკად. ალ. ბარამიძეს. იგი წერს: ყველაფრიდან ჩანს, რომ ერეკლე მეფე აღრიღანვე იცნობდა და აფასებდა გამოჩენილ აშულს. გაერთიანებული ქვეყნის ტახტზე ასვლის შემდეგ კი იგი სამეფო კარის მგოსნად აიყვანა“ (ხაზი ჩვენია — ა. ფ.) (6,99).

გულახდილად უნდა მოვახსენოთ მკვლევარს, რომ არათუ „ყველაფრიდან“, არამედ საერთოდ არ ჩანს, რომ „ერეკლე აღრიღანვე იცნობდა და აფასებდა საიათნოვას“.

თუ „კალმასობიდან“ ზემოთ მოტანილ ადგილს გავიხსენებთ, აშკარად დავინახავთ, რომ ერეკლეს საიათნოვა პირველად სწორედ იმ მეჭლისზე უნახავს, რომლის დროსაც ამ უკანასკნელს სპარსულ ხმაზე ქართული სიტყვები უმღერია.

ან კი საიდან უნდა სცნობოდა თბილისელი ბაზაზი თუ დერციკ-შეკრავი საიათნოვა კახეთის მეფე ერეკლე მეორეს? როგორც ვიცით, თეიმურაზ მეორეს კი, რომელიც თბილისში იჯდა, არც საიათნოვა და არც საიათნოვას შესახებ ჩვენამდე მოღწეული რაიმე ცნობა ერთი სიტყვითაც არა აქვს ნახსენები.

იგულისხმება, საიათნოვა, როგორც სხვა აშული-მგოსნები, პირველ ხანებში თბილისში თავისი ძირითადი პროფესიის — ხელოსნობის, პარალელურად საზს უკრავდა და მღეროდა. მას შემდეგ, რაც ერეკლე ქართლ-კახეთის გაერთიანებული სამეფოს ხელისუ-

ფალი გახდა და ტახტი თბილისში გადმოიტანა, საზანდარბაშს გააცნეს სახელოვანი მომღერალი და დამკვრელი საიათნოვა, იმანაც იგი თავის დასტაში აიყვანა.

მეფეს არც უნდა ჰქონოდა იმის დრო და შესაძლებლობა, რომ ისეთი დაბალი რანგის კარის მოხელეები ეძებნა, როგორც საზანდრები იყვნენ, მით უფრო, რომ სხვა მოხელეებთან (ვთქვათ, მერიქიფეებთან, მესაწოლეებთან, მსახურებთან) შედარებით საზანდრები მეფესთან უშუალო ურთიერთობაში არ იყვნენ. მათ იწვევდნენ მხოლოდ ლხინისა და მეჭლისის დროს, სხამდნენ მათთვის მიჩენილ ადგილას, საერთო სუფრიდან მოშორებით.

უპეველია, მშვენიერმა მომღერალმა სახელი გაითქვა კარგი ხმითა და შესრულების მანერით, რასაც მიემატა, როგორც თავად ამბობს, სპარსულ ტექსტზე შესრულებული ერთფეროვანი, მსმენელთათვის გაუგებარი ჰანგების ქართული ტექსტით შეცვლა, ამის გამო იგი ლხინში ხშირად დაჰყავდათ ერეკლეს კარის წარჩინებულთ, მათ შორის, ერეკლეს შვილებსა და შვილიშვილებსაც. საიათნოვაზე პირველი ცნობებიც ხომ ამ უკანასკნელებმა, ერეკლეს შვილიშვილებმა იოანემ და თეიმურაზმა მოგვაწოდეს.

ხომ არ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ალ. ბარამიძე მომღერალს, საზანდარს გულისხმობდა „სამეფო კარის მგოსანში“? — არა.

როგორც ცნობილია, კარის პოეტებს მეხოტბეებსაც უწოდებენ. სხვაგან სწორედ ამ ტერმინით მოიხსენიებს ალ. ბარამიძე საიათნოვას: „საიათნოვამ ერეკლეს უძღვნა რამდენიმე ბრწყინვალე სახოტბო ლექსი. ამ ლექსებს თუმცა ერთგვარად დაჰკრავს საკარო პოეზიის სპეციფიური იერი, მაგრამ ისინი კარგად გვაგრძნობინებენ აშულის გულწრფელ აღტაცებას და ნამდვილ პოეტურ მღელვარებას“ (6,94).

ამ სტრიქონების წაკითხვისას ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, თითქო საკარო პოეზია არ უნდა გადმოგვეცემდეს პოეტის გულწრფელ აღტაცებას, მაგრამ ამას ახლა ჩვენთვის მნიშვნელობა არა აქვს. მთავარი ისაა, რომ მკვლევარი ლაპარაკობს „საკარო პოეზიაზე“ და „ერეკლეს ხოტბაზე“.

ასევე ერეკლეს მეხოტბედაა დახატული საიათნოვა ალ. ბარამიძის სტატიაში „საიათნოვა და ერეკლე“, რომელიც გაზეთ „კომუნისტში“ (1963 წლის 26/X) გამოქვეყნდა: „საიათნოვას ხიბლავდა

ერეკლეს გამჭრიახობა, პოლიტიკური ჰკუა, პროგრესულ სახელმწიფოებრივი საქმიანობა, რაინდული შემართება. განსაკუთრებით საინტერესოა საიათნოვას მიერ ერეკლეს განმაახლებლური მოღვაწეობის პოლიტიკური მხარის მაღალი შეფასება“.

თუ კარის პოეტი იყო, საიათნოვას მართლაც უნდა დაენახა ერეკლეს მოღვაწეობის დადებითი მხარეები. მაგრამ, როგორც ქვემოთაც ვნახავთ, მგოსნის არც ერთ სიმღერაში აქ ჩამოთვლილ თვისებებზე არაფერია ნათქვამი.

ალ. ბარამიძე კი განაგრძობს: „ერეკლესადმი მიძღვნილი ლექსებით საიათნოვამ არსებითად თავი დაადწია ძველი ქართული სახოტბო პოეზიის პირობითობას და შექმნა სამქებრო შედეგთა ციკლი“ (ხაზი ჩვენი — ა. ფ.)

აქედან აშკარად გამოდის, რომ საიათნოვა უფრო დიდი და ორიგინალური პოეტი ყოფილა, ვიდრე ძველი ქართველი მეხოტბენი, მას შეუქმნია ერეკლეს სამქებრო „შედეგთა ციკლი“, თუმცა როგორც მიუთითებენ, ერეკლეს „სამქებრად“ საიათნოვას ერთადერთი ლექსი აქვს დაწერილი, ჩვენ კი ქვემოთ ვაჩვენებთ, რომ ის ერთადერთი ლექსიც ერეკლესადმი მიძღვნილი არაა.

ახლა მოვუხსინოთ, რას ამბობს ალ. ბარამიძე: «Саят-Нова один из замечательных поэтических имен в истории многовековой грузинской литературы. Он родился, вырос, духовно возмужал, достиг высокого общественного положения и творческих вершин в Грузии... Уже в зрелом возрасте выдающийся ашуг делает блестящую карьеру. Знаменитый грузинский царь и полководец Ираклий II, большой покровитель поэзии и искусств, приглашает его к себе и жалует почетной должности придворного поэта и певца — Сазандара... Повторяем, по всей вероятности, царь Ираклий давно знал и ценил выдающегося ашуга и после вступления на престол объединенного царства, возвал его в ранг придворного поэта» [11. 11].

მართალია, „Придворный поэт“-ის თანამდებობა საიათნოვას ცოტა ხნით ადრე ვინმე გ. ტყემელაშვილმა უბოძა „ლიტერატურ-ნი თბილისში“, სადაც იგი წერს: «Пока точно неизвестно, как долго оставался Саят-Нова в должности придворного

პოეტა, но около 1765 г. он изгоняется из двора» (გვ. 43). მაგრამ სრული დაბეჭითებით შეიძლება ითქვას, რომ ავტორები ამ აზრამდე დამოუკიდებლად მივიდნენ.

რაც შეეხება პროფ. ლ. მენაბდის წერილებს, რომლებიც გაზ. „თბილისში“ და ჟურნ. „საქართველოს კომუნისტში“ გამოქვეყნდა, მათში აშკარად იგრძნობა ალ. ბარამიძის შეხედულებათა გამოქაჩილი: „სახელოვანი აშუღი მალე მეფე ერეკლემ დაიხსლოვა და შეიყვარა. სასახლეში მიიღო და დააწინაურა. ბუნებრივი ნიჭით უხვად დაჯილდოებულმა, ქართული აშუღური პოეზია სასახლეში შეიყვანა, სამეფო კარისაკენ გზა გაუხსნა და ფეოდალური საზოგადოების ზედა ფენას მისი მრავალფეროვნება გააცნო“ („თბილისი“, 1963 წ., X. 26).

მკვლევარი განაგრძობს: „გარკვეული ყურადღების ღირსია საიათნოვას სახოტბო ლირიკა. მგოსანმა თავის მწყალობელ პატრონს ერეკლე მეორეს რამდენიმე ლექსი უძღვნა და დიდების ჰიმნი უმღერა მის სახელმწიფოებრივ სიბრძნესა და პოლიტიკურ-საზოგადოებრივ საქმიანობას. საიათნოვას აღაფრთოვანებდა ერეკლეს სამხედრო გენია, პოლიტიკური გამჭრიახობა, გონივრული მმართველობა, ადამიანური კეთილშობილება და დიდბუნებოვნება“ (12.50).

ერეკლე მეფეს მართლაც ჰქონდა ყველა ეს თვისება და საიათნოვას სიმღერებში რომ ამ თვისებებზე იყოს ლაპარაკი, იქნებ, მართლაც შეგვძლებოდა მსჯელობა მგოსნის სახოტბო ლირიკაზე, მაგრამ სინამდვილეში ამის მსგავსი საიათნოვასთან არაფერი გვაქვს და ჩვენი განცხადება ლიტონ სიტყვებად რომ არ დარჩეს, მოვიტანოთ ის ერთადერთი სიმღერა მთლიანად, რომლის საფუძველზეც საიათნოვას სახოტბო ლირიკის ბრწყინვალე წარმომადგენლად თვლიან, ხოლო სიმღერას — ერეკლე მეფისადმი მიძღვნილი ხოტბის ნიმუშად.

ხარ ტურფა

ხარ ტურფა საკრავი, საზებიანო!
მიჩნურისა მკვლელო, ხაზებიანო,
ალვის ხევ, გასულო, ეაზებიანო,
დაუშრელი ზღვა ხარ, მაზებიანო.
ოქროს თვალში ზიხარ, რაზებიანო!

ნადირში ნაქებო, რაშო, ჯეირანო!
ვარსკელავსავით ბრწყინავ, ლალო, მარჯანო,
უსანთლოდ ანათებ, ბროლის შამდანო,
ხმალი ხელთ გიჭირავს, ერეკლე-ხანო!
ფეჰლის ფანჯის ოინბაზებიანო!

ანათებ ქვეყანას, მთვარე და მზე ხარ!
ნეტავი არ დაღამდე, რა კარგი დღე ხარ!
შტოები ასული, რა ტურფა ხე ხარ!
ტრიალი მინდორი, რა შავი ტყე ხარ!
შიგ ნადირი სავსე, ბაზებიანო!

გაზაფხულის ია ამოსული ხარ!
ასლი საყვარელი თაიგული ხარ...
ერთგული მოსამსახურე ყული ხარ,
საიათნოვა, რა ყარიბ ბულბული ხარ!
დილ-დილით ჭიკჭიკებ, ნაზებიანო“.

როგორც ვხედავთ, არც ერთი ის თვისება, რომელიც ადრე ალ. ბარამიძის, ხოლო მერე ლ. მენაბდის თქმით, საიათნოვას ერეკლეში მოსწონდა, ამ სიმღერაში ნახსენები არაა.

უფრო მეტიც, — თვით სიმღერის დასათაურებას — „ხარ ტურფა“ — თავი რომ დავანებოთ (იგი იქნებ გამომცემელთა მიერაა სათაურად გამოტანილი), თითქმის არც ერთი შედარება და ეპითეტი, რომლებიც სიმღერის ადრესატს ეძღვნება, მამაკაცის მიმართ ქართულ მხატვრულ აზროვნებას (არც წერილობითსა და არც ზეპირს) არასდროს გამოუყენებია და, არა გვეგონია, საიათნოვას ეს არ სცოდნოდა.

აბა მოვიგონოთ: შეიძლებოდა მთელს კავკასიაში და უფრო შორსაც სახელგანთქმული მხედართმთავრისა და უშიშარი მებრძოლი მეფისათვის მის „კარის პოეტს“ ეთქვა:

„ხარ ტურფა საკრავი, საზებიანო...“
„ოქროს თვალში ზიხარ, რაზებიანო“
„ფეჰლის ფანჯის იონბაზებიანო...“

(კაცმა არ იცის, რას ნიშნავს ეს გამოთქმა)

„გაზაფხულის ია ამოსული ხარ“?...

ან რა სასიამოვნოა ტრიალ მინდორთან და შავ ტყესთან შედარება? უფრო საკვირველი კი მაინც ბოლო სტროფის მესამე

ტაეპია, სადაც ნათქვამია: „ერთგული მოსამსახურე ყული ხარო“. „ყული“ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით არის: „ბარგის მზიდავი, მტვირთავი მუშა, აგრეთვე საერთოდ მუშა აზიის ქვეყნებში, მეფის მსახური, მონა, ყმა. მერედა მგოსანს ერეკლესთვის შეეძლო ეთქვა მონა, ყმა ხარო?“

სხვათა შორის, ამ ტაეპთან დაკავშირებით ისიც უნდა ითქვას, რომ, როგორც ჩანს, გამომცემლებმაც შენიშნეს ეს მკრეხელობა და საქმე ისე წარმოადგინეს, თითქოს ეს სიტყვები საიათნოვას საკუთარი თავის მიმართ ეთქვას: მათ ამ ტაეპის წინა სტრიქონის ბოლოს მრავალწერტილი დასვეს, რითაც ეს ტაეპი წინა ტაეპებს მოსწყვეტეს და ხელოვნურად ბოლო ორ ტაეპს დაუკავშირეს. მაგრამ, თუ ამ ტაეპს მოვსწყვეტთ წინა ტაეპებს —

„გაზაფხულის ია ამოსული ხარ,
ასლი საყვარელი თაიგული ხარ“...

და ბოლო სამ ტაეპს ერთად წარმოვადგენთ:

„ერთგული მოსამსახურე ყული ხარ,
საიათნოვავ, რა ყარიბ ბულბული ხარ,
დილ-დილით ჭიკჭიკებ, ნაზებიათ.“

მაშინ უნდა ვამტკიცოთ, რომ ლექსში ორი პიროვნებაა შექმებული: ერეკლე მეფე და თავად მგოსანი — საიათნოვა, რაც ალბათ არაფრით მოხერხდება თუნდაც იმის გამო, რომ სიმღერის საერთო ფორმალურ-შინაარსობლივი ქსოვილი მისი ორად გაკვეთის საშუალებას არ იძლევა.

ამას გარდა, ცნობილია, რომ აშუღლები აუცილებლობად მიიჩნევდნენ სიმღერაში თავიანთი ფსევდონიმი მოეხსენებინათ. ამ აუცილებლობის გამო ის ტაეპი, რომელშიც მგოსნის ვინაობა იყო გამოკლებული, სიმღერის საერთო სხეულში ნაძალადევად ჩაკერებული გამოდიოდა და მისი სტრუქტურის ელემენტად არ აღიქმებოდა. აი, მსგავსი მაგალითიც:

„ტურფა ტანი ლერწამს გიგავს, მორთულხარ ჭირმანშალშია,
კბილები მარგალიტში გაქვს, ინდის პილიპილი ხალშია,
ფალენთა მომრევი ხარ, ნაქები როსტომ-ხალშია,
თუ ჩვენსა არ მობრძანდები, წავიდეთ სამართალშია...
საიათნოვას ხელმწიფე, ყენ-შაპაბაზი: ირაქლია“!

აშკარაა, ბოლო ტაეპი სტროფის დანარჩენი სტრუქტურიდან სავსებით ამოვარდნილია.

აქედან უნდა გაკეთდეს ცალსახა დასკვნა: სიმღერის ქსოვილიდან განცალკევებით დგას მხოლოდ ის ტაეპი, რომელშიც მოხსენიებულია მგოსნის ფსევდონიმი, და წინა ტაეპი („ერთგული მოსამსახურე, ყული ხარ“) ეკუთვნის სიმღერის ნამდვილ ადრესატს. და თუ ეს ადრესატი ერეკლეა, „ყულის“ ეპითეტიმაც იგია შემკული.

ნათქვამის გათვალისწინებით, ჩვენ მიგვაჩნია, რომ სიმღერა „ხარ ტურფა“ — ერეკლეს ხოტბა არაა. იგი ტიპური სატრფიალო მოტივზე შექმნილი სიმღერაა და მისი შექმნის ობიექტი ან რეალური ან აშულის ფანტაზიით შექმნილი „იარია“ — საყვარელია. რაც შეეხება ტაეპს — „ხმალი ხელთ გიჭირავს ერეკლე-ხანო“, რის გამოც მთელი სიმღერა ერეკლესადმი მიძღვნილად მიაჩნდათ, იგი წარმოადგენს სატრფოს ეპითეტს, სატრფო ჯერ ხმლიანია, ხოლო შემდეგ ერეკლე-ხანთანაა შედარებული, „ერეკლე-ხანი ხარო“ — ეუბნება სატრფოს.

რასაკვირველია, ქართული ლექსის პოზიციებიდან ასეთი შედარება შეუძლებელია და უაზროცაა, მაგრამ, როგორც ჩანს, აშუალური პოეზიისათვის ამასი უჩვეულო არაფერია.

კიდევ ერთხელ მივმართოთ შედარებისათვის ზემოთ მოტანილ სიმღერას:

„ტურფა ტანი ლერწამს გიგავს, მორთულხარ ქირმანშალშია,
კბილები მარგალიტში გაქვს, ინდის პილპილი ხალშია“.

არა გვგონია, საკამათო იყოს, რომ ამ სტრიქონებში საზანდარი ნაზ ხათუნს გულისხმობს და თითქო მოულოდნელია, მაგრამ მომდევნო ტაეპში მასვე ეუბნება:

„ფალავანთა მომრევი ხარ, ნაქები როსტომ-შალშია“.

ამ ტაეპის პირველი ნახევარი სავსებით ნათელია, მეორე ნახევარის როსტომი და ზაალიც არ უნდა იყოს ქართველი მკითხველისათვის მოულოდნელი და უცხო („როსტომიანის“ გმირები). ერთა სიტყვით, თუ ერთ შემთხვევაში სატრფოსთვის შეიძლებოდა მგოსანს ასე მიემართა „ფალავნებს ერევი, როსტომისა და ზაალის ნა-

ქები ხარო“, ვფიქრობთ, ასევე შეეძლო სხვა შემთხვევაში იმავე ავტორს ეთქვა:

„ხელში ხმალი გიჭირავს“, „ერეკლე-ხანი ხარო“

სხვა მაგალითის მოხმობაც შეიძლებოდა. ჩვენ მიერ მიკვლეულ, დღემდე უცნობი სიმღერის მუხამბაზურ ტაეპში საიათნოვა სატრფოს ეუბნება:

„გინდ მომკლავ, გინდ დამარჩენ, როსტომის ძალი ვიხდებაო“.

ერთ ადგილას სატრფოს პირდაპირ მიმართავს მგოსანი:

„გამოდი, სულთანო, ხანო!“

„ქარში გელის დიდი ჯარი, გამოდი, სულთანო ხანო!

ბაღში ვარდო და ნარგიზო, მთაში — სუმბულო, სოსანო,

ოქრომკერდში ამოსხმულ პარგალიტის კრიალოსანო.

„სპილენძის ქვეყნის“ დედოფლის საყურისგან ლამაზი ხარ!“

(„კოკობო ძუძუთ გაზრდილო“).

ერთი სიტყვით, სატრფოს შედარება გმირებთან და სახელოვან მეფეებთან საიათნოვასათვის ჩვეულებრივია და, ამდენად, ერეკლე მეფესთან შედარებაც დასაშვებად გვეჩვენება.

მაგრამ, ასეც რომ არ იყოს, ვერაფრით დავეთანხმებით ალ. ბარამიძის მოსაზრებას, თითქოს საიათნოვას „თავი დაელწიოს ძველი ქართული სახოტბო პოეზიის პირობებთან აგან და შეექმნას სამქებრო შედევერთა ციკლი“.

მართალი რომ ითქვას, ჩვენ კარგად არც გვესმის რა პირობითობაზეა ლაპარაკი ძველი ქართველი მეხოტბეების მიმართ. აბა მოვეუსმინოთ შავთელს:

„ვიწყო-ლა ქებად, ძვილ შესაყრებად,
მსმენელთ ვაუწყო ქვეყნის მპყრობელი,
მხნე, ლმობიერი, ქველი ძლიერი,
პაეროვანი, მტკიცედ მფლობელი.
შარავანდ-გმირი, ორგულთ გამგმირი,
მტერთა ქვესკნელად დამამხობელი,
რიტორი, ბრძენი, მეფეთა ძენი,
ასპარეზთ ზედა მსპარაზომელნი“.

ასე წერს შავთელი, რომელიც 6 საუკუნით ადრე თხზავდა თავის შედევერს და ამის ავტორი ჩათვლილია საიათნოვაზე უფრო დაბალი რანგის პოეტად.

ამრიგად, საიათნოვას არც კარის პოეტის თანამდებობა ჰქონია და არც არავითარი მეგობრობა და სიახლოვე ერეკლე მეფესთან. ასეთი რამ არ დასტურდება არც მისი სიმღერებით, არც ლიტერატურული თუ ისტორიული წყაროებით.

ერთადერთი, რაც უეჭველია, იგი ახლოს იყო გიორგი მეფის კართან, მაგრამ, როგორც გ. შაყულაშვილიც შენიშნავს: „გიორგის კარი სხვაა და ერეკლე მეფის კარი — სხვა“.

საიათნოვა ერთ-ერთი საზანდარი იყო იმ ცამეტ საზანდარს შორის, რომლებიც ერეკლე მეფის კარს ემსახურებოდნენ, მისი პოპულარობა განსაკუთრებული თანამდებობით კი არ იყო განპირობებული, არამედ იმით, რომ იგი ნიჭიერი აშული და ვირტუოზი მომღერალი გახლდათ.

ლეგენდა მეოთხე — საიათნოვას დიდი გავლენა ჰქონდა ერეკლე მეფეზე, იყო მისი მრჩეველი და პირადი მეგობარი; დიპლომატიური მისიით იგზავნებოდა სხვადასხვა ქვეყანაში.

ი. გრიშაშვილი „საიათნოვაში“ წერდა: „თქმულება: ყეენთან ხშირად დესპანად იგზავნებოდა საიათნოვა. იგი ყოველთვის ნდობითა და პატივისცემით იყო აღჭურვილი მეფის სამსახურში. ეს მიყრილ-მოყრილი ხმა შეიძლება მართალიც იყოს — ერთ ლექსში მღერის:

„საიათნოვა შეინახე შენთანა,
საჯინიბოს დააბი ცხენთანა,
ველარ წავა ხონთქართან, ყეენთანა,
ნაქებია სუფრაშია ჩვენთანა“ (8, 62).

ის, რაც გრიშაშვილთან, „შეიძლებასა“ და „მიყრილ-მოყრილ“ ხმებს არ სცილდებოდა, გრაიზ მურადიანის ხელში უეჭველ ფაქტად იქცევა და მეცნიერული ჭეშმარიტების ღირებულებას იძენს. მისი აზრით: „(საიათნოვას) გავლენა ჰქონდა ერეკლე მეფეზე, იყო მისი მრჩეველი და პირადი მეგობარი“ (10, 134).

როგორც გ. შაყულაშვილი შენიშნავს, მურადიანის ამ განცხადებას მტკიცება არ ახლავს. ი. გრიშაშვილის ვარაუდად გამოთქმული მოსაზრება მურადიანის მტკიცე საბუთად რომ ქცეულიყო, არც გასაკვირია და არც მოულოდნელი. გასაკვირი უფრო ისაა, როგორ

დაუშვა ასეთი ვარაუდი თავად იოსებ გრიშაშვილმა. შესძლებდა-
კი დიპლომატიური მისიის მეთაურობას ისეთი განათლების მქონე
აშული (ანა-ბანას მცოდნე), როგორიც საიათნოვა იყო? ანდა კაცი,
რომელიც საქვეყნოდ იკვებნიდა მეფის საზანდრობას, იმავე მეფის
მრჩეველი და დიპლომატი რომ ყოფილიყო, გაჩუმდებოდა?..

აშკარაა, გრიშაშვილის ვარაუდი ზემოთ მოტანილი სიმღერის
იმ სტრიქონს ეყრდნობა, რომელშიც ნათქვამია „ველარ წავა ხონ-
თქართან, ყეენთანაო“. ამ სიმღერის სხვა რედაქცია, რომელიც
1963 წლის გამოცემაში ძირითად ვარიანტადაა შეტანილი, ი. ბა-
ტონიშვილის „კალმასობიდანაა“ ამოღებული. მართალია, ის სტრო-
ფი, რომელშიაც საანალიზო სტრიქონია, „კალმასობის“ ტექსტში
არაა, მაგრამ სტროფის ფორმალურ-შინაარსობლივი მხარე იმის
სასარგებლოდ მეტყველებს, რომ იგი სიმღერის ორგანული ნაწი-
ლია და რადგან სიმღერა მგოსანს სასახლიდან გამოძევების შემდეგ
დაუწერია, ამდენად ტაეპის შინაარსი ანგარიშგასაწევია. თუმცა
ისიც უნდა ითქვას, რომ, თუ ტაეპს სტროფიდან ამოგლეჯილად არ
განვიხილავთ, არავითარი საბუთი არაა, გამოვიტანოთ ისეთი დასკვ-
ნა, როგორიც გრიშაშვილმა გამოიტანა, რადგან, ხომ უნდა დაის-
ვას კითხვა, რას ნიშნავს პირველი ორი ტაეპი: „საიათნოვა შეინახე
შენთანა; საჯინიბოს დააბი ცხენთანა“.

მეფის მრჩეველი და დიპლომატი, თუნდაც ყოფილი, თავის
თავს საჯინიბოში ცხენთან დასაბმელად გაიმეტებდა? ან ბოლო
ტაეპი რას გულისხმობს „ნაქებია სუფრაშია ჩვენთანა“? ჩვენი
აზრით, სწორედ ამ ბოლო ტაეპში უნდა იყოს
ლაპარაკი საიათნოვას პროფესია-საქმიანობა-
ზე — ქეიფის სულისჩამდგმელ და გამამხი-
რულებელ მომღერალზე, რომლის ძირითადი მო-
ვალეობაა მოლხენა, მაღალი საზოგადოების
შექცევა და გამხიარულება — ეს მისი მოსაქ-
მეობაცაა და არსებობის საშუალებაც; სწორედ
ასეთ კაცს — მაღალი საზოგადოების გამართბ-
სა და ხუმარას შეეძლო თავის თავზე ეთქვა, დაი-
ბრუნეთ საიათნოვა და გინდ „საჯინიბოში დაა-
ბით ცხენთანაო“.

რაც შეეხება ტაეპს „ველარ წავა ხონთქართან, ყეენთანაო“,

იგი უფრო რითმის გულისთვისაა მოხმობილი, და არავითარ რეალურ შინაარსს არ შეიცავს, რადგან: თუ ადრე საიათნოვა მართლა იგზავნებოდა ხონთქართან და ყეენთან, სასახლიდან საკმაოდ უხეშად გაგდების შემდეგ, რაღა თქმა უნდა, მას ამავე საქმეს არავინ დააკისრებდა და ვის ესაჭიროებოდა ასეთი განმარტება?

ლეგენდა მეხუთე — საიათნოვა პაატა ბატონიშვილის შეთქმულების მონაწილე იყო და სასახლიდანაც იმიტომ გააგდეს.

ლეგენდის ავტორი ისტორიულ მეცნიერებათა დოქტორი ავ. იოსელიანია, საფუძველი კი მგოსნის სიმღერის — „სოფელსა და სოფელს შუა“ ერთი ტაეპი: „ჩემს გარდა ოცდოორსა სხვას ამბობენ მართალია“. რადგან იქ ვილაც ოცდოორზეა ლაპარაკი და რადგან საიათნოვას სასახლიდან გაძევება პაატა ბატონიშვილის შეთქმულებას დაემთხვა (თუმცა არავინ იცის, როდის გააძვეს საიათნოვა სასახლიდან — ა. ფ.), იგულისხმება, საიათნოვა შეთქმულ მეგობრებს დასტირისო, ფიქრობს ავ. იოსელიანი (13,125).

ვინაიდან ეს ლეგენდა, სრულიად სამართლიანად, ყველაზე უფრო უდღეური გამოდგა, მასზე ლაპარაკს აღარ გავაგრძელებთ, ვიტყვიტ მხოლოდ იმას, რომ მისი ჩასახვის პირობები სავსებით იმეორებს სხვა ლეგენდისას. ეს პირობები კი ასეთია: არა მგოსნის თვალთახედვა და შემოქმედებითი პოზიცია, არა რომელიმე ცალკე აღებული სიმღერის ან თუნდაც სტროფის მხატვრულ-იდეური ანალიზი, არამედ ლექსის და სტროფის სხეულიდან ამოგლეჯილი ტაეპის შემადგენელი სიტყვების მნიშვნელობათა ჯამის კარნახი.

ასეთ გზას, როგორც ცნობილია, ჭეშმარიტებასთან არასოდეს მივყავართ.

ლეგენდა მეექვსე — საიათნოვა გლეხი იყო. გლეხთა გაჭირვებულობის მდგომარეობით შეწუხებული, დაუნდობლად იბრძოდა თავადაზნაურთა ბატონობის წინააღმდეგ, რაც გახდა მიზეზი მისი სასახლიდან გაძევებისა.

ვინც საიათნოვას ქართულ სიმღერებს იცნობს, მისთვის აშკარაა, რომ ამ სიმღერებში საიათნოვას ბიოგრაფიის ერთი პერიოდი მეტად აშკარად და ნათლადაა გადმოცემული: მგოსანი ცხოვრების

გარკვეულ მონაკვეთში ერეკლე მეფის საზანდარდასტის ერთ-ერთი უპირველესი წევრია, ლხინისა და მეჭლისის აუცილებელი მონაწილე, მერე კი — სასახლიდან გაგდებული და მოძულებული.

არც ისტორიული წყაროები და არც სიმღერების ტექსტები არავითარ ცნობებს არ გვაწვდიან მომღერლის ცხოვრებაში ასეთი მკვეთრი ცვლილების ნამდვილ მიზეზებზე. ამიტომ ის კი არ არის გასაკვირი, რომ მკვლევრები ამ მიზეზის სათავეს ძიების გზაზე ზოგჯერ სრულიად ურთიერთსაწინააღმდეგო მოსაზრებებს გამოსთქვამენ, საკვირველი ისაა, რომ ერთი და იგივე მკვლევარი ერთსა და იმავე ნაშრომის ბოლოში გამოთქვამს იმის სრულ ანტითეზისს, რაც შრომის დასაწყისში თავგამოდებით ამტკიცა და პირუკუ.

აი, ფაქტებიც.

სტატიაში „საიათნოვა და ერეკლე“ (გაზ. „კომუნისტი“, 26.X. 1963 წ.) ალ. ბარამიძე წერს: „ქალაქის მდაბიოთა სოციალური წრიდან გამოსულმა საიათნოვამ დიდ წარმატებას მიაღწია. ერეკლემ იგი თავისთან მიიწვია და კარის მგოსნის საპატიო თანამდებობა უბოძა“.

იმავე სტატიაში, ცოტა ქვემოთ, ავტორი აცხადებს: „საიათნოვა, როგორც გლეხი, ერთგულებაში ეფიცება მეფეს და თავადების ორგულობის ამბავს აგონებს“.

ვფიქრობთ, საკამათო არ უნდა იყოს, რომ „ქალაქელი მდაბიო“ სხვაა და „გლეხი“ სხვა.

საიათნოვას სიმღერების კრებულის ბოლოსიტყვაობაში ალ. ბარამიძე კვლავ იმეორებს დებულებას, რომ მგოსანმა ერეკლეს კარზე ბრწყინვალე კარიერას მიაღწია, მას ეკავა მაღალი საზოგადოებრივი მდგომარეობა, კერძოდ, სასახლის კარის პოეტი თანამდებობა. ასეთ შემთხვევაში იგულისხმება, საიათნოვა მეფის ოჯახის წევრების, სამეფო კართან დაახლოებული პირების წრეში ტრიალებს და მათთან „ერთსულ და ერთხორც“ არის — სხვანაირად წარმოუდგენელია. ალ. ბარამიძე კი გვეუბნება: „საიათნოვა, როგორც გლეხი ერთგულებაში ეფიცება მეფეს და თავადების ორგულობის ამბავს აგებინებს (მხედველობაში აქვს საზანდრის სიტყვები: „მე გლეხი ვარ, თავადობა არ მინდა, ერთგული ვარ, ორგულობა არ მინდა“) ... საიათნოვამ დაუზოგავად გააშიშვლა თავადური წრეების სოციალუ-

რი უკეთურების ბუნება. ამხილა ამ წრეების მოღალატეობა და ორგულობა. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, საიათნოვამ პოეტური სმა აღი-
მალა თავადაზნაურული საზოგადოების რეაქციული ანტისახელმ-
წიფოებრივი მიდრეკილების წინააღმდეგ. თავადაზნაურობის რეაქ-
ციულ მიდრეკილებას მან დაუპირისპირა გლეხობის ჯანსა-
ღი ეროვნული საზოგადოებრივი მისწრაფება-
ნი“ (6, 100). ჩვენთვის გაუგებარია, რა „ეროვნულ-საზოგადოებ-
რივ მისწრაფებებზეა“ აქ ლაპარაკი? რას გულისხმობს პატივცემუ-
ლი ავტორი „ეროვნულში“? თუ იმასვე, რასაც საერთოდ ჩვენ
ყველანი, მაშინ გამოდის, რომ საიათნოვას ქართველი თავადაზნაუ-
რობისათვის დაუპირისპირებია სომხური საზოგადოებრივი მისწ-
რაფებანი, რადგან, როგორც ცნობილია, საიათნოვა ხაზგასმით აღ-
ნიშნავდა, რომ იგი სომეხი იყო, ხოლო თუ „ეროვნულში“ რაღაც
სხვა იგულისხმება და ლაპარაკი მაინც ქართველ გლეხობაზეა, ჩვე-
ნი აზრით, ცოტა გაუგებარია, როგორ მოხდა, რომ მაინცდამაინც
სხვა ერის წარმომადგენელმა იკისრა ქართველ გლეხთა „ეროვ-
ნულ-საზოგადოებრივ მისწრაფებათა“ გამომხატველის როლი? უფ-
რო ქვემოთ მეცნიერი განაგრძობს: „საიათნოვა გლეხური მოდგმის
პირველი მომღერალია საქართველოში. იგი კარგად გრძნობდა გლე-
ხობის მდგომარეობის უმწეობას, ჩიოდა „არ მყავს მეუღლე, არცა
მზახალი, მე გლეხი ვარ მიწაზე დასახალი“. დიდი აშუღი სრუ-
ლიადაც არ თაკილობდა თავის სოციალურ წარ-
მოშობას, ერთგვარად თავი მოჰქონდა კიდევც“...
„საიათნოვამ დაუმსახურებელი დევნა განიცადა, როგორც საზო-
გადოების დემოკრატიული ფენის წარმომადგენელმა“. საიათნოვა
არ ინდობდა თავადაზნაურული საზოგადოების ავზნიან მოდგმას:
„აე კაცს რაში უნდა გვარიშვილობა? შეაგინებენ კაი მამასა“. საია-
თნოვას მძაფრი საბრძოლო განწყობილებანი მისმა საზოგადოებ-
რივმა შეგნებამ შეაპირობა.

აშუღის ერთ სომხურ ლექსში ვკითხულობთ: „ლარიბი და მდი-
დარიც არსებობს, სხვადასხვაა მათი სუფრა მაგიდა“. საიათნოვა
თვითონ, რასაკვირველია, ღარიბთა ბანაკს ეკუთვნოდა. იგი ღარიბ-
თა მძიმე სოციალური ცხოვრების ტვირთს ეზიდებოდა. მგოსანი-
დიდ თანაგრძნობას უცხადებს თავის კლასობრივ თანამოძმეთ“
(6, 106—07).

უნდა გვეფიქრა, რომ საიათნოვა დარჩებოდა იმად, რასაც იგი ნამდვილად წარმოადგენდა — პასიურ მკვერტელად სოციალური უთანასწორობის სინამდვილისა.

მაგრამ არა.

თურმე საიათნოვა მაინც საბრძოლოდ ყოფილა შემართული: „საიათნოვას საბრძოლო განწყობილებას,—განაგრძობს ავტორი,— შემთხვევითი გარემოებით ვერ ავსნით. საფიქრელი ხდება, რომ სახელოვანი აშული უნდა გამხდარიყო საკარო დიდკაცური წრეების სოციალური შურის (!), სიძულვილისა და ცილისწამების უდანაშაულო მსხვერპლი. საიათნოვას თვითმოწმობით იგი იყო „მეუფეთაგან მეჭლისში მოწოდებული, თავადებთან პატივცემით შევებული, ალისფერი კაბით გამშვენებული“. ეტყობა მაღალი არისტოკრატიული საზოგადოება პირფერულად ანგარიშს უწყევდა სამეფო კარის ნიჭიერ მგოსანს, მაგრამ ეს საზოგადოება ნამდვილად ვერ შეითვისებდა და ვერ შეიწყნარებდა მდაბიოთა მოდგმის პოეტ-მომღერალს, რომელსაც თავისებური ხ ა ლ ხ უ რ ი ს უ რ ნ ე ლ ე ბ ა შ ე ქ ქ ო ნ და ს ა ს ა ხ ლ ის და ხ უ თ უ ლ წ რ ე შ ი“ (ხაზი ჩვენია — ა. ფ.) (6, 100-01).

ახლა ვიკითხოთ, ვინ შეადგენს სასახლის წრეს? — ერეკლე და მისი ოჯახი: შვილები და მეცნიერი შვილიშვილები — ლევან ერეკლეს ძე, დავით, იოანე და თეიმურაზ გიორგის ძენი და სხვანი და სხვანი.

და ესაა დახუთული წრე?

და ისიც დავიჯეროთ, რომ ამ „დახუთულ წრეში“ გამაცოცხლებელი სურნელება ერთადერთ კაცს, ქართველთა სამეფო კარის მესიად მოვლენილ საიათნოვას შეჰქონდა?

აღ. ბარამიძე განაგრძობს: „ს ა ი ა თ ნ ო ვ ა ცხადლივ ასახავდა მე-18 საუკუნის ქ ა რ თ ვ ე ლ თ ა და ს ო მ ე ხ თ ა პ რ ო გ რ ე ს უ ლ ი წ რ ე ე ბ ი ს პ ო ლ ი ტ ი კ უ რ გ უ ნ ე ბ ა - გ ა ნ წ ყ ო ბ ი ლ ე ბ ა ს, ი მ ა თ ს ა ხ ე ლ მ წ ი ფ ო ე ბ რ ი ვ - პ ა ტ რ ი ო ტ უ ლ ი დ ე ა ლ ე ბ ს“ (ხაზი ჩვენია — ა. ფ.) (14,452).

რადგან მე-18 საუკუნეში ჩვენში რაიმე წრეები არც ისტორიულად, არც ლიტერატურულად და არც ზეპირი ვადმოცემებით დადასტურებული არ არის, უნდა ვივარაუდოთ, რომ, საიათნოვა შეიცავდა ყველა იპოსტაზს — წრეების სახით მის არსებაში შენივთე-

ბულს — და არა მარტო სასახლის, არამედ მთელი საქართველოს მასშტაბით ერთადერთ საიმედო ნიშანსვეტს წარმოადგენდა.

თუმცა ძალიან ცოტა იმედია, ვინმემ ეს დაიჯეროს.

სასახლის წრე ხომ დახუთულ გარემოდ წარმოგვიდგინა, ახლა ვნახოთ, რანი იცვნენ მეფის კარის მოხელე თავად-აზნაურები: „საიათნოვა მოურიდებელი ყოფილა ყოყოჩა და ბრიყვი არისტოკრატიული საზოგადოების მიმართ“, — წერს ავტორი და მხედველობაში ჰყავს ცნობილი სახელმწიფო მოღვაწე, დიპლომატი ჰაბუა ორბელიანი და სახელგანთქმული ენციკლოპედისტი-მეცნიერი, ქართული მართლმადიდებლური ეკლესიის ერთი უბრწყინვალესი წარმომადგენელი ანტონ ბაგრატიონი (ანტონ I კათალიკოსი).

აქაოდა, მარტო მე არ ვფიქრობ ასეო, მეცნიერი სომეხ კოლეგას ს. გაისარიანს სთხოვს, წამოაშველოს ხელი. ისიც არ აყოვნებს: „ირაკლის არა ყველგან და არა ყველაფერში ჰქონდა თავისუფალი მოქმედების საშუალება. იგი გარსშემორტყმული იყო თავნება და გონებაშეზღუდული დიდებულებით“ (6,102).

საქმე რომ მხოლოდ ამ ორი მეცნიერის მოსაზრებებთან გვქონდეს, იქნებ ყოველივე ამის შესახებ ასე მკაცრად ლაპარაკი არც ღირდა, მაგრამ, სამწუხაროდ, ალ. ბარამიძე და ს. გაისარიანი მართონი არ არიან.

აი, რას წერს პროფ. ლევან მენაბდე: „თავისი წარმოშობისა და წოდებრივი კუთვნილების შესახებ არუთინა-საიათნოვა მოგვითხრობს მთელ რიგ ქართულ ლექსებში, რომელთაგან ერთში ამბობს: „საიათნოვას გურგენ-ხანის ყმას ამბობენ მართალია“, ამას სავსებით უდგება საიათნოვას შვილის შენიშვნა თავისი მამის ლექსთა კრებულში: „საიათნოვას გიორგი მეფის ყმას ამბობენ მართალია“, „სხვა ლექსებში მგოსანი თავისთავზე ამბობს: „ნასყიდი მონა ვარ“... „არა მყავს მეუღლე, არცა მზახალი, მე გლეხი ვარ მიწაზე დასახალი“ (12,96).

გლეხმა საიათნოვამ თურმე ხალხის დიდი სიყვარული დაიმსახურა. „ხალხის სიყვარულს, — განაგრძობს ლ. მენაბდე, — მან სათანადოდ უპასუხა. თავის ძირითად საქმედ... ხალხის ღირსების დაცვა, მისი ინტერესებისათვის თავგამოდება მიიჩნია“ (12,97).

უფრო შორს მიდის სევაკი: „საიათნოვა თუმცა ხალხის სახელით ლაპარაკობდა, მაგრამ იგი ამით თავს არ იღებდა. იგი იყო

ხალხის მსახური, მისი ტკივილისა და იმედის, ტანჯვისა და ოცნების მატარებელი. მისი სიტყვები მიმართული იყო იმათ წინააღმდეგ, ვინც ტანჯავდა და აწამებდა ხალხს.

საიათნოვა თავის თავს ღარიბს, მიუსაფარს უწოდებს და არა იმიტომ, რომ ცხოვრობს მეზობლის სახლში... იგი თავს ღარიბად სთვლის იმ პირობებში, რომელშიც იმყოფებოდა თვითონ საქართველო, კლასობრივი უთანასწორობის პირობებში. იგი თავს ღარიბად სთვლიდა განსაკუთრებით მეფის კარზე, სადაც კიდევ უფრო მძაფრად უჭერდა უსამართლობის სალტეები. მე ღარიბი ბუღბუღი ვარ, იმეორებს საიათნოვა და არ შეუძლია არ გაიმეოროს, რადგან ყოველ დღე და ყოველ საათს ხედავს, რომ მისებრი კაცი სრულად უცხოა ამ გარემოში, გარემოში, სადაც სიმართლეს დღისითაც ვერ იპოვით, თუნდაც სანთლით ეძებოთ, სადაც ყველაფერი ტყუილს მოუყავს“ (15. 58).

როგორც ვხედავთ, პარტიზ სევაკის აზრები ჰგავს ალ. ბარამიძისას: ერეკლეს კარზე მხოლოდ ტყუილი და გაუტანლობაა. ამ გარემოში ერთადერთი სინათლის წყარო საიათნოვაა და ამიტომაცაა, რომ იგი თავს ღარიბად, მიუსაფრად გრძნობს. თუმცა სევაკს არ უნდა დავეუქარგოთ სიმართლე, იგი სრულიად კატეგორიულად აცხადებს, რომ საიათნოვა გლეხი (ყმა გლეხი) არ იყო, რასაც ასე, დაჟინებით ამტკიცებს ქართველ მკვლევართა უმრავლესობა.

ჩვენ გავეცანით მკვლევარების ალ. ბარამიძის, ლ. მენაბდის, ს. გაისარიანისა და პ. სევაკის მოსაზრებებს და ვნახეთ, რომ ერეკლე მეორის კარი ავსილია უფიცებითა და მატყუარებით, რის გამოც აქ გამეფებულია უსამართლობა და გაუტანლობა, ერთადერთი შუქურვარსკვლავი ამ შეხუთულ გარემოში არის კლასთა ბრძოლის პროპაგანდისტი და დემოკრატიული იდეების მატარებელი საიათნოვა და რა გასაკვირია, რომ იგი თავს ეულად გრძნობდეს.

მაგრამ, ჩვენი აზრით, საიათნოვას ყველაზე დიდ აპოლოგატად მაინც ბესო ჟღენტი მოგვევლინა.

მოუვსმინოთ აღიარებულ კრიტიკოსს: „ჩ ვ ე ნ თ ვ ი ს ძ ვ ი რ ფ ა ს ი და მ შ ო ბ ლ ი უ რ ი ა სა ი ა თ ნ ო ვ ა ს დ ე მ ო კ რ ა ტ ი ზ მ ი, ჰ უ მ ა ნ ი ზ მ ი და ი ნ ტ ე რ ნ ა ც ი ო ნ ა ლ ი ზ მ ი, რომელთა მეოხებითაც იგი ამაღლდა თავისი ბნელი და პირქუში ეპოქის დონეზე ზევით და სიყვარულით ხელი გაუწოდა ნათელა

მომავლის, ხალხთა ძმობის, სიკეთისა და თავისუფლების დიადი იდეალებით გამსჭვალულ ჩვენს თანამედროვეობას“ (16,3).

ამ ციტატიდან რომ საიათნოვა ამოვიღოთ და მის ადგილზე მე-19 საუკუნის რევოლუციურ-დემოკრატიული მოძრაობის რომელიც გნებავთ წარმომადგენელი ჩავსვათ, გარწმუნებთ, არც ერთი სიტყვის შეცვლა არ დაგვჭირდება.

თუმცა ჩვენ მაინც ის საიათნოვა გვანტერესებს, რომელიც სოციალური უსამართლობის წინააღმდეგ იბრძვის. კრიტიკოსს პა-
სუხი აქაც მზადა აქვს: „ფეოდალური ტირანიისა და ალვირახსნილი ძალმომრეობის ბნელ საუკუნეში უზომოდ ჩაგრული მშრომელი ხალხის წიაღში წარმოშობილი აშული დაუფარავად ამაყობდა თავისი გლეხური წარმოშობით: „მე გლეხი ვარ თავადობა არ მინდა“, — ამბობდა იგი და ამით ზურგს აქცევდა, გმობდა, ჰკიცხავდა გაბატონებულ პარაზიტულ სოციალურ ძალებს“.

საკითხავია, რა საბუთი ჰქონდა ბ. ჟენეტს, როცა ერეკლე მეორის ხანას „ფეოდალური ტირანიისა და ალვირახსნილი ძალმომრეობის ბნელ საუკუნეს“ უწოდებდა? განა ასეთი ყოფისათვის შეიკვრა ეგზომ გულწრფელად ქართველმა ხალხმა ერეკლე II, რომელსაც საალერსოდ და მოსაფერებლად პატარა კახი უწოდა?

თუმცა კიდევ კარგი, რომ ასეთ ჯოჯოხეთში კრიტიკოსმა ქართველი ხალხი მთლად უბატრონოდ არ დააგდო და მას შემწე და ქომაგი მოუვლინა. რასაკვირველია, ეს კაცი საიათნოვა იყო, რომელიც „...ზურგს აქცევდა, ჰგმობდა, ჰკიცხავდა გაბატონებულ პარაზიტულ სოციალურ ძალებს“.

ახლა ნამდვილ საიათნოვას მოვუსმინოთ და ვნახოთ, მართლა ხმალამოლებული ებრძოდა ერეკლეს სასახლის ტირანიას, თუ მას შემდეგ, რაც სასახლიდან დაითხოვეს, ყველაფერს აკეთებდა, რათა მეფისთვის ერთგულება დაემტკიცებინა, რომ ამ უკანასკნელს იგი საზანდართა დასტაში დაებრუნებინა?

ლექსში „სამართალი მიყავ“ არაჩვეულებრივი სიცხადითაა გადმოცემული სასახლიდან დათხოვნილი საიათნოვას ფიქრები და გულისწადილი:

„სამართალი მიყავ, ხელმწიფე ხარ,
 მთელი საქართველოს გულისა ხარო!
 ზოგიერთი მეუბნება: შენ მაჩა ხარო...
 ზოგიც უმატებს: მყრალი კა ხარო!
 შეგიძლიან, გამიწყრე თუ მახარო!
 არ მყავს მეუღლე, არცა მძახალი,
 მე გლეხი ვარ მიწაზე დასახალი!
 მეჭლის ზმა მოუნდა ახალ-ახალი...
 ვის წინაც გაეცარე გულის ხახალი,
 ყველამ მითხრა: ურგებელი მთა ხარო!
 ნათქვამია: ერთხელ მთა მთას ეცემა,
 ღვთის ნებაა წყალობისა გაცემა!
 შენის ხელით იყოს ჩემი გაცემა...
 ნეტა არ გაგეგდე, კარგად გეცემაო.—
 ჩემი სულიერი დედ-მამა ხარო!
 თუ გინდ დაშამტერიონ წიბო-გეერდები.
 ცოცხალი თავით ვერ მოგშორდები!
 თუ მტკვარი ვერ მომსპობს, ზღვას ჩავარდები...
 ენით მომიტანე შენი დარდები,
 საიათნოვავ, ნალევლისთვის მზა ხარო!“

აი, ასე ემუდარება საიათნოვა მეფეს და სთხოვს სასახლეში და-
 აბრუნოს. „ოღონდ არ გაგეგდე და კარგად გეცემაო“, — ეუბნება
 მას. ბოლო ტაეპი ხომ სასიკვდილოდ განწირული კაცის ვედრებაა
 და მერე როგორი? აშკარაა, საიათნოვას პიროვნება და მგოსნუ-
 რი ნიჭი, რაც ჩვენმა მეცნიერებმა პოეტობად მონათლეს, საგანგე-
 ბოდაა გაზვიადებული. ვის და რისთვის სჭირდება, რომ მე-18
 საუკუნეში მცხოვრებ აშულ-ყარაჩოღელს, მეფის საზანდარდასტის
 წევრს, კაცს, რომელიც ამ ხელობით თავსაც ირჩენს და ოჯახსაც
 არჩენს, მეფის ხაზინიდან ფულსა და სარჩოს ღებულობს, კლასთა
 ბრძოლისა და სოციალური რევოლუციის მებაიარაღებელი ხდის?

ამასთან, იგი რატომღაც სავსებით მარტოა ამ ბრძოლაში.

გვეუბნებიან, საიათნოვა გლეხი იყო, მაგრამ მის გვერდით
 ჩვენ დაბალი ფენების ვერც ერთ წარმომადგენელს ვერ ვხედავთ,
 ჩვენ სავსებით გვწამს, რომ საიათნოვას არავითარი თანამდებობა
 არ მიუღია მეფის კარზე, მაგრამ ისიც გვჭერა, რომ თავისი პროფე-
 სიისა და ნიჭის წყალობით სამეფო კარის მოხელეთა წრეში ტრია-
 ლებდა. ჩვენ კი გვარწმუნებენ, რომ იგი უცებ გვერდზე გადა,

ხელში საყვირი აიღო და ქვეყანას ამცნო თავადების ბოროტება და მეფის სასახლის კარის ჯოჯოხეთური ატმოსფერო!

როგორც ვნახეთ, ალ. ბარამიძის აზრით, „საიათნოვას საბრძოლო განწყობილების საფუძველი“ მგოსნის გლეხური წარმოშობა იყო და ისიც, რომ მას გლეხები ერთგულად, ხოლო თავადები ორგულად მიაჩნდა.

ალ. ბარამიძე წერს: „...მოვიგონოთ საიათნოვას სარჩელის ერთი ნაწყვეტი:

„ერთგული ვარ, ორგულობა არ მინდა,
მე გლეხი ვარ, თავადობა არ მინდა“.

ერთი შეხედვით, ისე გამოდის, თითქოს საიათნოვას თავი თავისი გლეხური მდგომარეობით მოჰქონდა და უარს ამბობდა თავადობაზე. რა თქმა უნდა, საქმე ასე არ არის. არა გვეგონია მაშინდელ დროში ვინმეს უარი ეთქვა თავადობის მაღალ პატივზე“ (გვ. 99). და, თითქოს აქ არაფერიაო, შევიდოდე გვერდის შემდეგ ავტორი წერს: „დიდი აშუღი სრულიადაც არ თაკილობდა თავის სოციალურ წარმოშობას, ერთგვარად თავი მოჰქონდა კიდეც“.

რომელ ერთს დაუუჭეროთ, ძნელი გასაგებია.

მაგრამ ამჯერად ჩვენ უფრო სხვა გვაინტერესებს, კერძოდ, ზემოთ მოტანილი ორტაეპედის ავტორისეული ინტერპრეტაცია:

„თუ კარგად დაუუკვირდებით დამოწმებულ სტრიქონებს, — განაგრძობს ავტორი, — უთუოდ შევნიშნავთ სიტყვიერი და ფრაზეოლოგიური წყობის თავისებურებას: ერთგული ვარ, მე გლეხი ვარ, ორგულობა არ მინდა, თავადობა არ მინდა. ერთგულება აქ გლეხობის ნიშანდობლივ თავისებადაა მიჩნეული, ხოლო ორგულობა თავადობის ბუნებადაა აღიარებული. ამ შეპირისპირებით საიათნოვა ისტორიულ სინამდვილეს გვიდასტურებს და დაუფარავად ამხილებს ცნობილ სოციალურ ბოროტებას“ (6,100).

საინტერესოა, რას გულისხმობს თვითონ მგოსანი ამ სტრიქონებში და როდისაა იგი დაწერილი?

მკვლევრის მოსაზრებით, საიათნოვას სასახლიდან გაძევების, უფრო სწორად, მგოსნის წინააღმდეგ თავად-აზნაურთა ამხედრების მთავარი მიზეზი სწორედ ეს სტრიქონები უნდა ყოფილიყო.

სინამდვილეში კი სიმღერა სწორედ სასახლიდან გაძევების შემდეგაა დაწერილი.

სიმღერაში ვკითხულობთ:

„დამეხსენი, ავკაცობა არ მინდა,
ქვეყანაზე გაფენობა არ მინდა,
ავი სიტყვის შენთან მბოზა არ მინდა,
ერთგული ვარ, ორგულობა არ მინდა,
მე გლეხი ვარ, თავადობა არ მინდა!
მოდი, სისხლსა ნუ დამიღვრი თასითა,
ნასყიდი ვარ შენის ძვირის ფასითა!
გეახლები ერანელთა წესითა!
შემინახე ატლასითა ხასითა,
შავი კაბა, შავი ქოზა არ მინდა!
ჩემი სიტყვა შენი დასაჯარი იყოს.
შენი კალთა ჩემი დასაქერი იყოს!
ჩემი თავი შენი მიწა-მტვერი იყოს,
შენი ბალი ჩემი ბალის გვერდით იყოს,
შუაში გადაღობა არ მინდა!
გავიდა შენი დრო, საიათნოვა!
რალა გინდა „ოხო-ხო“, საიათნოვა,
ყველა მეუბნება: ჰო, საიათნოვა!
საით მიხვალ, ჩემკენ მო, საიათნოვა,
შენი პურ-მარილის ძმობა არ მინდა!“

სიმღერის ბოლო სტროფის პირველი ტაეპიდან („გავიდა შენი დრო, საიათნოვა!“) აშკარაა, რომ მგოსანი სასახლიდან გაძევებულია, ხოლო ბოლოსწინა სტროფში ჩაქსოვილი აზრის მიხედვით, პატრონს შერიგებას სთხოვს და უანგარო სამსახურს ჰპირდება.

ამიტომ, თუნდაც ერთი წუთით დავიჯეროთ, რომ საიათნოვას ყველა თავადი ორგულად მიაჩნდა და თვითონაც თავადობაზე უარს ამბობდა, რაც მას თითქოს ასე ხმამაღლა უთქვამს, მკვლევარს საბუთად ვერ გამოადგება, რადგან მგოსანი სასახლიდან მაინც დათხოვნილია და მუშტების ქნევას აზრი აღარა აქვს.

მთავარი მაინც ისაა, რომ, როგორც არაერთხელ ითქვა და დოკუმენტურად დაადასტურა ლ. მელიქსეთ-ბეგმა, საიათნოვა გლეხი, მით უფრო, ყმა გლეხი არ ყოფილა. როცა მგოსანი ამბობს „საიათნოვას გურგენ-ხანის ყმას ამბობენ მართალიაო“, ყმა იგულისხმება იმ მნიშვნელობით, რა მნიშვნელობაც მას სულხან-საბას-

თან აქვს: „მისს ალაგში მოსახლე“. ამას ადასტურებს თეიმურაზ ბაგრატიონის ცნობაც: „საიათნოვა გიორგის საბატონიშვილო ყმა იყო“ ე. ი. საბატონიშვილო მამულის მოსახლე; თორემ ყმა გლეხი, როდის იყო ქალაქში თავისუფალ ხელოსნობას ეწეოდა, საიათნოვამ კი, როგორც ცნობილია, საქმიანობა ხელოსნობით დაიწყო.

რაც შეეხება ალ. ბარამიძის განცხადებას: „შესაძლებელია ერეკლე მეფემ გამოიხსნა კიდეცა საიათნოვა ყმობიდან“, თუ პირდაპირი მნიშვნელობით გავიგებთ ერეკლესადმი მიმართულ მის ცნობილ სიტყვებს: „ნასყიდი ვარ შენის ძვირის ფასითა“ — ჩვენი აზრით, უბრალოდ გაუგებრობაა.

ვისგან უნდა გამოეხსნა საიათნოვა საქართველოს მეფეს და საინტერესოა რამდენი გადაუხადა თავის შვილს გიორგის?

შეიძლება ასე წავიკითხოთ საიათნოვა?

ვითომ რა, რადგან მე-18 საუკუნეში, ჩვენდა საუბედუროდ და სამარცხვინოდ, საქართველოში ყმების ყიდვა-გაყიდვა არცთუ უჩვეულო რამ გახლდათ, ერეკლე მეფე ამ მახინჯი ჩვევის ხელშემწყობი და თანამონაწილე იყო? ანდა იმ დროს, როცა ყმა, როგორც იტყვიან, გახვრეტილი შაურიანი არ ღირდა, ერეკლეს რატომ გადაახდევინეს ასე „ძვირი“?

ახლა ისევ საანალიზო ტაეპებს დაუვბრუნდეთ.

როგორც ვნახეთ, ალ. ბარამიძემ თავად განაცხადა, რომ საიათნოვას სიტყვები — თავადობა არ მინდა — პირდაპირ არ უნდა გავიგოთ, თავადობაზე უარს ვინ იტყოდაო.

და თუ მის მიერ შედგენილი ტოლობის ერთი შემადგენელი პირდაპირი მნიშვნელობით არ უნდა გავიგოთ, რატომ არ უნდა გავიგოთ მეორე შემადგენელიც არაპირდაპირი მნიშვნელობით? თანაც, როცა ვიცით, რომ მგოსანი თავის თავს მიაწერს იმ წოდების შვილობას, რომელ წოდებასთან არც მის მშობლებს, არც მას არასოდეს არავითარი საქმე არა ჰქონია.

ამიტომ, იმის გამო, რომ საიათნოვა გლეხი არ ყოფილა და იმის გამოც, რომ იმ დროს თავადობაზე უარს არავინ იტყოდა, გამოთქმა „მე გლეხი ვარ, თავადობა არ მინდა“, ნიშნავს იმას, რომ „მე პატარა კაცი ვარ, დიდკაცობა არ მინდა, არაფრის პრეტენზიები არა მაქვსო...“ ხოლო ტაეპი — „ერთგული ვარ, ორგულობა არ მინდაო“, რა თქმა უნდა, პირდაპირი მნიშვნელობით უნდა გავიგოთ.

მთელი სიმღერაც ხომ ისეთი შინაარსისაა, რომლითაც მგოსანს თავისი ხელმწიფე ერთგულებაში სურს დააჩქუნოს, რათა იქნებ ამ უკანასკნელმა თანხმობა გამოთქვას მისი სასახლეში დაბრუნებაზე.

როგორც ვნახეთ, სიტყვა „გლეხი“ მგოსანს სხვაგანაც აქვს ნახმარი: „არ მყავს მეუღლე, არცა მზახალი, მე გლეხი ვარ მიწაზე დასახალი“, რაც აგრეთვე იმის დასტურად მიაჩნიათ, რომ მგოსანი გლეხთა წოდების წარმომადგენელი იყო. რა თქმა უნდა, „გლეხი“ აქაც გადატანითი მნიშვნელობითაა ნახმარი.

აშული ჩივის, რომ იგი უბედურია, საცოდავია, არც მეუღლე ჰყავს და არც მზახალი, გაჭირებული კაცია, რომელსაც მიწაზე დაანარცხებენ, თუ მოინდომებენ. სხვანაირად წარმოუდგენელია, რას უნდა ნიშნავდეს „მე გლეხი ვარ მიწაზე დასახალი“. განა „მიწაზე დახლა“, მიწასთან კავშირი, მიწასთან ერთიანობა, დასაძრახი და გასაკილავი იქნებოდა? მთელი სიცოცხლე ყმა-გლეხი ხომ სწორედ მიწაზე დახლასა და გოჯი მიწის ქონებაზე ოცნებობდა?

ისიც საგულისხმოა, როგორ კონტექსტშია ნახმარი „მიწაზე დასახალი გლეხობა“ — მეუღლისა და მზახლის უყოლობის გვერდით, ე. ი. საერთო უბედობისა და მიუსაფრობის გვერდით, თორემ, თუ აქ ნამდვილ გლეხს ვიგულისხმებთ, ლოგიკურია ისიც ვიგულისხმოთ, რომ არც ერთ გლეხს არა ჰყავს „მეუღლე და არცა მზახალი“.

ერთი სიტყვით, სამ ათეულზე მეტი სიმღერის ტექსტებიდან ორად ორი ამოგლეჯილი ტაეპის აუცილებლად პირდაპირი მნიშვნელობით გაგების შემდეგ ვადგენთ, რომ ქალაქელი აშული-ყარაჩო-ლედი გლეხი იყო და გლეხთა განთავისუფლებისათვის იბრძოდა. რაც მიუტევებელი შეცდომაა.

საიათნოვა არც გლეხი იყო და არც გლეხთა განთავისუფლებისათვის მებრძოლი. იგი, რა თქმა უნდა, როგორც ყველა თვალხილული ადამიანი, ხედავდა იმ ქვეყანაზე მდიდრები და ღარიბები რომ იყვნენ, მაგრამ სოციალურ უსამართლობისა და, მით უფრო, ამ უსამართლობის წინააღმდეგ ბრძოლის არც მომწოდებელი ყოფილა და არც პრაქტიკულად წამომწყები.

საიათნოვა, მართალია, დაბალი წრის წარმომადგენელი იყო, მაგრამ ცხოვრების ასპარეზზე გამოსვლა ხელოსნობით დაიწყო და ეს ხელობა მას დაჩაგრულ-დამჩაგრელ კლასებად დაყოფილი სა-

ზოგადობიდან თითქოს გამოაცალკეებდა კიდევ. ხელოსნები ერთნაირად სჭირდებოდათ მდიდრებსაც და ღარიბებსაც. ხოლო რაც შეეხება მის მოღვაწეობას მეფის კარის საზანდარდასტაში, იგი აქაც თითქოს კლასთა ინტერესების გარეთ მდგომი უნდა ყოფილიყო. მას შემდეგ კი, რაც იგი შეამჩნიეს და ხშირად დაჰყავდათ ლხინსა და მეკლისებში, მდიდართა კლასს უფრო უკავშირდება — თავადაც აღნიშნავს ამას. უფრო მეტიც, პროფესიონალი საზანდარი, განსაკუთრებით იმ დროს, აუცილებლობით გულისხმობდა მდიდართა არსებობას. სწორედ მდიდრების მაგიდას ესაჭიროებოდა საგანგებოდ დაჭირავებული მემუსიკე-მომღერალი, რომელიც მათი ან მუდმივად მოსამსახურე იყო, ან მხოლოდ იმ კონკრეტული ქეიფის დასამშვენებლად წაყვანილი.

გლეხთა, ანუ უმდაბლესი წრის წარმომადგენელთა მაგიდები, დარწმუნებული უნდა ვიყოთ, პროფესიონალ საზანდარებს არც ითხოვდა და ვერც ეღირსებოდა. ეს შესანიშნავად აქვს გადმოცემული გრ. ორბელიანს ლექსში „მუშა ბოქულაძე“, რომელშიც ნათქვამია:

„...ბალით მესმის ჭიანჭურის, ლხენის ხმა,
საიათნოვას გულ-დამწველი სიტყვები.
გულით მინდა მეც აქედან ხმა მივსცე,
მაგრამ მრცხენის: მე მათი რა ტოლი ვარ“.

დიახ, იქ, სადაც საიათნოვა, თუ საიათნოვას ამქრის წევრი მღეროდა, დაბალი წრის წარმომადგენელს არაფერი ესაქმებოდა. ეს კარგად იცის გ. ორბელიანის მუშაში (ისევე როგორც საიათნოვას დროინდელმა გლეხმა), ჩვენ კი საზანდარი ამ უკანასკნელთა, ე. ი. დაჩაგრულთა გამათავისუფლებელ ჯვარცმულად დაგვისახავს — სრულიად უსაფუძვლოდ და ისტორიული სინამდვილის საწინააღმდეგოდ.

ახლა ორიოდ სიტყვა იმაზე, თუ რა ხერხებით და მეთოდებით იკვლევენ საიათნოვას, როგორ პოულობენ მის სიმღერებში მშრომელი ხალხის უფლებების დამცველს და ჭირისუფალს.

კრიტიკოსი ბ. ჟღენტი უკვე ხსენებულ სტატიაში განაგრძობს: „საიათნოვა სრულიად არ წარმოადგენდა „უდარდელ ბუღბუღს“: მის სიმღერებში უღრმესი გულისტივილიც, ღრმა სევდა და მწუ-

ხარებაც გამოიხატებოდა: „თავი მტკივა, გული მტკივა, წამალი ვერ მიშოვია“; „ეს წუთის ქვეყანა ჩვენგნით მწყრალია, თვალები სველი მაქვს, პირი — მშრალია“; „ნეტა რომელი ერთის დარდი გასწიო, ბეჩავ, საიათნოვავ, თავაზიანო“.

მგოსნის სხვადასხვა სიმღერიდან ამოღებულ ამ სტრიქონებზე დაყრდნობით ბ. ჟღენტი დაასკვნის: „ასეთი მწუხარე, მწვავე სულიერი ტკივილების გამომხატველი პანგებით აღსავსეა საიათნოვას პოეზია და მისი ეს სევდა და გულისტკივილი ღრმად ხალხური იყო. ამ მწუხარე მელოდიებში პოეტი მშრომელი ხალხის მღელვარე უკმაყოფილებას გამოთქვამდა, მის მწვავე ხვედრს ხედავდა“ (ხაზი ჩვენია — ა. ფ.).

ამ მსჯელობას არაფერი აქვს საერთო საიათნოვას სიმღერებთან. თუმცა ის, ვინც მგოსნის სიმღერებს კარგად არ იცნობს, ან კრიტიკოსის მიერ ციტირებულ სტრიქონებს იმ სიმღერების საერთო ქსოვილიდან ასევე ამოგლეჯილად შეაფასებს, შეიძლება მართლაც მოტყუდეს და ამ „წამლის მძებნელ“ და „თვალცრემლიან“ საზანდარში „მშრომელი ხალხის მღელვარე უკმაყოფილების“ გამომხატველი მგოსანი დაინახოს.

„თავი მტკივა, გული მტკივა“ — ამოღებულია ერთი ყველაზე უფრო მკვეთრად გამოხატული სატრფიალო სიმღერიდან — „რა ზარბაზი“.

დიდი მოცულობის გამო (იგი მუხამბაზის ფორმიტაა დაწერილი, შეიცავს თექვსმეტმარცვლიან, ხუთ-ხუთ-ტაეპიან ხუთ სტროფს) სიმღერის მთლიანად მოტანა არ ხერხდება, თუმცა საინტერესო კი იყო.

მოვიტანთ ბოლო სტროფს:

„საიათნოვა ამას ეჩივი, სამალი ვერ მიშოვია!
მინდა გული ზედ ავაგო და ხმალი ვერ მიშოვია!
შენი უბის ბროწეულის ნამალი ვერ მიშოვია,
თავი მტკივა, გული მტკივა, წამალი ვერ მიშოვია“.

როგორც ვხედავთ, მგოსანს იმიტომ სტკივა თავი და გული, რომ სატრფოს „უბის ბროწეულის ნამალი ვერ უშოვია“, კრიტიკოსი კი გვიმტკიცებს: საიათნოვა მშრომელი ხალხის ტანჯვა-ვაების გამოა გულშეწუხებულიო.

როცა საიათნოვას სიმღერათა იდეურ-თემატური მხარის ლიტერატურულ მიმოხილვას იძლევა, აშუღური პოეზიისა და საერთოდ აღმოსავლური პოეზიის საფუძვლიანი მცოდნე გ. შაყულაშვილი, თავის ღრმა მეცნიერულ გამოკვლევაში „საიათნოვას აზერბაიჯანული ლექსები თეიმურაზისეული დავთრის მიხედვით“, ამ სტრიქონებს აღმოსავლური სატრფიალო ლირიკის ნიმუშად მიიჩნევს, რომლისთვისაც დამახასიათებელია „წმინდა წყლის აღმოსავლური „მიჯნურობა“, გახელებული, ვნებიანი, თავდავიწყებული...

...საიათნოვას სატრფიალო ლირიკას, ისევე როგორც აღმოსავლურ პოეზიას, ახასიათებს უკიდურესი მგრძნობიარობა, ისეთი დაუოკებელი და ისეთი ძლიერი, შიშველ ეროტიკაში რომ გადადის... ვარიაციები სიყვარულის აპოლოგიისა ბევრია, ოაზისი კი თითქმის არსად. ყველგან წვა და ქვიშის შანთია მხოლოდ“.

ერთ-ერთ აზერბაიჯანულ სიმღერაში საიათნოვა ამბობს:

„რა გაქვს აზრად, სატრფოვ, ლამაზო,
ალარა გწამს ჩემი სიტყვის,
„ოხვრა-კენესით დამიუძღურდა გული,
თვალთგან სისხლნარევი ნიღვარი მდის“.

„ეს თავისებური ქებათ-ქებაა მიჯნურობისა, — განაგრძობს გ. შაყულაშვილი, — მხოლოდ აღმოსავლურ პოეზიისთვის დამახასიათებელი. ეს „მიჯნურობა“, ტრფიალით შმაგობაა, ტრადიციული გზნებაა და თავშეუკავებლობა“. და რამდენად განსხვავებულია ამისგან ზემოთ მოტანილი აზრები: ის, რაც აღმოსავლური ლიტერატურის სპეციალისტისთვის „ტრფიალით შმაგობა“, საიათნოვას სიმღერებში კლასობრივი ბრძოლის დამნახველთათვის „მშრომელი ხალხის მღელვარე უკმაყოფილებების გამოხატვაა“.

გ. შაყულაშვილი სრულიად სამართლიანად მიიჩნევს საიათნოვას აღმოსავლური, ე. წ. დივანის ლიტერატურის ტრადიციების გამგრძელებლად აშუღური პოეზიის პოზიციებიდან, რაც კარგად ჩანს საიათნოვას სიმღერებში „ვარდბულბულიანისა“ და „შამიფარვანის“ მოტივების ასგზის გამეორება-გადამღერებით. მკვლევარს თავის დებულების დასამტკიცებლად მგონის სიმღერებიდან მოაქვს უამრავი პასაჟი, შედარებები, ეპითეტები, მეტაფორები.

რომლებიც პირდაპირ იმეორებენ აღმოსავლურ და, კერძოდ, დივანის ლიტერატურისათვის დამახასიათებელ პოეტურ ხერხებს და დაასკვნის: „საიათნოვა გაკვალული გზით მიდის და ახალს ვერც განწყობას იძლევა, ვერც სიტყვის არქიტექტონიკას. ვერც მოგვცემდა — „ვარდბულბულიანისა“ და „შამიფარვანიანის“ თემატიკა ჯერ კიდევ სპარსულ კლასიკურ პოეზიაში გაცვითვის საიათნოვაზე ბევრად დიდი პოეტური ტალანტის მგოსნებმა“.

მკვლევარი საგანგებოდ ჩერდება საიათნოვას სიმღერებში „მსუყე ეროტიკისა“ და „ჟინიანი ჰედონიკის“ გამოხატვაზე, რაც ასე დამახასიათებელი იყო აღმოსავლური ლიტერატურისათვის და სრულად უცნობი ქართულისათვის, რის საილუსტრაციოდაც მგოსნის მიერ სამივე ენაზე შეთხზული სიმღერებიდან მოაქვს ადგილები:

„ვარდის შტოდ ქცეულან დაღალნი,
ბალი-ბაღჩა გაშლილა მის უბეში“...
„მკერდი შენი ბაღია, შიგ დარგული ნესვებია“...
...უბის შამამიც მწიფე გაქვს, თაბახისა ნატრულია“...

დაბოლოს:

„შენი უბის ბროწეულის სამალი ვერ მიშოვია,
თავი მტკივა, გული მტკივა, წამალი ვერ მიშოვია...“
„...უარი ვთქვი სატრფოს უბის წყვილ ბროწეულზე.
ბულბულივით კოკორ-ეკალზე უარი ვთქვი.
დრო დატრიალდა ისე, სატრფოზე უარი ვთქვი.
მომშორდნენ მკერდიდან მისი ძუძუთა ვაშლები.
„...მის მკერდში ბროწეულის ბაღჩა-ბაღია“. [10, 127].

როგორც ვხედავთ, „უბის ბროწეულის“ მეტაფორა საიათნოვას სატრფიალო მოტივის დამახასიათებელი სამკაულია და მის გამო „გულისტკივილს“ არავითარი კავშირი არა აქვს საიათნოვას სიმღერებში თითქოსდა დადასტურებულ სოციალურ მოტივთან.

ახლა „თვალცრემლიანი“ მგოსნის სატკივარიც ვნახოთ:

„ეს წუთის ქვეყანა ჩვენგნით მწყრალია,
თვალევი სველი მაქვს, პირი — მშრალია,
ღვთის წინაშე დიახ შესაბრაღია,
კვდება საიათნოვა იარისთვანა“.

ეს სტროფიც ბოლო ტაეპია იღუმალი სატრფოსადმი მიძღვნი-

ლი სიმღერისა, რომლის პირობითი სათაურია — „ხმელეთი, ქვე-
ყანა“.

სიმღერაში გახელებული მგოსანი სატრფოს მიმართავს: „შენი
სურვილითა მე რომ მოვკვდები, ჩემის ცოდვისაგან იტირებს მთე-
ბი“. ეს გახელება არანაკლებ გასაგებადაა გადმოცემული აქ მოტა-
ნილი სტროფის ბოლო ტაეპში „კვდება საიათნოვა იარისთვინა“.
რომელიც საგანგებოდ დაუმალა კრიტიკოსმა მკითხველს, ვინაიდან
იქ პირდაპირაა მითითებული, ვისთვის კვდება მგოსანი — „იარის-
თვინა“, ანუ საყვარლისთვის.

დაბოლოს სიმღერა „მტკვარო ამღვრეულო“, რომელშიც საიათ-
ნოვას „დარდის გაწევაზეა“ ლაპარაკი.

ამ სიმღერასთან კიდევ ერთი ლეგენდაა დაკავშირებული და მას
მთლიანად მოვიტანთ:

„მტკვარო ამღვრეულო, არაზიანო
მე შენ ვერ გაგიძლებ, მიზეზიანო
დიბისა ლობდანო ბაზაზიანო,
სირმა-აბრეშუმო ყაზაზიანო,
თვლები, წარბები, ლამაზიანო,
მე რა მახადია, რა მაზიანო?
ზოგი კაცი ღვინის სმას ეხვეწება,
ზოგი მეჯლისის ზმას ეხვეწება,
ჩემი ენა გამოთქმას ეხვეწება,
გული მას სტირის მას ეხვეწება,
დაეხსენ ჩემს ეარდსა, კრაზანიანო!
შენსა ქებას საწერელი ზღვა უნდა,
შენს შემხედავს თავში რაღა ჰქვა უნდა!
განა საყვარელი სხედასხვა უნდა?
სულ ქვეყანას შენი ნახვა მოუნდა,
გამოდი ღრუბლიდან, მზე ნაზიანო!
მოდო, დამიჯერე, ბაღდადის წერო,
ინდოეთის თუთისაებრ იმღერო!
რა იქნება ერთხელ მეც დამიჯერო,
ფერპადის ბებერო, შირინის მტერო,
შე ავო მიჯნურო, შე ბრაზიანო!
ვაი, თუ ერთი რიგი ნარდი გასწო,
მარდი მოჰკლა და ნამარდი გასწო,
ბულბული ატირო, ვარდი გასწო,
ნეტა რომელი ერთის დარდი გასწო,
ბეჩავ, საიათნოვავ, თავაზიანო!

ეს სიმღერა ერეკლე მეფისადმი მიძღვნილად მიჩნეული. ალ. ბარამიძე წერს: „ისიც აღსანიშნავია, რომ ერეკლესთან შეჩვეული და მოშინაურებული აშული დიდ სითამამეს იჩენდა, ზოგჯერ მეფის მიზეზიანი და ფიცხი ხასიათის თაობაზედაც ჩამოუკრავს სიტყვა. ასე, ერთ ლექსში აშული ეუბნება მეფეს:

„მტკვარო ამღვრეულო, არაზიანო,
მე შენ ვერ გაგიძლებ, მიზეზიანო,
შე ავო მიჭნურო, შე ბრაზიანო“.

ამ სიმღერასთან დაკავშირებითაც საყურადღებო აზრი აქვს გამოთქმული გ. შაყულაშვილის, მოვუსმინოთ მას: „ლექსი ერეკლესადმი მიძღვნილად პირველად ზაქარია ჭიჭინაძემ გამოაცხადა. 1878 წლის გაზეთ „დროების“ № 119-ში მან ასეთი ინფორმაცია მოათავსა:

„ერთხელ მეფეს (ერეკლე) სპარსეთის ყუენიდან შიკრიკი მოსვლია, სპარსეთიდან ყუენი წამოსვლას აპირებსო და შენც მოემზადე საომრადო. ამ ამბავზე მეფე ძალიან დაღონებულა. ამბობენ, ეს დაღონება რომ საიათნოვას შეუტყვია, მაშინვე ამდგარა და წასულა მეფესთან. შესულა თუ არა სასახლის კარებში, დაუკრავს სალამური და დაუმღერებია შემდეგი ლექსი, რომელშიც ალეგორიით გამოუხატავს მეფე ერეკლე (მტკვარი) ნაღვლიანი სახით და მისი მოსაზღვრე სპარსეთი მდ. არაზი (არაქსი) „მტკვარო ამღვრეულო, არაზიანო“.

ეს ერთობ გულუბრყვილო თქმულება, რომელიც აგებულია შუასაუკუნეობრივ საგმირო-სარაინდო ეთიკურ ელემენტებზე (ყაენი შიკრიკს გზავნის — საომრად მოვდივარ და დამხვდით! XVIII საუკუნის სახელმწიფოებრივ-დიპლომატიური საქმიანობა შუასაუკუნეობრივ რაინდულ ჩვევებს არ ეყრდნობოდა), შემდეგში გაიზიარა ყველა მკვლევარმა და აშულის ბიოგრაფიული მომენტების დასადგენდაც იქნა გამოყენებული. მაგრამ, თუ ლექსის შინაარსს გავანალიზებთ, ენახავთ, რომ ლექსი არც მეფის გასამხიარულებლად არის დაწერილი და არც გასამხნეველად. თუკი მიძღვნილია ერეკლე მეფისადმი, მაშინ იგი მის შეურაცხყოფას უფრო წარმოადგენს. საიათნოვა თუ მოიქცა ისე, როგორც ზ. ჭიჭინაძის ცნობა

ლაპარაკობს, მაშინ ლექსში უნდა შექცეულ იქნეს მეფის მამაცობა, მხედრული ნიჭი, უძლეველობა და სხვა. ლექსი კი უფრო სატირული ხასიათისაა.

მეორეც, ლექსში ვხვდებით ასეთ სტრიქონებს — „მე შენ ვერ გავიძლებ, მიზეზიანო“, „შე ავო მიჯნურო, შე ბრაზიანო“. უფრო უარესიც. მეფის შეურაცხყოფელ სტრიქონსაც ვნახავთ:

„ფერჰადის ბებერო, შირინის მტერო“.

„ფერჰადის ბებრის“ გაგება ასეთია: ნიჰამი განჯელის პოემის „ხოსროვისა და შირინის“ ერთ-ერთი კეთილშობილი გმირი ფერჰადი შეეყვარებულა დედოფალ შირინზე. ფერჰადის რაყიფის, მეფე ხოსროვის მიერ შეჩენილი ბებერი დედაკაცი ფერჰადს მოატყუებს — შირინი გარდაიცვალა. ელდისაგან თავზარდაცემული მიჯნური თავს იკლავს. აქედან — „ფერჰადის ბებერი“ ფლიდი, ეერაგი ადამიანის სიმბოლოა.

ამრიგად, საიათნოვას შეუტყვია, რომ მეფე ერეკლე ქვეყნისათვის მოსალოდნელი უბედურების გამო დასევდიანებულია, მისულა მასთან, ჩაუბერია სალამურისთვის და დაუმღერებია: შე ავო მიჯნურო, შე ბრაზიანო, შე მიზეზიანო, შე ვერაგო და ფლიდო — ვერწმუნოთ ამ გადმოცემას?

ლექსი თავისი შინაარსით ეწინააღმდეგება ზ. ჰიჭინაძის მიერ მოტანილ ლეგენდას და საერთოდ იმ აზრს, რომ იგი ერეკლესადმი იყოს მიძღვნილი“ (10, 13-, 133).

მაშასადამე, სავსებით უნდა გამოირიცხოს ალ. ბარამიძის მიერ დაშვებული ჰიპოთეზა მგოსნის ერეკლესთან შეჩვევისა და შელაზღანდარების თაობაზე და ის ვარაუდიც, თითქოს ტაეპში „ნეტა რომელი ერთის დარდი გასწიო, ბეჩავ, საიათნოვა, თავაზიანო“ — ლაპარაკი იყოს მშრომელ ხალხის მწვავე ხვედრის თანამოზიარობაზე.

ამაზე მრუთოთებს სიმღერის მთლიანი მიმართულება, განსაკუთრებით კი ის სტროფი, რომლის ბოლო ტაეპებსაც ციტირებული სტრიქონები ქმნიან.

სტროფის პირველ ტაეპში ნამდვილად ნარდის თამაშზე უნდა იყოს ლაპარაკი (და არა „ღობეზე“, როგორც ამას მ. კიკნაძე ფიქრობს, (17,75). „მარდიცა“ და „ნამარდიც“ („მარდი მოჰკლა და ნა-

მარდი გასწიო“) ნარდის თამაშისათვის დამახასიათებელი ტერმინები ჩანს. ყოველ შემთხვევაში ისინი ერთიმეორეს უპირისპირდებიან ისევე, როგორც მომდევნო ტაეში „ბულბული“ და „ვარდი“ („ბულბული მოჰკლა, ვარდი გასწიო“).

ერთი სიტყვით, სტროფში ლაპარაკია „მარდისა“ და „ბულბულის“ მოკვლაზე, თანაც „ნამარდისა“ და „ვარდის“ გაწევაზე. ამათი მომდევნო ტაეში „რომელი ერთის დარდი გასწიო“ სწორედ ორთაგან ერთის გამო „დარდის გაწევას“ ეხება და არა „მშრომელი ხალხის მწარე ხვედრს“. ამ შემთხვევაშიც კრიტიკოსის მოსაზრებას არავითარი საფუძველი არა აქვს.

ლეგენდა მეშვიდე — საიათნოვა იყო ინტერნაციონალისტი, ებრძოდა შოვინიზმსა და ნაციონალიზმს, უმღეროდა ხალხთა მეგობრობას.

ბ. ჟღენტმა რომ საიათნოვა ინტერნაციონალისტი გახადა, უკვე ვნახეთ. მგოსნის ინტერნაციონალიზმზე ლაპარაკობს ირ. აბაშიძეც საიათნოვას სიმღერების კრებული წინასიტყვაობაში (6,6), მაგრამ, როგორც ჩანს, აშუღის სხვა აპოლოგეტებმა შენიშნეს, რომ მე-18 საუკუნეში მცხოვრები საზანდრის ინტერნაციონალიზმზე ლაპარაკი ცოტა უხერხულია. თვით ცნება ინტერნაციონალიზმისა მარქსისტული მოძღვრების პირმშოა და მარქსისტული მოძღვრების შექმნამდელი პერიოდისათვის მისი გამოყენება ანაქრონიზმი იქნებოდა. ამის გამო, ინტერნაციონალიზმი შეცვალეს ერთობ უწყინარი, ნაკლებ პრეტენზიული და, მათი აზრით, ყველასთვის მისაღები ტერმინით — „ხალხთა მეგობრობის მომღერალი“.

მართლაც, ერთი შეხედვით, ვის რა უნდა ჰქონდეს იმის საწინააღმდეგო, რომ თბილისში დაბადებულ და გაზრდილ საიათნოვას, აზერბაიჯანულ, სომხურ და ქართულ ენებზე მომღერალს — ხალხთა მეგობრობის მომღერალი ეწოდოს?

თუ საქმეს ე. წ. „ლამაზი სიტყვის“ პოზიციებიდან მივუდგებით, მართლაც, არაფერია ამაში დასაძრახისი და გაუგონარი, მაგრამ, როცა საკითხს მეცნიერული საბუთიანობის კუთხით ვიხილავთ, საიათნოვას ხალხთა მეგობრობის მომღერლად გამოცხადება ფაქტობრივად უსაფუძველოა და ლოგიკურად მცდარი.

ხალხთა მეგობრობა ადამიანთა საზოგადოებრივი ცხოვრების საუკეთესო იდეალთა უმაღლესი დონის გამოვლენაა, იგი გამორიც-

ხავს ყოველგვარ ეროვნულ, რასობრივ თუ წოდებრივ-კლასობრივ დაპირისპირებას და ამდენად სრულიად შეუძლებელია საზოგადოების განვითარების იმ ეტაპზე, რომელსაც ფეოდალიზმი ჰქვია.

ასეთია ამ საკითხის, თუ შეიძლება ითქვას, წმინდა თეორიული მხარე, მაგრამ არის მეორე მხარეც — კონკრეტული ფაქტებიდან გამომდინარე — მგოსნის სიმღერების ანალიზიდან მიღებული.

როცა „ვეფხისტყაოსანში“ ინტერნაციონალურ იდეებს ხედავენ და შ. რუსთაველს ხალხთა შორის მეგობრობის მომღერლად სახავენ, საბაბი თითქო აქვთ კიდევ: „ვეფხისტყაოსნის“ სამი გმირი-მეგობარი სხვადასხვა ხალხის შვილები არიან და ძმადნაფიცების მეგობრობა ხალხთა შორის მეგობრობად იქნა გაგებული.

საიათნოვას სიმღერებში კი ამის მსგავსიც არაფერია. თუ საიათნოვა ამიერკავკასიის ხალხთა შორის მეგობრობის მომღერალი იყო, ერთხელ ხომ მაინც უნდა ეხსენებინა ამ ხალხთა ვინმე წარმომადგენელი, ანდა თუნდაც ხალხი? მის ლექსებში კი, რომლებზედაც ჩვენ ხელი მიგვიწვდა, აზერბაიჯანი ან აზერბაიჯანელი საერთოდ არაა ნახსენები, არაა ნახსენები არც საქართველო, როგორც ქვეყანა და გარკვეული ხალხის საცხოვრისი, არაა ნახსენები ქართველი ან ქართველი ხალხი. უფრო მეტიც, არც სომხეთი და სომეხი ხალხია ნახსენები. მხოლოდ ერთ ადგილასაა ნათქვამი, რომ იგი სომეხია, ასევე ერთ ადგილას ამბობს, რომ საქართველოა მისი სამშობლო, დედა ავღაბრელი ჰყავს და მამა — ალაბელი.

და მერე ესაა ხალხთა მეგობრობის მომღერლობა? ან იქნებ ის, რომ ამბობს „საქართველოს მეფის საზანდარი ვარო“, ან „საიათნოვას გურგენ-ხანის ყმას იტყვიან, მართალიაო“? — გამონათქვამები, რომლითაც მგოსანი აღნიშნავდა თავის ავტობიოგრაფიულ ფაქტებს. და რადგან საიათნოვას სიმღერებიდან ნამდვილად არსებული საბუთების მოტანა არ შეუძლიათ, მკვლევრები ან უბრალო განცხადებით კმაყოფილდებიან ან და ლიმილისმომგვრელი ფაქტებით გვიმასპინძლებიან.

ასე, მაგალითად, ლ. მენაბდის აზრით: „ამიერკავკასიის სხვადასხვა ენაზე მოხზველი და მომღერალი აშუღები უმღეროდნენ თბილისს, ქება-დიდებას ასხამდნენ მის ხალხს, შეჰხაროდნენ მის ნათელ მომავალს. თბილისელმა აშუღებმა დასძლიეს ნაციონალის-

ტურ-შოვინისტური ტენდენციები და ხალხთა ძმობა-მეგობრობის, კეთილმეზობლობისა და ურთიერთთანამშრომლობის ქადაგება იწყეს. ამით მათ ერთობ დიდი წვლილი შეიტანეს ქართველი, სომეხი და აზერბაიჯანელი ხალხების დაახლოება-დაკავშირების საქმეში“ (12,46).

როგორც ვთქვით, საიათნოვა არც თბილისს ახსენებს და არც თბილისელებს, არც მათს აწმყოს და მით უფრო „ნათელ მომავალს“, საიათნოვას წარმოდგენა არა ჰქონდა არც ნაციონალიზმზე და არც შოვინიზმზე, ამდენად, მკვლევრის მთელი ეს მოსაზრება მხოლოდ „ლამაზი სიტყვების“ სფეროში რჩება და მეცნიერულ მსჯელობად ვერ ჩაითვლება.

უფრო შორს მიდის კრიტიკოსი გ. ნატროშვილი. მასაც სულითა და გულით უნდა საიათნოვა ამიერკავკასიის ხალხთა შორის მეგობრობის მომღერლად გამოიყვანოს და, რადგან საიათნოვას სიმღერები ამის საბუთს არ იძლევა, ფაქტების ძიების გზაზე, უხერხულ მდგომარეობაშიც კი იგდებს თავს.

აი, რას წერს იგი: „საიათნოვა თავისი კეთილშობილური მისწრაფებებით შორიდან, მეთვრამეტე საუკუნის სიღრმიდან ეხმიანება ჩვენს დროს, როცა ხალხის ძმობას, აღამიანთა ურთიერთშორის სიყვარულს ესოდენ ფართო ასპარეზი აქვს გადაშლილი“... „რად ღირს თუნდაც მარტო ის ფაქტი, რომ პოეტი თავის სომხურ ლექსებს ქართული ასოებით წერდა, ხოლო აზერბაიჯანულ ლექსებს — სომხური ასოებით. გასაგებია, თუ რისი თქმა უნდოდა პოეტს ამით.

კონსტანტინე გამსახურდიამ ერთხელ ოვანეს თუმანიანზე თქვა — მან ყველაზე საშინელ დღეებში შეგვახსენა, პაოს და ქართლოს ძმები რომ იყვნენო. ეს სიტყვები საიათნოვაზეც უნდა გავიჟივროთ — მასაც ამის თქმა უნდოდა, როცა თავის სომხურ ლექსებს ქართული ასოებით წერდა“ (20, 213).

კარგი! ვირწმუნოთ, რომ სომხური ლექსები ქართული ასოებითა ქართველების პატივისცემით დაწერა ავტორმა, მაგრამ თავად სომხებს. რას ერჩოდა? ან ის როგორ ქმედებად უნდა ჩაითვალოს, აზერბაიჯანული ლექსები რომ სომხური ასოებით ჩაუწერია? — თუ მტრობად არა, ალბათ აბუჩად აგდებად მაინც! მით უფრო, როცა ვიცით, რომ აზერბაიჯანულად მგოსანმა 115 სიმღერა შეთხზა, უფ-

რო მეტი, ვიდრე სომხურად (სამოცი) და ქართულად (ოცდაჩვიდ-მეტი) ერთად აღებული. ასე უმეგობრა აზერბაიჯანელებს?

ყველაზე მთავარი ისაა, რომ, როგორც სრულიად ექვემიუტან-ლად დამტკიცა გ. ლეონიძემ, საიათნოვას სიმღერების ეს მართ-ლაც საკვირველი ლოგიკით გაკეთებული ჩანაწერები სულაც არ ეკუთვნის აშულ საზანდარს. იგი ან პანტელაანთ ივანეს შესრულებულია, როგორც ამას ავტოგრაფზე მინაწერი გვეუბნება, ან ვინმე სხვისი.

აქვე არ შეიძლება გვერდი ავუაროთ ერთ გარემოებას: კრიტიკოსი გ. ნატროშვილი საფუძველშივე ცდება, როცა სურს თუმანიანის და, თუ გნებავთ, აკაკისა და სუნდუკიანის დრო საიათნოვას ცხოვრების პერიოდს გაუთანაბროს.

გ. სუნდუკიანი და, მით უფრო, ო. თუმანიანი ცხოვრობდნენ ბატონყმობის გადაყარდნის შემდეგ, ჩვენში ბურჟუაზიული წყობილების ჩასახვისა და განვითარების ეპოქაში, როცა ხალხთა ეროვნულ-ნაციონალური დაპირისპირება ისახებოდა, ფრთებს ისხამდა და მეტად საშიშ ძალად იქცეოდა და როგორც ყოველი სიკეთის საშო-შივეა ჩასახული ბოროტება, ასევე ბოროტების წარმოშობისთანავე იბადება ხოლმე მისი მტერი და მოშულარი. ნაციონალიზმისა და შოვინიზმის ახლად აღმოცენებული მცენარის ძირში ამოთხრას თუ ვერ ასერხებდნენ, გადაბეღვას მაინც ცდილობდნენ ამ ბოროტების წინააღმდეგ ამდგარი აკაკისა და ოვანეს თუმანიანის მსგავსი საუკეთესო შვილები ქართველი და სომეხი ხალხებისა.

საიათნოვას დროს კი რა ნაციონალიზმზე შეიძლება ლაპარაკი, როცა ჩამოსახლებული სომხები არა თუ შევიწროებას არ განიცდიდნენ, არამედ ადგილობრივ მოსახლეობაზე უკეთეს მდგომარეობაშიც კი იყვნენ — სამი წლით თავისუფლდებოდნენ გადასახადებიდან?!

თბილისში ხომ ათასი ჯურის ხალხი ცხოვრობდა და ხშირად, ჩვენ-და საუბედუროდ, ყველა თავს საკუთარ სახლში გრძნობდა. ასეთ პირობებში ვისთვის და რა მიზნით უნდა მოეწოდებინა საიათნოვას ხალხთა მეგობრობისაკენ. და განა შეიძლება საერთოდ ხალხთა მეგობრობაზე ლაპარაკი იმ დროს, როცა თვით ერთი სახელმწიფოს მცხოვრებლები, ერთი ერის წარმომადგენელი ხშირად სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლას ეწევიან ერთიმეორის წინააღმ-

დღე, როცა ქსნის ერისთავები დედა-ბუდიანად ანადგურებენ არაგვის ერისთავებს და პირუტყუ?!
საიათნოვა მართლაც უმღეროდა ამიერკავკასიის ხალხებს (სომხებს, აზერბაიჯანელებს და ქართველებს), იგი მართლაც არის ამიერკავკასიის ხალხთა მომღერალი (ასეც უწოდა მირალ სეიდოვმა თავის წიგნს), მაგრამ არა ამიერკავკასიის ხალხთა შორის მეგობრობის იდეის მომღერალი.

ლეგენდა შერვე — ს ა ი ა თ ნ ო ვ ა მ დ ი დ ი გ ა ე ლ ე ნ ა მ ო ა ხ ღ ი ნ ა ქ ა რ თ უ ლ მ წ ე რ ლ ო ბ ა ზ ე, მ ი ს ი მ ე მ კ ე ი დ რ ე ე ბ ი ა რ ი ა ნ ბ ე ს ი კ ი, ა ლ ე ქ ს ა ნ დ რ ე ქ ა ე ჭ ა ე ა ძ ე, გ რ. ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი და ს ხ ე ე ბ ი.

1918 წელს გამოვიდა ი. გრიშაშვილის მონოგრაფია „საიათნოვა“. როგორც მოსწრებულად შენიშნავს გ. შაყულაშვილი: „იგი დაწერილია დიდი შრომითა და სიყვარულით. მასში მოტანილია უამრავი მასალა ქართული აშუღური პოეზიისა და საიათნოვას შესახებ, მაგრამ გამოკვლევის ნაკლი მაინც ისაა, რომ იგი დაწერილია სწორედ დიდი სიყვარულით და არაიშვიათად ობიექტური, მეცნიერული მიდგომა თავისთავად უგულვებელყოფილია“ (10, 19).

ი. გრიშაშვილის წიგნის ამ სრულიად სწორ შეფასებას, სამწუხაროდ, არ ახლავს საბუთი, ფაქტობრივი მტკიცებულება, რაც არც თუ ძნელი დასაძებნი იყო.

ზემოთ ვნახეთ, საიათნოვას გლეხური წარმომავლობის ლეგენდის ერთ-ერთი პირველი ავტორი ი. გრიშაშვილია, თუმცა იგივე გრიშაშვილი წიგნის თითქმის ყოველ გვერდზე ამტკიცებს, რომ აშუღები, ანუ ყარაჩოღელები სულითა და გულით თბილისელები, ქალაქელები იყვნენ, რომ მათი მოსაქმეობა, ჩვეულებრივ, ხელოსნობა იყო, რომ საიათნოვა მოქალაქე მგოსანია.

თავისთავად ცხადია, თუ საიათნოვა მოქალაქე მგოსანი იყო, რაც სრულიად უეჭველია, იგი გლეხი ვერ იქნებოდა.

ასე წინააღმდეგობრივი და დაუსაბუთებელია ი. გრიშაშვილის აზრი საიათნოვასა და ბესიკის ურთიერთობაზეც.

ი. გრიშაშვილმა, რომელიც ცდილობდა როგორმე დაეცვა აშუღთა ინსტიტუტი ქართული კლასიკური მწერლობის წარმომადგენელ-

თა სრულიად სამართლიანი კრიტიკისაგან, აშულებს ბესიკიც მიატ-
მასნა.

„დღეს სიტყვა „აშული“ მიქარვად მიაჩნიათ! — აშულობა, რაღაც
დამამცირებელ ხელოვნებად არის მონათლული. ძველად კი ასე არ
იყო, წ. კ. გ. ს-ის ერთ ხელნაწერში (№ 1088) ბესიკის ლექსებს
შორის არის უცნობი ავტორის ერთი ლექსი, რომელიც ბესარიონ
გაბაშვილის ქებას წარმოადგენს. აქ მოთხრობილია, რომ ბესიკი
„მელექსეთა ბაშია“ და მიჯნურობით დამწვარი. ხოლო სიტყვა
„აშული“ ორ ადგილასაა ნახსენები:

„საწყალსა ბესარიონსა კვლავ ეთქვა სიტყვა მკვლელისა,
მიჯნურობითა დამწვარი ცეცხლთა გულ-მონაველისა,
აშულსა მართებს თხრობანი, ბულბულთ ყეფანი ყელისა,
რიგი არს მიჯნურისათვის გაიჭრებოდეს ველისა“.

„ტურფანი ხმანი,
მრავალთ საკმანი,
აშულთ სახმარნი“,

იძანაც გვაძენო გაბანოელმა“

(წ. გ-ს-ის ხელნაწერი № 1088, გვ. 1-2).

ი. გრიშაშვილი განაგრძობს — „როგორც ჩანს, აშულობა არც
ისეთი სათაკილო სახელი ყოფილა! თავად ბესიკიც გასულა ხალხ-
ში, უმღერია თავისი ლექსები და, როგორც საიათნოვა იყო მიღე-
ბული „ძველ საქართველოში“, არანაკლებ ბესიკი ყოფილა საყვა-
რელი კაცი მაშინდელი ამქრის დღესასწაულებში, საღმთოში, ქორ-
წილ-ქეიფებში და სხვა საღვინო შემთხვევებში“ (8,48).

აქვს კი რაიმე საბუთი ი. გრიშაშვილის იმის დასამტკიცებლად,
რომ ბესიკიც თითქოს ისე მღეროდა ამქრის დღესასწაულებში თუ
საღმრთოში, როგორც საიათნოვა? — რა თქმა უნდა, არა. ზემოთ
მოტანილ ლექსებში ასეთი არაფერია. პირველ ლექსში აშულობა-
ზე ისეა ლაპარაკი, როგორც „ველად გაქრაზე“, ამიტომ არც ერთი
და არც მეორე ბესიკს არ ეხება. მეორე ლექსში კი ნათქვამია: ბე-
სიკის ლექსები აშულთათვის სამღერად ვარგოდაო („აშულთ სახ-
მარი“).

მერედა ის, რომ ბესიკის ლექსებს იქნებ მართლაც მღეროდნენ
აშულები, თვითონ ბესიკს აშულად ხდიდა?

სხვაგან გრიშაშვილი თითქოს ცდილობს ოდნავ მაინც შეარბი-

ლოს ტონი და ბესიკის პოეზიის უფრო სწორი შეფასება მოგვცეს: „საიათნოვა და ბესიკი — მიუხედავად იმისა, რომ „მარად და მარად“ ერთს მოტივს დამღეროდნენ (!) — სხვადასხვა ჯურის მგოსნებად უნდა მივიჩნიოთ.

საიათნოვა და ბესიკი თითქო თანამედროვენი არიან. ბესიკი ინტელიგენტი მწერალია! ის მაშინდელი დაარსებული სემინარიის პირველი სტუდენტი იქნებოდა ალბათ! ბესიკი ინტელიგენტი მწერალია იმიტომ კი არა, რომ ყანაოზის ქალაქიათი დაიარებოდა და საიათნოვა კი ყოშებიათი კაბით! არა!

ბესიკი აღიზარდა სალიტერატურო წრეში, იგი იყო შვილი დეკანოზი ზაქარია იობიან გაბაშვილისა.

საიათნოვა რა? საიათნოვა ერთი ნალბანდის შვილი იყო“ (?) (8,49).

კაცმა არ იცის, საიდან აიღო პოეტმა-მკვლევარმა საიათნოვას „ნალბანდის შვილობა“, ან ის, რომ ბესიკი და საიათნოვა „მარად და მარად“ ერთ მოტივზე დამღეროდნენ და ისიც ძნელი გასაგებია „რა მოტივზეა“ აქ ლაპარაკი: სიმღერისაზე თუ — ლექსისაზე?

ი. გრიშაშვილი იქვე დასძენს: „უპირველესად ყოვლისა უნდა აღვნიშნო, რომ იმ ყარაჩოღელებს, იმ შავ ჩოხა ხალხს, რომელთა ცხოვრებაშიც საიათნოვა, ბესიკი და სხვა მწერლები ჰპოვებდნენ საზრდოს თავიანთი სულისას, გრძნობითა და სიყვარულით ენათესავებოდა ალ. ჭავჭავაძესთან ერთად აგრეთვე ჩვენი სასიქადულო პოეტი გრ. ორბელიანი“ (8,52).

როგორც ვხედავთ, ი. გრიშაშვილი კვლავ ეწინააღმდეგება თავის თავს: ზევით თქვა — ბესიკი ინტელიგენტი მწერალია, იგი აღიზარდა სალიტერატურო წრეშიო. ეს შეფასება, მართალია, მეტად ზოგადია, მაგრამ მაინც ახლოა ბესიკის ნამდვილი პოეტური პროფილის სურათთან. და, თუ ბესიკი კლასიკური, დამწერლობითი ლიტერატურის ტრადიციებზე აღზრდილი ინტელიგენტი პოეტი იყო, როგორღა იღებდა იგი სულიერ საზრდოს ყარაჩოღელთა ცხოვრებიდან? და რაც აგრეთვე მეტად მნიშვნელოვანი და გასარკვევია, იყვნენ კი გრიშაშვილის ყარაჩოღელები მე-18 საუკუნის თბილისში?

ჩვენ ვფიქრობთ: საიათნოვას გათანაბრება გრიშაშვილის დროინდელ თუ უფრო ადრინდელ (ყოველ შემთხვევაში მე-19 საუკუნის

ბოლო ხანების) ყარაჩოღელ-აშულებთან სწორი არაა. და ისიც არ უნდა იყოს მართალი, რომ მე-18 საუკუნის თბილისში ასე მრავლად იყვნენ ყარაჩოღელი-აშულები და მათი ამქრები დღესასწაულებითა თუ საღმრთოებით, თუმცა ეს ცალკე კვლევის საგანია.

სამართლიანობა მოითხოვს ითქვას, რომ გრიშაშვილთან პირდაპირ არაა ნათქვამი, ბესიკი აშული იყო, და არც ისაა ნათქვამი, იგი და ალ. ჭავჭავაძე საიათნოვას გავლენას განიცდიდნენო.

მიუხედავად ამისა, გრიშაშვილის მოსაზრებებზე დაყრდნობით საიათნოვას განხილვისას აკად. კ. კეკელიძე აცხადებს: „...საიათნოვას „დაბდაბულა“ პოეზია გავლენას ახდენდა მის თანამედროვე პოეტ ბესიკზე. საიათნოვას გავლენას განიცდიან გრ. ორბელიანი და ალექსანდრე ჭავჭავაძე“ (5. 683).

ხოლო ბესიკის პოეზიის შეფასების დროს მეცნიერი შენიშნავს: „ბესიკი, როგორც პოეტი, თანამედროვეთაგან დიდად დაფასებული და მიჩნეული იყო. მას უწოდებდნენ „მელექსეთბაშს“ და რუსთაველსაც კი ადარებდნენ, როდესაც ამბობდნენ: „რუსთველისებრ ხმატკბილობით არ აკლებდა არც ერთ გვარსაო“. მისი ბაიათები და მუხამბაზები, რომელთაც ის საუცხოოდ ამღერებდა თარზე, გარკვეულ წრეებში პირიდან პირში გადადიოდა და ქალაქის ბალებსა და ქუჩებს აყრუებდა. ა მ მ ხ რ ი ე ის რ ა მ დ ე ნ ა დ მ ე ე . წ . ა შ უ ლ ჭ რ ი პ ო ე ზ ი ის წ ა რ მ ო მ ა დ გ ე ნ ე ლ ი ა . ამიტომ, რომ მისი მეხოტბე მას უწოდებს „აშულს“ „აშულსა მართებს ზმობანი ბულბულთ ყეფანი ყელისა“ და ამბობს, რომ მისი ჰანგები და „ტურფანი ხმანი აშულთ სახმარნიო“ (5,677).

კ. კეკელიძე საიათნოვაზე ნარკვევს იწყებს განცხადებით, რომ მისთვის შეიძლებოდა საერთოდ გვერდის ავლა ლიტერატურის ისტორიაში. ამიტომაც ვერაფრით გავიგია, როგორ უნდა შეეთანხმოს ეს ბოლო განცხადება პირველს?

მაგრამ თუ საიათნოვას გავლენით წერდნენ ბესიკი, ალ. ჭავჭავაძე და გრიგოლ ორბელიანი, როგორ შეეძლო ასეთი ფიგურისათვის ქართული ლიტერატურის ისტორიკოსს გვერდი აევლო? ანდა, როცა ქართული კლასიკური ლიტერატურის ისეთ ბრწყინვალე წარმომადგენლებს სხვისი გავლენის ქვეშ მყოფად ვაცხადებთ, ამ დებულების დასამტკიცებლად თუნდაც ერთი მაგალითი არ უნდა დავასახელოთ?

პატ. მკვლევრის აზრით, ბესიკზე საიათნოვას გავლენა ჩანს იმაში, რომ იგი წერდა „მუხამბაზებს“, „მუსტაზადებს“, „ბაიათებს“, რომლებიც თითქოსდა ქართულ ლიტერატურაში საიათნოვამ დაამკვიდრა.

ცნობილია, რომ ლექსთწყობის ყველა ეს ფორმა თვითონ აშუღურმა პოეზიამ აიღო აღმოსავლური კლასიკური მწიგნობრული ლიტერატურიდან, რომელსაც ხშირად დივინის ლიტერატურასაც ეძახიან. და (რადგან ბესიკის პოეზია, თუ ვისმე ვალშია, ეს აღმოსავლური კლასიკური ლიტერატურაა), უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ლექსთწყობის ეს ფორმებიც მან უშუალოდ აღმოსავლური ლიტერატურიდან აიღო, რადგან, როგორც თავად კ. კეკელიძეც აცხადებს, შესანიშნავად იცოდა სპარსული ენა.

ისიც საინტერესოა, რომ აკად. კ. კეკელიძეს ბესიკის პოეზიიდან მოაქვს არაერთი მაგალითი, რომლებიც პარალელს შ. რუსთაველთან პოულობენ; მაგრამ, ვიმეორებ, არც ერთი მაგალითი — საიათნოვასთან რაიმე კავშირის სამტკიცებლად. ეს შემთხვევითი არ არის, რადგან ასეთ მაგალითებს პატ. მკვლევარი ბესიკის პოეზიაში ვერ იპოვიდა, ძალიან რომ სდომოდა.

გ. შაყულაშვილი ზემოთ დასახელებულ წიგნში საკმაოდ მკაცრად აკრიტიკებს კ. კეკელიძის ამ დებულებას და იქვე სქოლიოში შესაშური მეცნიერული სითამამითა და კეთილსინდისიერებით აღიარებს, რომ ასეთი შეცდომა თავადაც მოუვიდა „ცისკრის“ 1963 წლის მე-10 ნომერში გამოქვეყნებულ სტატიაში.

ახალგაზრდა მეცნიერის ეს რაინდული ჟესტი, რა თქმა უნდა, მოწონებას იმსახურებს, მაგრამ იგი უკან მიდევნებულ ლამპარს ჰგავს და წამხდარ საქმეს ვერ შევლის: საიათნოვას კვლევის პრაქტიკაში, სამწუხაროდ, სწორედ ქართველი ლიტერატურათმცოდნეების მიზეზით დამკვიდრდა აზრი იმის თაობაზე, რომ მის გავლენას განიცდიდა ქართველ კლასიკოსთა მრავალი წარმომადგენელი, ამიტომ გ. შაყულაშვილს აღარ უნდა გაჰკვირვებოდა პ. მურადიანის განცხადება: „ბესიკის შემდეგ საიათნოვას გავლენას ყველაზე მეტად განიცდიდა ალ. ჭავჭავაძე, იგი იყო მემკვიდრე საიათნოვასი და ბესიკისაო“.

როცა ამ საკითხს შეეხო, გ. შაყულაშვილს მხედველობიდან არ უნდა გამორჩენოდა სხვა ქართველი მკვლევრები, რომლებიც საიათ-

ნოვას განდიდების საქმეში მის მიერ გაკრიტიკებულ კ. კეკელიძეს ბევრად აჭარბებენ.

ალ. ბარამიძის აზრით, „ერთ დროს მუხამბაზურ ლექსებს სრული ბატონობა ჰქონდა მოპოვებული ჩვენში. საიათნოვას მიმდევრები აღმოჩნდნენ არა მხოლოდ მე-18 მე-19 საუკუნის მიჯნის მეორეხარისხოვანი მომღერლები, არამედ ბესარიონ გაბაშვილი, ალ. ჭავჭავაძე და გრ. ორბელიანი“... ესეც ცოტაა, ალ. ბარამიძე განაგრძობს: „...მთლიანად არც ბარათაშვილის შემდეგ მიუღწეებულა (მუხამბაზის) ჰანგის ხმები. მუხამბაზის წინაშე საკმაო ხარკი გაიღო დიდმა აკაკიმ („რომ იცოდნენ ჩემი გულის დარდები“ და მისთ.). კანტიკუნტად მუხამბაზური კილოს ხმა საბჭოთა პოეზიაშიც კი დარჩეულა. ასე, მოდერნიზებული ყაიდის მუხამბაზური ლექსის ავტორია საიათნოვას ლექსების პირველი გამომცემელი და პირველი სერიოზული მკვლევარი პოეტი-აკადემიკოსი ი. გრიშაშვილი“ („მუხამბაზი სომხეთს“ და სხვა).

ერთი სიტყვით, — დაასკვნის ალ. ბარამიძე—„საიათნოვამ დიდი და ღრმა კვალი გაავლო ქართულ პოეზიაში. მან შექმნა ახალი პოეტური ჰანგი, ახალი პოეტური სკოლა, ახალი მხატვრული აზროვნება“ (6. 109).

სხვათა შორის, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ, როცა ალ. ბარამიძემ აკაკიც საიათნოვას მიმდევრად გამოაცხადა, ისიც გრიშაშვილიდან გამოდიოდა, მაგრამ სრულიად უგულებელყო გრიშაშვილის მართებული მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ აკაკიმ (ისე როგორც ყველა სხვა ქართველმა მწერალმა, დავუმატებთ ჩვენ) მუხამბაზური ლექსთწყობის ფორმა გამოიყენა მხოლოდ და „რასაკვირველია მირონცხებულმა პოეტმა სულ სხვა აზრი ჩააქემსა თავის მუხამბაზებს. აკაკის მუხამბაზები საკაცობრიო ჰიმნითა და მამულიშვილური გრძნობითაა აღსავსე“ (8,20).

აი, თურმე რაში ყოფილა აკაკის (და არა მხოლოდ აკაკის) მიმბაძველობა საიათნოვასადმი: ორივეს გამოუყენებია მუხამბაზური ფორმა ლექსისა, ის ფორმა, რომელიც არც საიათნოვას შექმნილი იყო და არც აშუღლური პოეზიის საკუთრება და, რაც მთავარია, არც საიათნოვას მიერ დამკვიდრებული ჩვენში.

რადგან საიათნოვას სიმღერების ტექსტები ხელნაწერების სახით ჩვენში არასდროს გავრცელებულა, ეს სიმღერები მისაწვდომი იყო

მხოლოდ მათთვის, ვინც მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში აშუღ-ყარაჩოღელთა შესრულებით მას ორთაქალის ბაღებში ან ამქრის დღეობებსა და ლხინში მოისმენდა. ლიტერატურული გზით კი „მუხამბაზი“ ვრცელდებოდა ბესიკის პოეზიიდან მომდინარე, რომელსაც ვახტანგ ორბელიანი „ციურ მღერას“ უწოდებდა.

ბარემ აქვე უნდა მოვიგონოთ ალ. ბარამიძისეული შეფასება ვ. ორბელიანის იმ ლექსისა, რომელიც მუხამბაზური კილოთი გატაცების წინააღმდეგ იყო დაწერილი:

„იმდენად დიდი იყო მუხამბაზური კილოს გავლენა ქართულ პოეზიაზე, — წერს ალ. ბარამიძე, — რომ გარკვეულ ლიტერატურულ წრეებში მძლავრი რეაქციაც გამოიწვია. პოეტი ვახტანგ ორბელიანი დაუფარავი ღვარძლით ამბობდა:

„მე არ მიყვარს კილო მუხამბაზისა,
კინტოს კილო, კილო შუა ბაზრისა“.

სრულიად გაუგებარია, რატომ მონათლა მკვლევარმა ვახტანგ ორბელიანის არაჩვეულებრივად დროული და პატრიოტული ნათქვამი „დაუფარავი ღვარძლით ნათქვამად?“ განა ვახტანგ ორბელიანი მართალი არ იყო? განა თბილისელ ყარაჩოღელთა ხელიდან გამო-სული ქართულის გზით უნდა წასულიყო ახალი სალიტერატურო ქართულის განვითარება — გნებავთ ეროვნულად, გნებავთ ენობრივად თუ იდეურად? ამ ხელოსანთა აბსოლუტური უმრავლესობა ხომ არაქართველი იყო, რომელთაც არც ქართულ დამწერლობით ლიტერატურასთან, არც უმდიდრეს ქართულ ფოლკლორთან არაფერი აკავშირებდათ. მათი ქართული მართლაც არ სცილდებოდა ბაზრის ენას, რომელშიც ერთნაირი დოზით ერია სომხურ-აზერბაიჯანულ-სპარსული ლექსიკა, რაც ასე უხვადღა საიათნოვას სიმღერების ტექსტებშიც.

ალ. ბარამიძე ამ შემთხვევაშიაც ი. გრიშაშვილის მოსაზრებებს იმეორებს, მაგრამ ამ შემთხვევაშიც ბოლომდე არ მისდევს პოეტ-მკვლევარს.

როგორც ვთქვით, გრიშაშვილი ყოველმხრივ ცდილობს ყარაჩოღელთა ინტერესების დაცვას და ფიქრობს, რომ ამ მიზნის მისაღწევად საჭიროა რაც შეიძლება ბევრი ქართველი კლასიკოსი მწერალი გამოცხადდეს აშუღთა ღასის წევრად თუ არა თანამოაზრედ მაინც.

ბესიკზე უკვე ვთქვით. გრ. ორბელიანს, სამწუხაროდ, არცთუ მთლად უსაფუძვლოდ გრიშაშვილი „ინტელიგენტ ყარაჩოლელს“ უწოდებს; თანაც არ ფარავს იმასაც, რომ გრ. ორბელიანის ეს გატაცება ქართველ მწერლებს არ მოსწონდათ, რასაც იგი, რა თქმა უნდა, არ იზიარებს და „არმომწონეთა“ საკიცხავად, ცოტა არ იყოს, უცნაურ იარაღს იყენებს — მათს მაღალ წოდებრივ რანგს, თუმცა არა ვეგონია, ი. გრიშაშვილს არ სცოდნოდა, რომ გრ. ორბელიანის დროს საქართველოში გლეხი-პოეტები არ იყვნენ. „მაშინდელი მაღალი წოდება?! — პათეტიკურად კითხულობს გრიშაშვილი, — მათ ხომ სათაყილოდ მიაჩნდათ, რომ გრ. ორბელიანი თავს უყადრებდა ყარაჩოლელთ და მათ ჰანგზე მღეროდა.

ვახტანგ ორბელიანმა ლექსიც უძღვნა:

„მე არ მიყვარს კილო მუხამაზისა,
კინტოს კილო, კილო შუა ბაზრისა,
ამ კილოთი რა იმღერო, პოეტო,
თუ არ ღვინო, ტოლუმბაში და კინტო.
რისთვის მინდა ან რაში ვაქნე კინტოს,
იმის დუდუქს და იმის დიპლოპიტოს,
ლოპიანას, ან დიმიტრი ონიკოვს,
ჩემი გული სხვაგვარ სურათებს ითხოვს:
დამანახვე, რით ხარობს გლეხი,
ჩარჩებს დაუც რისხვა ღვთისა და მეხი“.

ის, რაც ვერ დაინახა თუ არ დაინახა ი. გრიშაშვილმა, უნდა დაენახა ალ. ბარამიძეს. განა ამ ლექსში (რომელიც გრიშაშვილმა, როგორც ვხედავთ, ბოლომდე მოიტანა) იმაზეა ლაპარაკი, რომ ყარაჩოლელებს თავს რატომ უყადრებს მაღალი წოდების წარმომადგენელი? თუ ავტორი გრ. ორბელიანს წოდებრივი განცალკევებულობის და კეთილშობილების შებღალვას უსაყვედურებდა, თავად რაღად იტყოდა: „დამანახვე, რით ხარობს გლეხიო“, ვითომ რა, არ იცოდა გლეხების წოდებრივი კუთვნილება?

აქვე ჩვენ განსაკუთრებით საყურადღებოდ გვეჩვენება ის ფაქტი, რომ ვ. ორბელიანისთვის ყველა ეს კინტო და ლოპიანა-ონიკოვები ჩარჩები არიან.

ვ. ორბელიანი ცამდე მართალია, სწორედ ხელოსნები იყვნენ წარმომადგენლები იმ ფენისა, რომელთაგან შემდეგ ჩარჩი-ვაჭრები,

უფრო გვიან კი ბურჟუაზიის დიდი ნაწილი გამოვიდა, თუმცა გრიშა-შვილისდროინდელი აშულ-ყარაჩოღელი ხელოსნები უკვე თავად იყვნენ შევიწროებული უფრო მდიდარი და შეძლებული ბურჟუების მხრივ: მათ, ამ ყარაჩოღელებს, სწორედ იმის გამო, რომ „დღეს ნა-შოვნს დღესვე სჭამდნენ“, ჰქუა არ ეყოთ კაპიტალის დასაგროვებლად, მაგრამ ისინი, ვინც კაპიტალი დააგროვა, მათი გუშინდელი ძმები იყვნენ, ქეიფსა და დროსტარებას ნაკლებ გადაყოლილნი.

ასე, რომ მოტანილი ლექსის მიხედვით, ვ. ორბელიანისადმი ბრალდების წაყენება, ხოლო გრ. ორბელიანის ლოპიანათი გატაცების დადებით მოვლენად მიჩნევა, ფაქტების აშკარა დამახინჯებაა. სამწუხაროდ, ამ საკითხებს წლების განმავლობაში ასე ასწავლიდნენ სკოლებში და, ვგონებ, დღესაც ასე ასწავლიან უმაღლესი სასწავლებლების ფილოლოგიის ფაკულტეტებზე.

ახლა მოვუსმინოთ პროფ. ლ. მენაბდეს: „მეტად დიდი იყო საიათნოვას გავლენა მის თანადროულ თუ მომდევნო ხანის ქართულ ლიტერატურაზე. მისი ლექსებით საზრდოობდა ბესარიონ გაბაშვილი. მის ლექსებს ეწაფებოდნენ ალ. ჭავჭავაძე და გრ. ორბელიანი“ (12. 52).

მაგრამ ესეც ცოტაა, თურმე „ხალხის წიაღიდან გამოსულმა მგოსანმა ქართული პოეზია მეფე-დიდებულთა სასახლიდან გამოიყვანა და უშუალოდ ხალხს დაუკავშირა“ (20, 640).

თუ იმავე ლ. მენაბდის მიერ ადრე ნათქვამს მოვიგონებთ, „საიათნოვამ ქართული აშულური პოეზია სასახლეში შეიყვანა, სამეფო კარისკენ გზა გაუხსნა და ფეოდალური საზოგადოების ზედა ფენას მისი მრავალფეროვნება გააცნო“, აშკარად დავინახავთ, რომ საიათნოვა ქართული მხატვრული სიტყვის ერთადერთი ხელისუფალია, მისი წარმმართველი და გზის მაჩვენებელი.

ერთი სიტყვით, ჩვენმა მეცნიერებმა საიათნოვასთვის ქართულ ლიტერატურაში რაღაც ახალი მწიგნობართუხუცეს-ჰყონდიდელის თანამდებობა მოიგონეს და ისიც არ დაივიწყეს, რომ, რადგან იგი მე-18 საუკუნეში ცხოვრობდა, საზოგადოებრივი შეგნების განვითარების დონის მიხედვით იყო ჰუმანისტი, დემოკრატი და ინტერნაციონალისტი, ქადაგებდა კლასთა ბრძოლის აუცილებლობასა და ხალხთა შორის ძმობა-მეგობრობას.

და თუ ყოველივე ამას იმასაც დაეუმატებთ, რომ, გ. ნატრო-შვილის აზრით, „საიათნოვა თანასწორუფლებიანი მთქმელია სიტყ-ვის მეტად დიდი ოსტატების თანაგვარსკვლავედში“ (18,87), ხოლო ბეს. ჟღენტის თქმით: „დედამიწაზე ოდესმე მცხოვრებ აშულთა შო-რის საიათნოვამ ყველაზე მეტად აამაღლა ამ ქანრის ესთეტიკური ღირსება და იგი ქეშმარიტი პოეზიის მწვერვალებს დაუკავშირა“ (16,3), ჩვენთვის აშკარა გახდება, ვინ მისცა ბიძგი დოც. ა. მკრტი-ჩიანის ფანტაზიას, რომელმაც საიათნოვა გვერდში დაუყენა მსოფ-ლიო ლიტერატურის კორიფეებს — გოეთეს, დანტეს, შექსპირს, ბალზაკს, ლ. ტოლსტოის (20,74).

ასეთია საიათნოვას ოდისეა 1852 წლიდან, როცა მისი სომხუ-რი სიმღერების ტექსტები პირველად გამოქვეყნდა, ანუ მისი მკვდრეთით აღდგომიდან ღღემღე.

იგი ერთი ჩვეულებრივი აშული-მოლექსე იყო, თუმცა ვირტუო-ზი დამკვრელი და მომღერალი. მან კარგად იცოდა საკუთარი მგოს-ნური წონა-სიდიდე და მიუხედავად იმისა, რომ აშულური კვებნა-ქადილი მისთვისაც ჩვეულებრივი იყო — „სიტყვას ვიტყვი, ცამ ქუ-ხილი დაიწყოსო! — თავი ბედნიერად წარმოედგინა საჯინიბოში ცხენებთან დაბმულს.

მე ვცადე წარმომედგინა, რაც არ იყო საიათნოვა და რაც მას სრულიად დაუმსახურებლად მიაწერეს. ახლა კი დადგა დრო პი-რუთენგლად და ოზიექტურად ნაჩვენები იქნეს მგოსნის ცხოვრების ნამდვილი გზა და ისიც, თუ რაიმე დამსახურება აქვს მას ქართულ ლიტერატურის წინაშე, მაგრამ ეს უნდა გაკეთდეს არა ლიტონი კანცხადებითა და გულზე ხელის ბრაგუნით, არამედ ნამდვილი ფაქტებითა და სწორი მეცნიერული ანალიზით, ამასთან ქართველმა ლიტერატურათმცოდნეებმა არ უნდა დაივიწყონ, რომ უნდა ამო-ვიდნენ იმ სიმღერების ტექსტებიდან, რაც საზანდარს ქართულ ენაზე შეუქმნია — მისი ადგილიც ჩვენს ლიტერატურაში ამის მი-ხედვით განვსაზღვროთ. უნდა ვთქვათ, რომ საიათნოვას ქართულ სიმღერებში ერთი ბეწოც არაა ქართული ეროვნული. იგი არ იც-ნობს ჩვენს კლასიკურ დამწერლობის ლიტერატურას და უმდიდ-

¹ როგორც ცნობილია, ეს გამოთქმა აშულური პოეზიისათვის დამახასიათებე-ლი სტერეოტიპული ფორმულაა.

რეს ხალხურ ზეპირსიტყვიერებას. იგი არ იცნობს რუსთაველს და ჩვენს სხვა სახელოვან წინაპარ-შემოქმედთ; საიათნოვამ კარგად არ იცის ქართული ენა და ცდებიან ისინი, ვინც წერენ, რომ საიათნოვასთვის ქართული ისევე მშობლიური იყო, როგორც გნებავთ აზერბაიჯანული ან სომხურიო. სხვათა შორის, ეს გასაკვირიც არაა. იმას გარდა, რომ საიათნოვა წარმოშობით ქართველი არ იყო და მოსაქმეობაც — ხელოსნობა — არაქართველთა შორის უხდებოდა, რაც ქართული ენის კარგად შესწავლას ხელს უშლიდა, გასათვალისწინებელია თვით აშუღური პოეზიის ბუნება. ეს პოეზია ჩაისახა და განვითარდა სპარსულ-თურქულ (აზერბაიჯანულ) გარემოში. თვითონ სომეხი აშუღებიც კი სომხურთან ერთად და ზოგჯერ სომხურზე მეტად, სწორედ ამ ენებზე თსზავდნენ და მღეროდნენ, თანაც აშუღური პოეზიისთვის უცხო და უჩვეულო იყო ქართული ენაცა და ქართული სააზროვნო სამყაროც, ალბათ იმის გამოა, რომ საიათნოვას სიმღერის ტექსტები სხვა ენიდან თარგმნილის შთაბეჭდილებას ტოვებენ. ამაზე წერდა კიდეც სომხურის სპეციალისტი მ. რაფაეა, როცა განიხილავდა საიათნოვას სიმღერას „კოლობი ძუძუთ გაზრდილოს“ პირველ სტროფას:

„კოკობი ძუძუთ გაზრდილო, ცურისგან ლამაზი ხარ,
სითეთრით ვერეინ გაჯობებს, პურისაგან ლამაზი ხარ,
ოჲუად გადამდნარი ოქრო, ქურისაგან ლამაზი ხარ,
შავი შირაზის, შამხის, სურისაგან ლამაზი ხარ!“

აშკარაა, ქართველი კაცი არასდროს იტყოდა: „ცურისაგან ლამაზი ხარ“ ან „პურისაგან ლამაზი ხარო“. აქ, როგორც მკვლევარი მიუთითებს, საქმე გვაქვს სომხური შედარებითი ხარისხის კალკთან — უნდა ყოფილიყო: „ცურზე უფრო ლამაზი ხარ“, ან „პურზე უფრო ლამაზი ხარ“ — აღარას ვამბობ იმაზე, რომ ქართველი კაცის ცნობიერებაში არც ცური და არც პური სილამაზის განცდას არ იწვევს და ამდენად ასეთ შედარებას არ მიმართავდა.

ტიქსტები და კომენტარები

როგორც ქვემოთაც ვნახავთ, სიმღერების ტექსტები გერმანულის მცოდნე ქართველს ჩაუწერია, თანაც ცოტა უცნაურად. ჯერ მოუცია გერმანული თარგმანი (თარგმნილია პირველი სამი სიმღერა), მერე — ქართული ტექსტები. რაც თითქოს იმაზე უნდა მიუთითებდეს, რომ ხელნაწერის ავტორს წინ ედო ქართული ტექსტების აღრე შესრულებული ჩანაწერები, საიდანაც თარგმანს აკეთებდა.

რადგან თარგმანი პროზაულია და ამდენად ქართული მთარგმნელობითი ლიტერატურის ისტორიისათვის ნაკლებმნიშვნელოვანი, ჩვენ მისი გამოქვეყნება არ ვცანით საჭიროდ. თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ თარგმანი ალბათ, თუ უპირველესი არა, ერთ-ერთი პირველი ნიმუშია ქართული მხატვრული სიტყვის გერმანულად გადატანის ცდისა და ამდენად იქნებ საინტერესოც.

ტექსტებს ვაქვეყნებთ იმავე თანმიმდევრობით, რა თანმიმდევრობითაც ისინი დედანშია განლაგებული.

I

ვარ დამწვარი და დაგული შენთვინა —

ზამთარი და გაზაფხული შენთვინა.

გულიდგან არა მშურს სული შენთვინა,

ქვეყნის სპჰერნელ ფული შენთვინა,

ნასყიდო მონა ვარ — ყული შენთვინა.

ვარ დამწვარი და დაგული შენთვინა —

ზამთარი და გაზაფხული შენთვინა,

ბნელში ანათებ როგორც ფანუსი,

მოგინდება ზარის ტანისამოსი,

მთვარე ხარ, ანათებ სასალამოსი

რადგანაც ყოველს ლამეს შენ გაქვს ნამუსი;

ლექსებს ვიტყვი მე ქებული შენთვის,
ვარ დამწვარი elv.

შენ მზე ხარ მთვარისაებ იაზითა,
თავსაკრავი გარტყია შირაზიდა.
კაცს მოჰკლავ მაგ შენის ქცევით ნაზითა,
ხმელეთი შეგუნდა სილამაზითა,
ყენიდან მოვა მოციქული შენთვის.
ვარ დამწვარი elv.

სახით შენ სჯობიხარ დახატულსა მხატს,
ქარგის კერვა ამჯობინე შენს ოსტატს,
სულ შენ მაგონდები სრულიად ქვეყანას,
ამღამით თვლებში ძილი არ მაქვს,
ეშხით გავხდი გული წყლული შენთვის,
ვარ დამწვარი elv.

საყვარელო, მეჭლუმს რაზედ აშლილხარ?
ვინ მოგწამლა? ჰკეიდანე შეშლილხარ,
ვაი, შენ. ჩემო ოქროს საპათ, მოშლილხარ,
გაზაფხულის ვარდისფერათ გაშლილხარ.
ციდან ჩამოვა ბუღბული შენთვის.
ვარ დამწვარი და სხვა.

II

ლამაზი ხარ მეტისმეტად. პირზედ რა ხალი გიხდება,
თავს დაგიხურავს ჩარყათი, ქვემოდ დაღალი გიხდება.
მაგ ტანზედ ზარი ზარბაბზედ ფირმანის შალი გიხდება,
გინდ მომკლავ, გინდ დამარჩენ, როსტომის ძალი გიხდება?
ღლე და ღამე შეეჯერე შენს კარზედა მხიარულით,
ერთხელ პირი დაგინახე, ვერ გავძეხი სიყვარულით,
რომ მობრძანდე ჩვენს ბაღშია მოწყალის და კაის გულით,
ფიანდაზი გაგიშალე რეჰანისა თაიგულით,
გინდ მომკლავ და სხვა.

ზაფხულში საყვარელია ნიავე ქარი კალობასა.
ბუღბული ვარდს ეხვეწება, მოახსენებს გალობასა.
ხელმწიფე ხარ, გამობრძანდი, რა სამართალი გიხდება.
გინდ მომკლავ და სხვა.

რომ მობრძანდე ჩვენს ბაღშია, მიბრძანე, კარი გამიღე.
რა წამს პირი დაგინახე, ფიცხლავა თავი დაგიღე.
მითხარი, ჩემო მიჯნურო, ჩემზედ ხელი რათ აიღე?
მაგ ტანზე ალის ზარბაბზე ფირმანის შალი გიხდება.
გინდ მომკლავ და სხვა.

მთიდგან ბულბულ ჩამოსულა, ერთხანად წასასვლელია,
დღე და ღამე შიგ დადიან, ამბობენ, რაღა სთველია.
საიათნავა მოგახსენებს, ენა გაქვს შაქრით სველია,
ექიმ ხარ, მეცოდინება ჩემთვის რა მოსასვლელია.
მაგთანზე ალის ზარბაზნედ ფირმანის შალი გიხდება,
გინდ მომკლავე, გინდ დამარჩენ, როსტომის ძალი გიხდება.

III

ზღვას რას დაათბობს ვარსკვლავის სიცხე,
ტკეარი ცხრილით როგორ უნდა აიწყოს,
ქარი რას დააკლებს ქვითკირსა, კლდესა,
ოუგინდ წლის წლამდისინ ქროლა დაიწყოს.
თუგინდ გაათეთრო სპილენძის თასი,
სპილენძი ერთია, ვერცხლი — ათასი
ქიქას არ მისცემენ აღმასის ფასი,
თუგინდ ოქროს ბეჭედშიაც გაიწყოს!...

თუგინდ თევზი დაჰკლა — არ დაიყვირებს.
ფეხთ ინის დადება რათ უნდათ ვირებს?
ქვიშა ზანბის ალაგს ვერ დაიქერს,
თუგინდ ყუთნის საპირეშიც გაეწყოს! —
ზოგ-ზოგი კაცია ეშმაკის მუშა;
ეშმაკის ნაშენი ქრისტემ დაფუშა,
გოგრა არ გახდება შირაზის შუშა, —
თუ გინდ მალღა სარკმელშიაც გაეწყოს!

ეგ ნუ იტყვი, ეს ყმაწვილი ვინაგარი
ანა-ბანა ვიცი, სიტყვით წინა ვარ.
საიათნავა მქვიან, არუთინა ვარ.
სიტყვას ვიტყვი, ცამ ქუხილი დაიწყოს!

IV

მეტად შემიყვარდი, რომ დაგინახე.
ნეტა რაზედ გნახე კაის თვალითა.
შენ გამხადე ლაპარაკის ნატრული,
ქვეყანაზე დამდეგ შენ ღიდ ვალითა.

თუ გინდ შემოგფიცო ჯვარი ადა ხატი,
უფასო ქვა ხარ ყველაზედ მერტი.
არ იქნა, ვერ შეგხვდა კამ ოსტატი,
ჯავპირ, ვინ გაიფასებს ლალითა...

როგორც მკითხველიც შენიშნავდა, სიმღერების ტექსტი ძალიან ჰკავს ერთმანეთს, ისიც ნათელია, რომ მათი მხატვრული მხარე და ენა დიდ მოწონებას არ იმსახურებს, მაგრამ ეს სრულიადაც არ უშლიდა ხელს მათს პოპულარობას.

მთავარი იყო ტექსტის სიტყვიერი ქსოვილი, რომელსაც უნდა გადმოეცა „დამწერის“ თუ ილბლიანი სიყვარულით ცაში მონანავე მიჯნურის განცდები. რაც შეეხება სიმღერის ტექსტის მხატვრულ მხარესა და საოცრად დამახინჯებულ ენას (ისე როგორც ეს საერთოდ ყოველ დროში ხდებოდა და ხდება), იგი საზის სიმეხით გამოცემულ ნაზ ბევრებში ინთქმებოდა და ვირტუოზი მომღერლის სასიამოვნო ხმისა და შესრულების ოსტატობით გამოწვეული ტკბობის გამო სრულიად უყურადღებოდ რჩებოდა.

როგორც ვთქვით, საიათნოვას სიმღერების ტექსტები სტევენის არქივში აღმოჩნდა. რადგან სტევენი საქართველოსთან დაკავშირებული იყო სამსახუროებრივად და ჩვენში ყოფნა ხშირად უხდებოდა, საფიქრებელია, მან ცოტად თუ ბევრად ქართულიც იცოდა, მაგრამ გამოქვეყნებული სიმღერების ჩანაწერები, რა თქმა უნდა, მას არ ეკუთვნის, თუმცა საწინააღმდეგო ეჭვს ბადებს ის გარემოება, რომ იმავე რვეულის წინა გვერდებზე, რომელშიც სიმღერების ტექსტებია ჩაწერილი, მოცემულია სამი სიმღერის გერმანული ბჭკარედი თარგმანი, თანაც რამდენიმე გერმანულ სიტყვას თავზე ქართულად შესატყვისი ქართული სიტყვა აწერია იმავე ხელით, რა ხელითაც გერმანული თარგმანია შესრულებული. ამ ეჭვს ისიც აძლიერებს, რომ, როგორც ვნახეთ, ქართულ ტექსტშიც გვხვდება გერმანული სიტყვა etvas (რაც ნიშნავს „და სხვა“-ს), რომელიც შემოკლებული ფორმითაა ნახმარი და ხშირად მის ქართულ ეკვივალენტთან მონაცვლეობს, ე. ი. ჩამწერმა გერმანული კარგად იცის. ეს მოსაზრება სავსებით დაადასტურა გერმანელმა ქართველოლოგმა პროფ. ჰაინც ფეინრიხმა, რომელმაც, ჩვენი თხოვნით, ტექსტის გერმანული თარგმანის ხელნაწერი გაშიფრა და დაადგინა, რომ თარგმანი პროზაულია და შესრულებულია საკმაო ოსტატობით.

ისმის კითხვა, იქნებოდა კი თბილისში ამ დროს (ჩანაწერი 1811 წელსაა შესრულებული) კაცი, რომელსაც ასე კარგად ეცოდინებოდა გერმანული? — როგორც ჩანს, ყოფილა.

სტევენის მასალებში იხსება იოსებ გეტიკის მიერ თბილისიდან მოწერილი ბარათების დედნები. იოსებ გეტიკი, წარმოშობით ავსტრიელი, ერეკლეს მიერ საგანგებოდ იყო თბილისში მიწვეული. 1811 წლის ივლისის გაგზავნილ წერილში გეტიკი აღრესატს ატყობინებს:

„ძალიან კარგი იქნება, თუ რითიმე დაასაჩუქრებთ იმ ახალგაზრდა ქართველ მასწავლებელს, რომელიც შეგპირდათ, რომ ეცდება შეაგროვოს რამდენიმე ძველი სიმღერა, დღესაც რომ იხმარება ქალაქელ ქართველებს შორის.

მე გთხოვდით, მისთვის რაიმე წიგნი გეშოვნათ, თუმცა ამისთვის საჭიროა, ჯერ თავად მას ვკითხო, თუ ძალიან რას მოისურვებდა, მაგრამ ახლა ვერას გავიგებ, იგი ქალაქიდან გასულია.

უკვე ერთი კვირაა, რაც ქალაქი დატოვა ყველა მცხოვრებმა და გაემგზავრნენ სოფლებში, იმის გამო, რომ ქალაქში შავი ჭირია“.

ერთი სიტყვით, ლექსები ვინმე ახალგაზრდა ქართველ მასწავლებელს ჩაუწერია, კერძოდ, ვის? — ახლა ძნელია ამის დადგენა. იქნებ იმავე გეტიკის ყოფილი შეგირდი იყო ახალგაზრდა ქართველი მასწავლებელი?

იქნებ? მაგრამ ეს საკითხი, თანაც გეტიკის პიროვნება, საქართველოში მისი მოსვლა და შემდგომი ბედი სხვა წერილის თემაა და ამაზე აქ ველარ შევჩერდებით.

პირველი სიმღერის საწყის სტრიქონებზე, ზემოდან, დასმულია დიაკრიტიკული ნიშნები, რაც ხმის აწევასა და გაგრძელება-შემოკლებაზე უნდა მიუთითებდეს; რეფრენის განმეორებით მღერას მოითხოვს, ალბათ, მის გვერდით მიწერილი ციფრი — 2.

ტექსტის ჩანაწერის ეს თავისებურება და ზოგი მოულოდნელი ფონეტიკური ლაფსუსი, რომლებიც არ უნდა ყოფილიყო სხვა მხრივ ასე უნაკლო ჩანაწერებში, აშკარას ხდის, რომ ჩაწერა სიმღერის შესრულების დროს ხდებოდა და ჩამწერმა უცვლელად დააფიქსირა სმენითი ცდომილებანიც კი.

მკითხველმა ალბათ მესამე სიმღერის ტექსტიც იცნო. იგი სახელოვან აშულ-მომღერალს — საიათნოვას ეკუთვნის, თუმცა ფაქტია, ჩვენი პუბლიკაცია ტრადიციული (ასე აღნიშნავთ 1963 წლის გამოცემას) ტექსტიდან საგრძნობლად განსხვავდება.

და რადგან, როგორც ქვემოთაც ვნახავთ, ტექსტები 1811 წელსა ჩაწერილი, ე. ი. ჩვენამდე მოღწეულ ყველა ჩანაწერზე ადრე — სულ რაღაც ათიოდე წლის შემდეგ საიათნოვას გარდაცვალებიდან (პ. იოსელიანის ცნობით, სახელოვანი საზანდარი 1801 წელს გარდაიცვალა) — უნდა ვიფიქროთ, შემსრულებლები სარგებლობდნენ ან უშუალოდ ავტორისეული ტექსტით, ან მასთან ყველაზე უფრო მიახლოებული ვარიანტით.

ვინ იცის, ზოგ მათგანს თვით საიათნოვასთვისაც მოუსმენია და სიმღერები უშუალოდ პირველწყაროდან გადმოუღია.

ამაზე განსაკუთრებით იმიტომ მივუთითებთ, რომ, როგორც მკვლევრები აღნიშნავენ, ჩვენამდე მოღწეული ტექსტები მეხსიერებაზე დაყრდნობითაა ჩაწერილი (მათ შორის თვით საიათნოვას შვილის — ივანე სეიდოვისაც), რის გამოც ისინი მეტად შერყვნილი სახითაა მოღწეული.

ასეც რომ არ იყოს, „ტრადიციული“ და ჩვენი ტექსტების პარალელური ჩვენება დაგვარწმუნებს, რომ უკანასკნელი შინაარსობლივად უფრო გამართულია და, ამდენად, უფრო სანდოც. ამიტომ საიათნოვას სიმღერების ტექსტთა შემდგომი გამოცემისას ჩვენს პუბლიკაციას აუცილებლად უნდა გაეწიოს ანგარიში.

რადგან სიტყვა III სიმღერაზე ჩამოვარდა, ბარემ ტექსტების შედარებაც აქედან დავიწყოთ — ჩვენი პუბლიკაცია (ჩ) ასოთი აღვნიშნოთ და ტრადიციული ტექსტი კი (ტ)-თი.

განსხვავება თავს იჩენს პირველსავე სტრიქონში და, ამდენად, სიმღერის სათაურშიც:

(ჩ) „ზღვას რას დაათბობს ვარსკვლავის სიციხე“

(ტ) „ზღვას ვით გააშრობს ვარსკვლავის სხივი“

ამ ტაეპის სხვა ვარიანტული წაკითხვა ასეთია: „ზღვას როგორ გააშრობს ვარსკვლავის სხივი?“ (მ. რაფავა, საიათნოვას ქართული ლექსები, მრავალთავი, I, თბ., 1971 წ. გვ. 263).

აშკარაა, „ზღვის გაშრობა“ წარმოუდგენელია. ჩვენი ვარიანტის „სიციხეს“ კი „სხივი“ სჯობს, მით უფრო, რომ მას ორი ხელნაწერი უჭერს მხარს, რის შემდეგაც ტაეპი ასე გასწორდება: „ზღვას რას დაათბობს ვარსკვლავის სხივი“ სხვაობაა მომდევნო ტაეპშიც:

(ჩ) „ტყვარი ცხრილით როგორ უნდა აიწყოს?“

(ტ) „მტყვარი ცხრილით როგორ უნდა აირწყოს?“

„მტყვარი“-ს ნაცვლად „ტყვარი“ ერთ იმ ლაფსუსთაგანია, რომლებიც ჩვენ „სმენითი ცდომილების“ კატეგორიას მივაკუთვნეთ, ამიტომ, რა თქმა უნდა, ტრადიციული ფორმა სწორია, თუმცა ამასვე ვერ ვიტყვით „აირწყოს“ ფორმაზე, მიუხედავად ქგლის ჩვენებისა: „ა ი რ წ ყ ო ს“ იგივეა, რაც „ა ი წ ყ ო ს“ — („ა რ წ ყ ვ ა (არწყვისა) სახელი ა რ წ ყ ა ვ ს ზმნის მოქმედებისა — იგივეა, რაც აწყვა — ქგლ).

„მიუხედავად ქგლ-ს ჩვენებისაო“, ვამბობთ იმიტომ, რომ ლექსიკონში ვაჟა დამოწმებული და თითქოს საბუთი მტკიცე ჩანს, მაგრამ, ჩვენი აზრით, „რ წ ყ ვ ა“ და „წყ ვ ა“ ზმნები აუცილებლად უნდა გაიმიჯნოს. გამიჯნულია ისინი საბასთანაც: „რწყვა — წლის მიშვება... „სარწყავი“ „წყლის მოსაღლები“ და „საწყავი“, საწყაული („საწყავი ეწოდების ქურჭლითა, რაიცა აღიწყვის“). ისიც საინტერესოა: „აწყვის“ ბუდეში ქგლ აღარ მიუთითებს, რომ „იგივეა, რაც „ა რ წ ყ ვ ა“, თუმცა ლოგიკურად მოსალოდნელია. ცხადია, ზმნები განსხვავებულნი უნდა ყოფილიყვნენ მაშინაც, როცა „რ წ ყ ვ ა“-ში რ ბგერა საერთოდ არ იყო (იგი შემდეგ განვითარებული ჩანს). ადრე უნდა გექონოდა „წყ ლ ვ ა“ (წყლ-ავ-ს), მაშინ როცა „წყ ვ ა“ (წყ-ავ-ს) რ ფონემას არასდროს შეიცავდა. ამრიგად, ტაეპი უნდა გასწორდეს (ჩ)-ს მონაცემის გათვალისწინებით.

განსხვავებულია ამავე სტროფის მესამე ტაეპიც:

(ჩ) „ქარი რას დააქლებს ქვითკირსა, კლდესა“,

(ტ) „ქარი რას დააქლებს ქვითკირის კლდესა“.

ქვითკირია „შენობა ქვისა და კირისაგან აგებული (ნ. ჩუბინაშვილი) ან „შენობა ქვისა და კირისაგან შედუღებებული (ქგლ), ე. ი. ის, რაც ადამიანის ხელით აშენდა, შედუღაბდა. კლდე კი „მთა ან გორაა მთლიანი ქვისა“ (ნ. ჩუბინაშვილი).

აქედან გამომდინარე, „ქვითკირის კლდე“ უაზრობაა. ამიტომ უპირატესობა უნდა მიეცეს ჩვენს ვარიანტს:

„ტრადიციულს“ არც მეოთხე ტაეპი ემთხვევა:

- (ბ) „თუ გინდ წლის წლამდისინ ქროლა დაიწყოს!
 (ტ) „თუ გინდ წლის-წლობამდის ქროლვა დაიწყოს“.

რომელ ფორმას მიეცეს უპირატესობა? — თუ ქართული ენის ბუნებიდან ამოვალთ — არც ერთს, რადგან ასეთი კომპოზიტი ქართულში არც გვქონია და არცა გვაქვს. როგორც ჩანს, აქ უნდა გვქონდეს არა „წლისწლობამდის“, არამედ „წლითწლობამდის“, რაც ნიშნავს: „ერთი წლიდან მეორე წლამდე“, „ყოველწლიურად“. ასეთი გასწორება რიტმის მოთხოვნილებებსაც აკმაყოფილებს და გრამატიკულადაც მართებულია.

მეორე სტროფში განსხვავებულ წაკითხვებს გვიჩვენებს მესამე ტაქტი.

- (ჩ) „ჭიქას არ მისცემენ ალმის ფასი“,
 (ტ) „ჭიქას არ ედება ალმის ფასი“.

მიუხედავად იმისა, რომ ტრადიციული „ედება“ სწორი, გრამატიკული ფორმაა, ხოლო „მისცემენ“ — მცდარი, ჩვენი აზრით, სწორედ უქანასკნელია საიათნოვას ხელიდან გამოსული, რადგან თბილისელი სომხის ქართული მეტყველებისათვის სრულიად მოსალოდნელი „შეცდომაა“ და მას მხარს უჭერს კიდევ ერთი ვარიანტიც.

ამიტომ, ვფიქრობთ, ტრადიციული ტექსტი ამ შემთხვევაშიც უნდა გასწორდეს და „ედებას“ მაგიერ „მისცემენ“ ჩაისვას.

მომდევნო, მესამე სტროფად „ჩვენთან“ წარმოდგენილია „ტრადიციულის“ მეოთხე სტროფი. რადგან ეს სტროფიც იმავე სიტყვებით იწყება („თუ გინდ“), რითაც მეორე, სავარაუდებელია, სტროფების განლაგების „ჩვენი“ ვარიანტია სწორედ ავტორი-სეული.

ამ სტროფში სხვაობა მესამე ტაქტზე მოდის.

- (ჩ) „ქვიშა ბანბის ალაგს ვერ დაიჭერს“,
 (ტ) „ქვიშა ბამბის ალაგს ვერ დაიჭერბს“

მართალია, „ჩვენეული“ ვარიანტი გრამატიკულად სწორია, მაგრამ ლექსის რიტმი ერთ ზედმეტ მარცვალს მოითხოვს და ასეთი „გრამატიკული შეცდომა“ საიათნოვასთვის, ზევით უკვე თქმული მიზეზის გამო, მისათევებელია. დასკვნა: უპირატესობა ტრადიციული ტექსტის მხარესაა.

რაც შეეხება მეოთხე ტაქს,

(ჩ) „თუ გინდ ყუთნის საპირეშიც გაეწყოს“,

(ტ) „თუ გინდ ყუთნის საბანშიაც ჩაიწყოს“,

უეჭველია „ტრადიციული“ წაკითხვა სცოდავს.

როგორც ცნობილია, ბამბა სწორედ საპირეში იწყობა და არა საბანში, ამიტომ „საბანი“ „საპირე“-თი უნდა შეიცვალოს.

შემდეგი, ე. ი. ჩვენი პუბლიკაციის მეოთხე სტროფის მეოთხე ტაქსიც განსხვავებულ წაკითხვას იძლევა;

(ჩ) „ეშმაკის ნაშენი ქრისტემ დაფუშა“,

(ტ) „ეშმაკის ნაშენი ღმერთმა დაფუშა“.

მაგრამ ეს განსხვავება სინონიმის ფარგლებს არ სცილდება და „ტრადიციული“ წაკითხვა შესაწყნარებელია.

ერთი შეხედვით, უფრო საკოჭმანოა ამავე სტროფის ბოლო ტაქსის განსხვავებული წაკითხვებიდან უკეთესის დადგენის საკითხი.

(ჩ) „გოგრა არ გახდება შირაზის შუშა,
თუგინდ მალლა სარკმელშიაც გაიწყოს“.

(ტ) „გოგრა არ გახდება შირაზის შუშა,
რა გინდ მალლა თახჩაშიაც შაიწყოს!“

თუ შუშას დღევანდელი მნიშვნელობით გავიგებდით („შუშა იგივეა, რაც მინა — ქგლ), უპირატესობა „ჩვენეულ“ სარკმელს უნდა მისცემოდა, რადგან მინას სწორედ სარკმელში (პატარა ფანჯარაში) აწყობენ (ჩასვამენ) ხოლმე და არა თახჩაში (კედელში გამოჭრილ თაროზე), მაგრამ მაშინ მეორე უხერხულობა გადაგვეღობებოდა—გოგრა როგორღა გაეწყობა სარკმელში? კომპრომისული ჩანს ნ. ჩუბინაშვილის ლექსიკონის ჩვენება; რომლის მიხედვითაც „თახჩა“ და „სარკმელი“ სინონიმებია, მაგრამ ლექსიკოლოგი არ მიუთითებს, „თახჩა“ თაროა, თუ სინათლის შემოსაშვები ღიობი. ვფიქრობთ, ყველაზე უფრო ახლოს ჭეშმარიტებასთან მაინც ი. გრიშაშვილის განმარტებაა: „ძველად შირაზიდან მოსული ბოთლი (შუშა) ყელიანი იყო და ჩამოგავდა ყარყარა გოგრას (აყიროს). ამი-

ტომაც ამბობს ზოგიერთ მატაოცთა საყურადღებოდ: „გოგრა ვერ გახდება შირაზის შუშაო“.

ნ. ჩუბინიშვილის განმარტებითაც „შუშა“ ჭიქის ჭურჭელია.

ერთი სიტყვით, „შუშა“ არ არის „მინა“, იგი ჭურჭელია და, როგორც ჩანს, ლამაზი ჭურჭელიც, ამიტომ მისი თახჩაში — გამო-საჩენ ადგილას — შეწყობა სრულიად ბუნებრივი ჩანს, ე. ი.

„ტრადიციული“ წაკითხვა სწორია.

საკამათოა მესხეთე სტროფის პირველი ტაეპების წაკითხვაც:

(ჩ) „ეგ ნუ იტყვი, ეს ყმაწვილი ვინა ვარ!“

(ტ) „ნურვინ იტყვით — ეს ყმაწვილი ვინა ვარ!“

ვარიანტების (იხ. მ. რაფაეას დასახელებული შრომა, გვ. 264) ჩვენება ასეთია: „ეს ნუ იტყვი — საზანდარი ვინა ვარ“; „თუ იკითხოთ, ეს ყმაწვილი ვინა ვარ?“

როგორც ვხედავთ, ჩვენი პუბლიკაციის „ეგ ნუ იტყვი“ მეორდება ვარიანტის ჩვენებაში („ეს ნუ იტყვი“). „ყმაწვილის“ ადგილას „საზანდარი“, ჩვენი აზრით, მოსალოდნელია თვით საი-ათნოვასგან მოდიოდეს. როგორც ცნობილია, სიმღერის დროს იმ-პროვიზაცია დასაშვებია არა მხოლოდ მუსიკალური ბგერის ფარგ-ლებში, არამედ ტექსტის ქსოვილშიც, თუ ასეთი იმპროვიზაცია ში-ნაარსს არ ცვლის.

საიათნოვას ზოგადის — „ყმაწვილის“ — ნაცვლად თავისუფ-ლად შეეძლო თავისთავზე უფრო კონკრეტული — მისი პროფესიის აღმნიშვნელი — „საზანდარი“ ეთქვა. ამიტომ, ვფიქრობთ, უპირა-ტესობა უნდა მიეცეს „ჩვენეული“ წაკითხვის პირველ ნაწილს, რომლის სასარგებლოდაც მეტყველებს მესამე ვარიანტის ჩვენე-ბაც: „თუ იკითხოთ — ეს ყმაწვილი ვინა ვარ?“

„იტყვი“ — ერთი შეხედვით მოულოდნელი ფორმაა, იგი მაინც უნდა დარჩეს. რაც შეეხება ტაეპის მეორე ნაწილს, ვარიანტთაგან: „საზანდარი ვინა ვარ?“ და... ეს ყმაწვილი ვინა ვარ?“, ვფიქრობთ, უპირატესობა უნდა მიეცეს სწორედ „საზანდარს“, რადგან, რო-გორც ვიცით, საიათნოვა საგანგებოდ და თავმომწონებით აღნიშ-ნავდა, რომ საქართველოს მეფის საზანდარი იყო.

ამიტომ სწორედ ეს სიტყვაა მოსალოდნელი ავტორისეულ ტექსტში.

ამ შესწორების შემდეგ ლექსი ასეთ სახეს მიიღებს:

ზღვას რას დაათბობს

ზღვას რას დაათბობს ვარსკვლავის სხივი
მტკვარი ცხრილით როგორ უნდა აიწყოს?
ქარი რას დააყლებს ქვეთყირსა, კლდესა,
თუ გინდ წლით-წლობამდის ქროლვა დაიწყოს!

— . —

თუ გინდ გაათეთრო სპილენძის თასი,
სპილენძი ერთია, ვერცხლი — ათასი!
კიქას არ მისცემენ ალმასის ფასი,
თუ გინდ ოქროს ბეჭედშიაც გაიწყოს!

— . —

თუ გინდ თევზი დაჰკლა — არ დაიყვირებს,
ფეხთ ჰინის დადება რათ უნდათ ვირებს?
ქეიშა ბამბის ალაგს ვერ დაიჭირებს,
თუ გინდ ყუთნის საპირეშიც გაეწყოს!

— . —

ზოგ-ზოგი კაცია ეშმაკის მუშა.
ეშმაკის ნაშენი ღმერთმა დაფუშა.
ვოგრა არ გახდება შირაზის შუშა,
თუ გინდ მალღა თახჩაშიაც შაიწყოს!

— . —

ეგ ნუ იტყვი, საზანდარი ვინა ვარ!
ანა-ბანა ეცი, სიტყვით წინა ვარ,
საიათნოვა მქვიან, არუთინა ვარ.
სიტყვას ვიტყვი, ცამ ქუხილი დაიწყოს!

რასაკვირველია, ჩვენი პუბლიკაციის გვირგვინი მეორე სიმღერაა. იგი ერთი ყველაზე უფრო სრული და დაუმახინჩებელი ტექსტია საიათნოვას სიმღერის იმ ტექსტებს შორის, რომლებიც ი. გრიშაშვილის პუბლიკაციის შემდეგ იქნა მიკვლეული.

ამ სიმღერის ნაკლული და დამახინჩებებით საესე ვარიანტი 1971 წელს გამოაქვეყნა მ. რაფაევამ.

აი, ეს ვარიანტიც:

„ლამაზი ხარ მეტისმეტად, პირზედ ხალი გიხდება.
ლაგებურაეს შენ ჩარუფი, ტურფა დალალი გიხდება.
პარგალიტის ზურმუხტის ლალი გიხდება,
გინდა მამკლამ. გინდ ღამარჩენ, როსტომის ზალი გიხდება.

— . —

ზაფხულში სანატრელია ნიაგ-ქარი გალობასა (sic),
მოირთვები, მოგიხდება, ნუ მოიშლი ქალობასა,
ხელმწიფე ხარ, გამობრძანდი, რა სამართალი გიხდება.
გინდა მამკლამ, გინდ ღამარჩენ, როსტომის ზალი გიხდება.

— . —

მობრძანდი ჩვენსა ბაღში, მიბრძანე, კარი გაიღო,
რა წამს რომ დაგინახო, ფიცხლავ თავი დაგიღო,
შემოგხედო, დაგინახო, ცნება შენ წაიღო
ხეივანში გადანერგულო, ერთისა კვალი გიხდება.
გინდ მამკლავ, გინდ ღამარჩენ, როსტომის ზალი გიხდება.

— . —

ბულბული მთიდან ჩამოვა ერთხელაც ასასვლელია,
ღლე და ღამე მღერის, ასე ჰგონია — სთველია.
საიათნოვა მოგახსენებს, ენა შაქრის წვენი.
აქიმ ხარ გეცოდინება — ჩემს თავს რა მოსასვლელია,
აუთა ვარ, მოდი, მნახე, რა წამალი მაშიხდება.
გინდა მამკლავ, გინდ ღამარჩენ, როსტომის ზალი გიხდება“.

როგორც ვხედავთ, (ჩ) ვარიანტი ერთი სტროფით მეტია მ. რაფაევას პუბლიკაციაზე და, ამდენად, ალბათ, სრულიცაა. ისიც აშკარაა, რომ წაკითხვათა აბსოლუტური უმრავლესობა გამართულია და მისაღები. მიუხედავად ამისა, ჩვენი აზრით, საბოლოო ტექსტის დადგენისას მ. რაფაევას პუბლიკაციასაც აუცილებლად უნდა გაეწიოს ანგარიში.

ჩვენი პუბლიკაციის:

„მთიდან ბულბული ჩამოსულა ერთხანად წასასვლელია.
ღლე და ღამე მღერის, ასე ჰგონია სთველია“.

ხაზგასმული ადგილი აზრობლივად გაუმართავი ჩანს. ბულბულთან დაკავშირებით, ალბათ, მ. რაფაევას ვარიანტი სჯობს: „ღლე და ღამე მღერის — ასე ჰგონია სთველია“. და თუ, ი. გრიშაშვილისა არ იყოს, „მცირედ ხუმტარასაც გავკრავთ“, რათა მარცვალთა რაოდენობაც გაეთანასწოროთ, ტაეპი ასეთ სახეს მიიღებს: „ღლისით და ღამით გიმღერის — ასე ჰგონია, სთველია“.

აღნიშნულთა გარდა, ჩვენი პუბლიკაცია ზოგ უცნაურ წაკითხვებს იძლევა: „დამარჰე“ ნაცვლად „დამარჩენ“-ისა და „მხიარულით“ (უნდა იყოს „სიარულით“). ამათი გასწორება იოლიცაა და აუცილებელიც, მაგრამ უფრო მეტ სიძნელეს წარმოადგენს მეორე და მეოთხე სტროფების ურთიერთმსგავსი ტაეპების ზუსტი შინაარსობლივი მხარის აღდგენა. მხედველობაში მაქვს მეორე სტროფის —

„რომ მობრძანდე ჩვენს ბაღშია მოწყალის და კაის გულით,
ფიანდაზი გაგიშალე რეჰანისა თაიგულით“,

ერთი მხრივ, და, მეორე მხრივ, მეოთხე სტროფის პირველი და მეორე ტაეპები:

„რომ მობრძანდე ჩვენს ბაღშია, მიბრძანე კარი გამოიღე
რაც წამს პირი დაგინახე ფიცხლავე თავი დაგიღე“.

როგორც ვხედავთ: „რომ მობრძანდე“ ფორმას ეწყვილებოდა „ფიანდაზი გაგიშალე“, რაც გრამატიკულად დაუშვებელია, ვინაიდან პირველი მომავალს გულისხმობს, მეორე კი — წარსულს. ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ „გაგიშალეს“ ნაცვლად ტექსტში „გაგიშალო“ (მომავლის ფორმა) იყო და მაშინ ყველაფერი თავის ადგილზე იქნებოდა:

„რომ მობრძანდე ჩვენს ბაღშია მოწყალის და კაის გულით,
ფიანდაზი გაგიშალო რეჰანისა თაიგულით“.

ასეთი კონიუნქტურით ეს სტროფი გასწორდება, მაგრამ უხერხულობას შეგვიქმნის მეოთხე სტროფის მსგავსი ტაეპები:

„რომ მობრძანდე ჩვენს ბაღშია. მიბრძანე. კარი გამოიღე!
რაც წამს პირი დაგინახე, ფიცხლავე თავი დაგიღე“.

რა აზრია ამ ორტაეპედში გადმოცემული, ლაპარაკი იმაზე, რომ სატრფო ახლა უნდა მოვიდეს (რახედაც პირველი სტროფი მიუთითებს), თუ სატრფო უკვე იყო, რასაც „...თავი დაგიღე“ („თავი დაგინახე“) ფორმა ამბობს?

თუ პირველი ტაეპის აზრს მივიღებთ, ე. ი. სატრფო ახლა უნდა მოვიდეს (რასაც ჩვენი კონიუნქტურის შემდეგ წინა ორტაეპედიც ემხრობა), მაშინ უნდა გადაკეთდეს მეოთხე სტროფის მეორე

ტაეპი — „თავი დაგილე“-ს ნაცვლად უნდა გვქონდეს „თავი დაგილო“. ასეთი ფორმა კი რითმის მოთხოვნილებას არღვევს.

ამ თვალსაზრისით მეტად საინტერესო წაკითხვას იძლევა მ. რაფაეას პუბლიკაცია. იქ „თავი დაგილე“-ს ნაცვლად იკითხება „თავი დაგილო“ და მოელი სტროფიც ამ რითმაზეა გაწყობილი, თუმცა სხვა ნაკლებობა უთუოდ შეიმჩნევა.

„მობრძანდი ჩვენსა ბაღში. მიბრძანე კარი, გაგილო
რა წამს რომ დაგინახო, ფიცხლავ თავი დაგილო
შემოგხედო, დაგინახო, ცნება შენ წაიღო“ —

უკანასკნელი ტაეპები თოთხმეტმარცვლიანებია, პირველი კი — თხუთმეტიანი, მაშინ, როცა საერთოდ სიმღერა თექვსმეტმარცვლოვან ტაეპს ეყრდნობა. ამას გარდა, ისიც აშკარაა, სატროფოს არ ეტყვიან: „შენ რომ ჩემსას მოხვალ, მიბრძანე, კარი გაგილო, მე როგორც დაგინახავ, თავს დაგიხრი, როგორც შემოგხედავ და დაგინახავ, ჩემს ცნებას შენ წაიღებ“.

ყველა ეს შეუსაბამობა გასწორდება, თუ წარმოვიდგენთ, ავტორი გადმოგვცემს უკვე მომხდარ ამბავს. მაშინ კი მეორე სტროფის ორივე ზმნა წარსულის ფორმაში უნდა ჩავსვათ, რათა მივიღოთ: „რომ მობრძანდი...“ ასევე წარსულში უნდა გადავიყვანოთ ეგვეე ზმნა მეოთხე სტროფის პირველ ტაეპშიც.

ამ გასწორების შემდეგ ჩვენს პუბლიკაციაში მაინც რჩება ერთი ბუნდოვანი ადგილი, მხედველობაში გვაქვს რეფრენი „ზარი-ზარბაბზე“, რომელიც მეოთხე და მეხუთე სტროფებში შეცვლილია შესიტყვებით — „ა ლ ი ს ზ ა რ ბ ა ბ ზ ე“.

1963 წლის გამოცემის ლექსიკონის მიხედვით, „ზარი“ ოქრო-მკერდია, ზარბაბი კი — ძვირფასი ფარჩეული. ამ განმარტებებზე თუ დავეყრდნობით, თითქოს შეუსაბამო ჩანს ტანის ძვირფას ფარჩეულთან შედარება. მით უფრო, რომ მომდევნო სიტყვები („ფირმანის შალი“) კვლავ ქსოვილს აღნიშნავს. თუმცა არც „ალის“-ის ჩვენთვის ცნობილი მნიშვნელობები ესადაგება კონტექსტს.

ასეთ პირობებში, ვფიქრობთ, ანგარიში უნდა გავწიოს ლექსის ევფონიას, და ტექსტში ყველგან „ზარი-ზარბაბი“ დარჩეს.

თუ ჩამოთვლილ კონიუნქტურებს მივიღებთ და ზოგ აშკარა

ორთოგრაფიულ შეცდომასაც გავასწორებთ, სიმღერის ტექსტი საბოლოოდ ასეთი სახით წარმოგვიდგება:

ლამაზი ხარ მეტისმეტად

ლამაზი ხარ მეტისმეტად, პირზედ რა ხალი გიხდება!
თავს დაგიხურავს ჩარყათი, ქვემოთ დაღალი გიხდება;
მაგ ტანზედ ზარი-ზარბაზედ ფირმანის შალი გიხდება,
გინდ მომკლავ, გინდა დამარჩენ — როსტომის ძალი გიხდება.

— . —

დღე და ღამე შევაჭერე შენს კარზედა სიარულით;
ერთხელ პირი დაგინახე, ვერ გავძეხი სიყვარულით,
რომ მობრძანდი ჩვენს ბაღშია მოწყალის და კაის გულით;
ფიანდაზი გაგიშალე რეჰანისა თაიგულით.
ხეივანში გადანერგულ ვარდისა კვალი გიხდება,
გინდ მომკლავ, გინდა დამარჩენ — როსტომის ძალი გიხდება.

— . —

ზაფხულში საყვარელია ნიაფ-ქარი კალობასა!
მოირთობი, მოგიხდება, ნუ მოიშლი ქალობასა!
ბუღბული ეარღს ეხვეწება, მოახსენებს გალობასა:
სელმეფიფე ხარ გამობრძანდი, რა სამართალი გიხდება.
გინდ მომკლავ, გინდა დამარჩენ — როსტომის ძალი გიხდება.

— . —

რომ მობრძანდი ჩვენს ბაღშია, მიბრძანე — კარი გამიღე!
რაც წამს პირი დაგინახე, ფიცხლავე თავი დაგიღე
მითხარი, ჩემო მიჯნურო, ჩემზედ ხელი რათ აიღე?
მაგ ტანზედ ზარი-ზარბაზედ ფირმანის შალი გიხდება,
გინდ მომკლავ, გინდა დამარჩენ — როსტომის ძალი გიხდება.

— . —

მთიდგან ბუღბულ ჩამოსულა, ერთხანად წასასვლელია,
დღისით და ღამით გიმღერის — ასე ჰგონია სთველია.
საიათნავა მოგახსენებს, ენა გაქვს შაქრით სველია,
ექიმ ხარ, გეცოდინება, ჩემთვის რა მოსასვლელია
მაგ ტანზედ ზარი-ზარბაზედ ფირმანის შალი გიხდება,
გინდ მომკლავ, გინდა დამარჩენ — როსტომის ძალი გიხდება.

ახლა კი ორიოდ სიტყვა პირველ სიმღერაზე.

ი. გრიშაშვილმა, რომელმაც პირველმა შეკრიბა საიათნოვას სიმღერები და ცალკე კრებულად გამოსცა, ეს სიმღერა საიათნოვას მიაწერა და კრებულში შეიტანა.

აი, გრიშაშვილთან დაბეჭდილი ტექსტიც:

გულიდან არა მშურს

გულიდან არა მშურს სული შენთვისა
ქვეყნის საქონელი ფული შენთვისა!
ნასყიდი მონა ვარ, ყული შენთვისა.
ვარ ღამწვარი, ღაღაგული შენთვისა.
ზამთარი და გაზაფხული შენთვისა
სახით შენ სჯობიხარ დახატულ ხატსა,
ქარგის კერვა ამჯობინე ოსტატსა!..
სულ შენ აგონდები მთელ ქვეყანასა,
მეც ღამით თვალებში ძილი არა მაქვს,
ეშხით გაეხდი გული წყლული შენთვისა
ბნელში ანათებ, როგორც ფანოსი
გშენის ტანზე ზარის ტანისამოსი
მთვარე ხარ ნათელი კარგ საღამოსი
ყველა ღამაზე შენ გაქვს ნამუსი,
ლექსებს ვიტყვი მე ქებული შენთვისა
საყვარელო, მაჯნუნს რატომ აშლილხარ?
ვინ მოგწამლა, რომ ჰკუდიდან შეშლილხარ?
ვაჰ, შენ ჩემო, ოქროს საათო, მოშლილხარ
საიათნოვასათვის ვარდათ გაშლილხარ.
მთიდან ჩამოვა ბუბუბული შენთვისა

1930 წელს გამოცემაში „მგოსანი საათნავა“ გ. ლეონიძემ დაამტკიცა, რომ ეს ლექსი ეკუთვნის არა საიათნოვას, არამედ სხვა აშულ-საზანდარს — სტეფანე მკერვალს, რომელიც — მეჯნუნის, აგრეთვე მაჯნუნის (მაჯლუმის) — ფსევდონიმებით წერდა.

გ. ლეონიძემ ყურადღება მიაქცია მეოთხე სტროფის პირველ ტაქსს, სადაც სწორედ „მაჯნუნია“ ნახსენები („საყვარელო, მაჯნუნს რატომ აშლილხარ?“), რაც სტეფანე მკერვალზე მითითებად მიიჩნია. მაგრამ ამავე სტროფის მეოთხე ტაქსში ხომ „საიათნოვაც“ იყო მოხსენებული („საიათნოვასათვის ვარდათ გაშლილხარ“), რის გამოც თავის დროზე მთელი სიმღერა საიათნოვას ეკუთვნილად გამოაცხადეს. ამიტომ, ერთი შეხედვით, სიმღერის ავტორის ვინაობა გაურკვეველი რჩებოდა, მაგრამ საქმეს იმან უშველა, რომ გ. ლეონიძემ იპოვა ისეთი ხელნაწერი, სადაც საიათნოვა აღარ მოიხსენიებოდა, რამაც მას უფლება მისცა კატეგორიულად უარეყო საიათნოვას ავტორობა და მასზე მიმთითებელი ტაქტიც ინტერპოლაციად გამოეცხადებინა.

გ. ლეონიძის მტკიცებით, ეს სიმღერა საიათნოვას სხვა სიმღერებთან შედარებით მხატვრულადაც დაბალ დონეზეა და ესეც სტეფანე მკერვალისთვის მისი მიკუთვნების სასარგებლოდ ლაპარაკობსო.

გ. ლეონიძე სწორია, ლექსი მართლაც სტეფანე მკერვალს ეკუთვნის, მაგრამ ასეთი დასკვნა უნდა გამოვიტანოთ არა ლექსის მხატვრული მხარის ანალიზის შედეგად, არამედ სწორედ იმ საბუთის მოშველიებით, რომ ვარიანტებში (რომელთაც მხარს უჭერს ჩვენი პუბლიკაცია) საიათნოვა არ იხსენიება. ეს კი ძირითადი და გადამწყვეტი არგუმენტია, რადგან, როგორც ვიცით, აშუღ-მომღერლებს წესად ჰქონდათ, სიმღერებში თავიანთი სახელი თუ ფსევდონიმი აუცილებლად მოეხსენებინათ.

რაც შეეხება სიმღერის ტექსტების მხატვრულ მხარეს, თუ გვინდა ობიექტურნი ვიყოთ, უნდა ვაღიაროთ, რომ ამ მხრივ ვერც ერთი ვერ დაიკვეხება. ჩვენი პუბლიკაციის ტექსტთაგან ოდნავ მაღალი დონისაა მესამე სიმღერა, დანარჩენი კი ერთნაირია, რის გამოც მათი ერთი და იმავე ავტორისათვის მიკუთვნება სრულიად თავისუფლად შეიძლება.

ასეთი დასკვნის გამოტანას გეკარანახობს სიმღერების ლექსიკური ქსოვილი და ე. წ. სტერეოტიპული გამოთქმებიც, რომლებიც ორივე ავტორთან თითქმის ემთხვევა ერთმანეთს. ასე, მაგალითად:

საიათნოვა: — „მთიდან ბუღბუღი ჩამოსულა...“

სტეფანე მკერვალი: — „მთიდან ჩამოვა ბუღბუღი“...

საიათნოვა: — „გიხდება ზარი...“

სტეფანე მკერვალი: — „გშენის ტანზე ზარის ტანისამოსი“

საიათნოვა: — „სიტყვას ვიტყვი, ცამ ქუხილი დაიწყოს“

სტეფანე მკერვალი: — „სიტყვას ვიტყვი მე ქებული“...

და მრავალი სხვა.

თუმცა ასეთ დამთხვევებს არავითარი მნიშვნელობა არა აქვთ. სრულიად დადგენილად უნდა ჩაითვალოს, რომ სიმღერის ავტორი სტეფანე მკერვალია.

ჩვენი პუბლიკაციის ტექსტი სხვა მხრითაცაა საინტერესო, იგი ერთი სტროფით მეტია („შენ მზე ხარ მთვარისაებრ იაზითა...“) და,

ამდენად, თუ ავტორისეულ დედანთან არა გვაქვს საქმე, ალბათ, მასთან ყველაზე ახლო მდგომი ვარიანტია, ეს კი საზოგადოდ ჩვენი პუბლიკაციის ტექსტთა ავთენტიკურობის სასარგებლოდ მეტყველებს.

დაბოლოს, მეოთხე სიმღერა.

უჩვეელია იგი უსრული ტექსტია. არც დიდი მხატვრულობით გამოირჩევა და არც არავითარი მითითება ავტორზე ტექსტში არაა. ამის გამო, ჩვენ თავს ვიკავებთ მტკიცებისაგან, ვის უნდა ეკუთვნოდეს: საიათნოვას, სტეფანე მკერვალს, თუ კიდევ ვინმე სხვა აშულ-მომღერალს? ამ დროს თბილისში ხომ მრავლად იყვნენ აშული-საზანდრები, რომელთა რეპერტუარიცა და საშემსრულებლო ტექნიკაც ძალიან ჩამოგავდა ერთიმეორისას და რომლებიც საიათნოვას მიზაძვისას ისეთ ოსტატობას აღწევდნენ, რომ ძნელად თუ გამოარჩევდით მისგან.

ერთი კონიუნქტურა. საიათნოვას ქართული სიმღერების ტექსტები, როგორც ცნობილია, პირველად ი. გრიშაშვილმა გამოსცა 1918 წელს. მას შემდეგ ნაპოვნი იქნა ბევრი უცნობი სიმღერა და ცნობილის ვარიანტი.

მგოსნის სიმღერების ყველაზე სრულ და შესწორებულ გამოცემად ჭერჭერობით 1963 წლის საიუბილეო გამოცემა ითვლება, რომელშიც 35 სიმღერის ტექსტია შეტანილი. მათ შორის ერთ-ერთის „განა მე მშიერი ვიყავ“ — მეოთხე სტროფი ასე იკითხება:

„მოდი, თვალო, დამავალე, სარგებელში ენას მოგცემ.
თავს-ბარათის ალაგასა, მეჭლისისა ლხენას მოგცემ!...
მუღად შენს კარს ვეახლები, ჩემსა თავსა შენად მოგცემ,
ან მომკალ, ან დამარჩინე ამისათვის წამოვედი!“

როგორც ვხედავთ, პოეტი მიჯნურს ეუბნება: მოდი, ვალი დამდე, „დამავალე“. მე კი შენ სარგებელში ენას მოგცემო. პირველი ტაეპის ეს სიტყვები გასაგებია და კამათს არ იწვევს. მეორე ტაეპში მგოსანი მიჯნურს თითქო „თავს“ აძლევს „ბარათის ალაგასა“, რაც იქნებ გამართლებული ყოფილიყო, მესამე ტაეპში კვლავ რომ არ აძლევდეს „თავს“ (...ჩემსა თავსა შენად მოგცემ). აშკარაა რაღაც შეუსაბამობასა და გაუგებრობასთან გვაქვს საქმე.

ჩვენი აზრით, მეორე ტაეპში უნდა გვქონოდა სიტყვა „თავნი“

(„თავნს — ბარათის ალაგასა“), რაც ტაეპს აზრიანს გახდიდა და „თავი“ სიტყვის გაუმართლებელ გამეორებასაც გამორიცხავდა.

საქმე ისაა, რომ, როგორც ვთქვით, პირველ ტაეპში ვალის აღი-
ბაზეა (თუ დადებაზეა) ლაპარაკი. ვალთან დაკავშირებით კი „თავ-
ნი“ აუცილებელი სიტყვაა. აი, რას ვკითხულობთ „ვახტანგ VI სა-
მართალში“: „თუ კაცი გაღარიბებულ იყოს და ვალის მიცემა აღარ
შეუძლოს, ღიაღ; დაცემულ იყოს, თავნზედაც დაიკლება. და თუ
ცოტაც არის, რომ შეუძლია, თავნი უნდა მისცეს და სარგებელი
ჩაიგლის“. „თავნი“, ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მი-
ხედვით, „ძირითადი თანხაა სესხად გაცემული ფულისა“. უნდა ვი-
ფიქროთ, რომ „თავნი“ მაინც „თავი“ სიტყვიდან მოდის და ნიშ-
ნავს საწყისს, პირველს (ამ შემთხვევაში — პირველად, თავიდანვე
მიცემულ თანხას).

„თავნის“ მაგიერ მიცემით ბრუნვაში „თავის“ ხმარება ზეპირ
მეტყველებაში (საიათნოვას სიმღერების ტექსტები ხომ ზეპირი
სახითაა აღდგენილი) ჩვეულებრივი მოვლენაა და, ქართული ენის
ფონეტიკური თავისებურებებიდან გამომდინარე, სრულიად კა-
ნონსომიერი — ქართული ენა სიტყვის ბოლოში თანხმოვნების შე-
ჯგუფებას ვერ ითმენს; ამ შემთხვევაში კი თავს იყრიდა სამი თან-
ხმოვანი — „თავნს“.

ერთი სიტყვით, ტექსტი ასე უნდა გასწორდეს:

„მოდი, თვალო, დამავალე, სარგებელში ენას მოგცემ,
თავნს — ბარათის ალაგასა, მეჭლისსა ლხენას მოგცემი...“

ზოგი რამ გ. ბახჩინიანის „საიათნოვას ქართული სიმღერების ენის“ შესახებ

აქ შენიძის დაბადების ასი წლისთავთან დაკავშირებით, 1987
წლის 26-27 თებერვალს, თბილისში ჩატარდა სიმპოზიუმი „ქართ-
ველური ენების სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხებზე“. სიმპო-
ზიუმზე მოხსენებით — „საიათნოვას ქართული სიმღერების ენა“ —
გამოვიდა გ. გ. ბახჩინიანი. მოხსენებამ დიდი ინტერესი გამოიწვია
არა მხოლოდ სპეციალისტებში, არამედ ფართო საზოგადოებაშიც.
„ლიტერატურულმა საქართველომ“ გამომხმაურებაც დაბეჭდა მოხ-
სენების ანოტაციაში გამოთქმული ზოგი დებულების გამო. მაგრამ,

რადგან საიუბილეო დღეებში, ჩვეულებრივ, შენიშვნებს არ იძლევიან, მაშინ იმით დაკმაყოფილდით. ახლა კი, ვფიქრობ, საჭიროა უფრო მეტი ითქვას.

საკამათო საკითხი რომ მკითხველისთვისაც ხელმისაწვდომი იყოს, მოვიტან მოხსენების ანოტაციის სრულ თარგმანს:

„საიათნოვამ, რომელიც ცხოვრობდა საქართველოს დედაქალაქ ტფილისში, ჯერ კიდევ ბავშვობიდან იცოდა ქართული, რომელსაც იყენებდა, როგორც მეორე მშობლიურს. საიათნოვას საგანგებო სასკოლო განათლება არ მიუღია, იგი პრაქტიკულად ფლობდა თავის დროინდელ სამეტყველო ენას, რომელზედაც შექმნა რამდენიმე ათეული მაღალმხატვრული სიმღერა.

საიათნოვამ, ქართულ სინამდვილეში პირველმა, დაწერა ქართულად აშუღური სიმღერები, მან პირველმა გახადა ლირიკა ფართო მასების საკუთრებად.

როგორც დიდი პოეტური ინდივიდუალობის მქონე მგოსანმა, საიათნოვამ სასაუბრო ქართული ენა გადაამუშავა და შექმნა გამორჩეული, განსაკუთრებული (особенный) სალიტერატურო ქართული. ამ უკანასკნელის თავისებურება შესამჩნევია (замечено), უპირველეს ყოვლისა, ლექსიკის დონეზე, სადაც გვხვდება აღმოსავლური ენებიდან რიგი ნასესხობანი.

საიათნოვამ, რომელიც გამოხატავდა ღრმა გრძნობებსა და მაღალ იდეებს, შეძლო ჩვეულებრივი სიტყვებისა და გამოთქმებისათვის მიეცა დიდი ტევადობა, მომხიბვლელობა და ზემოქმედების ძალა. თავისი სიმღერების ენა მან გაპოხა და გაამდიდრა ხალხური სიტყვებითა და გამოთქმებით, რითაც ხელი შეუწყო ქართული ნაციონალურ-დემოკრატიული პოეზიის განვითარებას“.

საქმეში ჩაუხედავი კაცისათვის ანოტაციის ზევრი დებულება გამოიწვევს გაკვირვებას და გამოიწვია კიდევ. მეორე და მესამე აბზაცის გამო კითხულობდა სწორედ აბ. სილაგაძე: „ჩვენ არ მოვიტანთ და არ განვიხილავთ სხვა თეზისებს. დავსვამთ მხოლოდ რამდენსამე კითხვას: რამდენად კორექტულია მოცემული გამონათქვამები ისტორიულ ლიტერატურული პოზიციებიდან? შეესაბამება თუ არა ასეთი დებულებების ჩამოყალიბება (ან დებულების ასე ჩამოყალიბება) ლინგვისტიკისა და ლიტერატურათმცოდნეობის მეცნიერულ დონეს? შეიძლება თუ არა საიათნოვასათვის ისეთი

მისიის მიწერა, რომელზედაც არც უფიქრია დიდ აშულს?”

ვინც საიათნოვას შესახებ არსებულ ლიტერატურას კარგად არ იცნობს, ანოტაციაში წარმოდგენილი სადავო დებულებების ავტორობა და დაცვა შეიძლება მხოლოდ გ. ბახჩინიანს მიაწეროს. ჩვენ კი ვიცით, მათი უმეტესობა უკვე არსებული, თქმული და გამეორებულია სწორედ ქართველი მეცნიერების მიერ და ამიტომ კითხვები, რომლებიც აპ. სილაგაძემ „ლიტერატურულ საქართველოში“ დასვა, თანაბარწილად მიემართება მათაც.

როგორც ჩანს, გ. ბახჩინიანი კარგად იცნობს საიათნოვას შესახებ არსებულ ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურას და ამ ლიტერატურის ძირითად დებულებებს ერთად, „კომპლექსურად“ იძლევა. ამიტომ, თუ ჩვენ მისი ანოტაციის ყველა სადავო დებულებას განვიხილავდით, ისევ მოგვიწევდა გამეორება იმისა, რაც ზემოთ ითქვა. ვეცდებით ანოტაციის ზოგი, ყველაზე უფრო აშკარად მცდარ დებულებაზე შევჩერდეთ, თუმცა გამეორებას, ალბათ, თავს აქაც ვერ დავალწევთ, რისთვისაც მკითხველს ბოდიშს ვუხდით.

1. საიათნოვასათვის ქართული იყო მეორე მშობლიური ენა. ეს დებულებაც ი. გრიშაშვილიდან იღებს სათავეს.

აი, რას წერს იგი: „თბილელი — კინტო იქნება იგი თუ აშული, ბაყალი თუ სოვდაგარი, — არ ეკუთვნის რომელსამე ტომს: მას დედა სომეხი ჰყავს, მამა კი ქართველი, ხანდახან პირიქით, ზოგის მოდგმა არაბისტანიდან არის გადმოსული (აქ ალბათ საიათნოვა იგულისხმება, ა. ფ.), ზოგის დიდი პაპა მაჰმადიანი ყოფილა და სხვა. ერთი სიტყვით, თბილელი ყარაჩოღელი ნამდვილი თბილელია, რომელშიაც ყველა ერის სისხლი შერეულა და ვერ დაარწმუნებ, რომ ის გრიგორიანელია, ან მართლმადიდებელი და სხვ. ის ყველაფერია (ინტერნაციონალი), მაგრამ ამასთანავე უნდა გვახსოვდეს, რომ თ ბ ი ლ ე ლ ი მ ც ხ ო ვ რ ე ბ ი, რ ო მ ე ლ ი ც თ ბ ი ლ ი ს შ ი ა შ ე ქ მ ნ ი ლ ი და „ქ ი პ მ ო ქ რ ი ლ ი“, უ მ თ ა ვ რ ე ს ა დ ქ ა რ თ ვ ე ლ ი ა ც ხ ო ვ რ ე ბ ი თ, ე ნ ი თ, ს უ ლ ი თ, გ უ ლ ი თ ა და ტ რ ა დ ი ც ი ე ბ ი თ“ (ი. გრიშაშვილი, თხზ. ტ. III, თბ., 1985 წ. გვ. 60 — ხაზი ჩემია — ა. ფ.).

ამ ციტატაში იმდენი წინააღმდეგობა და დაუსაბუთებელი აზრებია (სხვათა შორის, როგორც ავტორის ორსავე ნაშრომში — „საიათნოვასა“ და „ძველი თბილისის ლიტერატურულ ბოჰემაში“),

რომ მათი განხილვა-კრიტიკა ძალიან შორს წაგვიყვანდა, ვიტყვი მხოლოდ, რომ ამ მცდარმა აზრმა საფუძველი დაუდო შემდგომში ჩვენში ასე ფეხმოკიდებულ მოსაზრებას, რომლის მიზეზდითაც საიათნოვა გამოცხადებულია ქართველ მწერლად, ერეკლეს კარის პოეტად, და რომელმაც „ქართველი თავადაზნაურობის რეაქციულ მიდრეკილებას დაუპირისპირა გლეხობის ჯანსაღი ეროვნულ-საზოგადოებრივი მოღწეობები“ (ალ. ბარამიძე).

ი. გრიშაშვილი „საიათნოვაში“ ჩამოთვლის თბილისელ აწულელებს ასეთი თანმიმდევრობით: „სტეფანოსი, დოსტია, საიათნოვა, ყალონთ-ბაღდასარა, თუჯარ, შამჩიმელქო, ლეონ, თურინჯ, იქსუზ-ოღლან. ქეშიშნოვა, გურჯი-ოღლი, ქობაჩი, ჯაჰილ-ოღლან, ნურალი, ნარინჯ-ოღლან, ჩახმახჩი-იაღუბ, სეფილ-ოღლან, ნალბანდ-ოღლან. ყარიბ-ოღლან, ქიჩიკნოვა, იალღუზ, ჭონ-ოღლან, არუთინ-ბეგუმ, ალაპვერდა, ლაზათ-ოღლანი, მისკინ-ბურჯი, იალღუფ-ოღლი, აზაზლუ-სარქის, ადამ-აშმარ, გურჯინანე, ნარგიზ, ქობჩი-ოღლან, ბანგი, შირინ, ნირან, ალვან-ოღლან, სეიათ, ყაზაზ-ოღლან. დაღანგერა-და, ოპანეზა, ქინაქინა, აკოფა, ქიმიან“. დავუშვათ, რომ ესენი დედით ან მამით ქართველები იყვნენ (თუმცა ასეთი დაშვება სრულიად შეუძლებელია), რა ვუყოთ თვითონ საიათნოვას. რომლის შესახებაც ნამდვილად ვიცით, რომ იგი არც დედით, არც მამით ქართველი არ ყოფილა. შეიძლება ვირწმუნოთ, რომ სომეხი დედისა და მამის შვილი, სომხურ უბანში, ავლაბარში, გასრდილი საიათნოვა „სულით, გულითა და ენით ქართველი იყო?“ — ეს ხომ სინამდვილის თავდაყირა დაყენება იქნება?

უნდა ვირწმუნოთ, რომ ნიჭიერი მომღერალი და ვირტუოზი საზანდარი სალაპარაკო ქართულს ალბათ ფლობდა. მაგრამ იგი მისთვის არ იყო „მეორე მშობლიური“ ენა, თუნდაც იმიტომ, რომ „მეორე მშობლიური“ ენა ისევე არ არსებობს, როგორც არ არსებობს მეორე მშობელი; თანაც აქვე უნდა დავსძინოთ, ეს სალაპარაკო ქართული იყო არა მე-18 საუკუნის თბილისელ ქართველთა სასაუბრო ენა, არამედ იგი იყო თბილისელ არაქართველთა ქართული ენა, ენა იმ ვაჟარ-ხელოსანთა, რომლებიც თბილისში ცხოვრობდნენ და ამდენად ყოველდღიური ურთიერთობა ჰქონდათ ქართველებთან. ეს იყო, როგორც მას სავსებით სამართლიანად უწოდა ვახტანგ ორბელიანმა, „კინტოს ენა, ენა შუაბაზრისა“, რომელიც

საესე იყო არაბულ-სპარსულ-თურქულ-სომხური სიტყვებითა და გამოთქმებით. ამიტომაცაა, რომ საიათნოვას სიმღერების ენა ჩვენთვის ბევრ შემთხვევაში სრულიად გაუგებარია, ან აშკარად ჩანს, რომ ქართველი კაცის ნათქვამი არაა.

აი, მაგალითებიც: „ფეხლის ფანჯის ოთნბაზებთანო“, „მარდი მოკლა და ნამარდი გასწიო“, „ლეილუმის ქამანჩისა დოულ-ყავა-ლისთინა“, „მარანისა ტუმბო საესე უდენოთაც არ იქნება“ (ალბათ, დამერწმუნებით, ელექტროდენზე არაა ლაპარაკი); „ტურფა ტანი ლერწამს გიგავს, მორთულხარ ქირმან შალშია“; კბილები მარგალიტში გაქვს, ინდის პილპილი ხალშია, ფალეევანთა მომრევი ხარ, ნაქები როსტომ-შალშია...“ ამ სიმღერას ჩვენი მკვლევარები ერეკლესადმი მიძღვნილ ხოტბად მიიჩნევენ და არად დაგიდევენ იმ შედარებებს, რომლის მიხედვითაც ერეკლეს თურმე „კბილები მარგალიტში“ ჰქონია და „ინდის პილპილი ხალშია“.

როგორც ვხედავთ, არც ერთი ეს შედარება და მეტაფორა ქართული არაა და აშკარაა, მისი ავტორი ქართულად არ აზროვნებს, რაც აუცილებელი იყო, თუ საიათნოვასათვის ქართული ენა „მეორე მშობლიური“ იქნებოდა.

ანდა ეს სტროფი:

„კოკობი ძუძუთ გაზრდილო, ცურისაგან ლამაზი ხარ,
სითერთით ვერვინ გაჯობებს, ჰურისაგან ლამაზი ხარ,
შავი შირაზის, შამხის, სურისაგან ლამაზი ხარ!..“

თავი დავანებოთ იმ სიტყვებს, რომლებიც სრულიად გაუგებარია, ვიკითხოთ: ქართველი კაცი, რომლისთვისაც ქართული მშობლიურია, იტყოდა: „ცურისაგან ლამაზი ხარო“, ან „ჰურისაგან ლამაზი ხარო“ (რაც საერთოდ გაუგებარია). ეს გამოთქმები სომ (როგორც ეს არმენოლოგმა მ. რაფავამ დაამტკიცა) სომხურიდანაა კალკირებული და ესეც რომ არ იყოს, ქართულად მოაზროვნე პოეტი ვინმეს ეტყვის „ცურზე ლამაზი ხარო“?

მაგალითების მოტანა დაუსრულებლად შეიძლებოდა, მაგრამ, ვფიქრობ, ესეც კმარა იმის დასამტკიცებლად, რომ საიათნოვას „ქართული“ იმ არაქართველ მოქალაქეთა ქართულია, რომლებიც თბილისელები კი იყვნენ, მაგრამ ქართულს ფლობდნენ იმდენად,

რამდენადაც ეს ენა სჭირდებოდათ ქუჩებსა და ბაზრებში ქართველებთან ურთიერთობისას.

2. არც ისაა სწორი, თითქოს: „საიათნოვამ ქართულ სინამდვილეში პირველმა დაწერა ქართული აშუღური სიმღერები“, თუმცა ამასვე წერს ალ. ბარამიძეც: „ქართული ლიტერატურის ისტორიაში საიათნოვას უჭირავს დიდად საპატიო ადგილი. იგი მამამთავარია, ამავე დროს სწორუბოვარი წარმომადგენელია ქართული აშუღური პოეზიისა“.

ქართული აშუღური პოეზია არ არსებობს. არსებობს თბილისელ არაქართველ მოქალაქეთა ქართულენოვანი აშუღური სიმღერები. ამ სიმღერების არც ჰანგი, არც იდეა, ფორმა და, რაც მთავარია, სული ქართული არაა.

შემთხვევითი არაა, რომ იოანე ბაგრატიონი „კალმასობაში“ საიათნოვას ათქმევინებს: „მე ვიცოდი ჩანგური კარგად (რა თქმა უნდა ის ჩონგური არ იგულისხმება, ღღეს ჩვენ რომ ვიცნობთ, — ა. ფ.), ამასთან სპარსულ ჰანგებზე გავაკეთე ქართული ლექსები. ჯერ არ იყო შემოღებული და როდესაც მეფემან ერეკლემ ინება მეჭლიში და მიგვიყვანეს მოსაკრავენი, მაშინ მე სპარსულის ხმით ქართულად ვიმღერე“. ე. ი. საიათნოვა სპარსულსავე ლექსებს სპარსულ ხმაზე, სხვა მოსაკრავეთა მსგავსად, ადრეც მღეროდა. ახლა მან ამ ჰანგებს ქართული სიტყვები შეუწყო. ხოლო რამდენად იყო ეს ქართული სიტყვები ქართველი კაცისათვის გასაგები და ქართული სინტაქსით გაწყობილი, ზემოთ მოტანილი მაგალითების გარდა ერთ-ერთი სიმღერის სათაურიც მეტყველებს, მას ჰქვია: „მე შენი სიყვარული მაქვს“.

3. „საიათნოვამ პირველმა გახადა ლირიკა ფართო მასების საკუთრებად“, — ნათქვამია ანოტაციაში და სრულიად გაუგებარია, რისი თქმა გვსურს, ვინაა ეს „ფართო მასები“, თუმცა აქაც ჩვენს ვართ ყოველივეს სათავე. აი, რას წერს ლ. მენაბდე: „ხალხის წილიდან გამოსულმა მგოსანმა ქართული პოეზია მეფე-დიდებულთა სასახლიდან გამოიყვანა და უშუალოდ ხალხს დაუკავშირა“, ე. ი. თურმე ხალხისათვის დაუკავშირებია არა მხოლოდ ლირიკა, არამედ მთელი ქართული პოეზია. როგორ? რანაირად? — ძნელი სათქმელია, რადგან თუ საიათნოვას ყველაზე დიდ აპოლოგეტ გრ. ორბელიანს დაუუჯერებთ, ხალხის წარმომადგენელი მუშა ბოქულაძე ამბობს:

„შორით ისმის ჭიანჭურის, ლენის ხმა,
საიათნოვას გულ-დამწვარი სიტყვები,
გულთ მანდა მეც აქედან ხმა მივსევ,
ნაგრამ გრცვენის, მე მათი რა ტოლი ვარ“.

ე. ი. საიათნოვა არ ყოფილა „ხალხის“ მომღერალი, თუ „ხალხში“ დაბალ ფენებს ვიგულისხმებთ, ხოლო თუ „ხალხში“ მთელი ქართველობა იგულისხმება. შეიძლება საიათნოვას ასეთი მისია დაეპყრო?

4. „საიათნოვამ სასაუბრო ქართული გადაამუშავა და შექმნა განსაკუთრებული სალიტერატურო ქართული“,—გვეუბნება ანოტაცია.

საიათნოვას ენით რომ რომელიმე ქართველ მწერალს რაიმე დაეწერა, ეს დებულება მართალი იქნებოდა, მეორე მხრივ, იგი სწორია ავითონ საიათნოვას სიმღერების მიმართ, მართლაც, იგი სამეტყველო ენის (არაქართველ თბილისელთა ქართულის) რაღაც-ნაირი გადამუშავებაა სასიმღეროდ. ამდენად, სწორია გ. ლეონიძის მოსაზრება, რომ „საიათნოვამ შექმნა ინდივიდუალური სტილი, შემოიტანა რა ჭეჭისა და ბაზრის ჟარგონი, ენა ბაზაზებისა, ფეიქრებისა, ბაყლებისა, მეაბანოებისა“.

5. უფრო დიდი მისია ეკისრება საიათნოვას, იმ დებულების თანახმად, რომლის მიხედვითაც მან: „ხელი შეუწყო ქართული ნაციონალური დემოკრატიული პოეზიის განვითარებას“, თუმცა პირველობის გვირგვინს ამ შემთხვევაშიც ვერ დავთმობთ. როგორც ზემოთაც ვნახეთ, ალ. ბარამიძე წერს: „თავადაზნაურობის რეაქციულ მიდრეკილებას (მან) დაუპირისპირა გლეხობის ჯანსაღი ეროვნულ-საზოგადოებრივი მისწრაფებანი“ (ძვ. ქართული ლიტერატურის ისტორია“, თბ., 1969 წ. გვ. 455). ბ. ჟღენტის აზრით: „ჩვენთვის ძვირფასია და მშობლიურია საიათნოვას დემოკრატიზმი, ჰუმანიზმი და ინტერნაციონალიზმი, რომელთა მეოხებითაც იგი ამაღლდა თავისი ბნელი და პირქუში ეპოქის დონეზე ზევით და სიყვარულით ხელი გაუწოდა ნათელ მომავალს, ხალხთა ძმობის, სიკეთისა და თავისუფლების დიადი იდეებით გამსჭვალულ ჩვენს თანამედროვეობას“ („საიათნოვა და ქართული პოეზია. „ლიტ. სა-ქართველო“, 1963, № 10).

თუ ყოველივე ამას ერთი ლექსის გ. ჯიბლაძისეულ შეფასებას

დაუშვამტებთ: „ს ი ყ ვ ა რ უ ლ შ ი უ ფ რ ო შ ო რ ს წ ა ს ვ ლ ა, მ გ ო ნ ი, ძ ნ ე ლ ი ა, მ ა რ ტ ო ლ დ ე ნ გ ე ნ ი ო ს ე ბ ი თ უ მ ო ა ხ ე რ ხ ე ბ ე ნ, მ ს გ ა ვ ს ა დ რ უ ს თ ა ვ ე ლ ი ს ა, დ ა ნ ტ ე ა ლ ი გ ი ე რ ი ს ა, პ ე ტ რ ა რ კ ა ს ი, ნ ი ზ ა მ ი გ ა ნ ჯ ე ლ ი ს ა ა ნ კ ი დ ე ვ გ ა ნ თ ქ მ უ ლ ი ა ლ ე ქ ს ა ნ დ რ ე ლ ი პ ო ე ტ ე ბ ი ს ს ა ტ რ ფ ი ა ლ ო ლ ი რ ი კ ი ს ა“ („კრიტიკული ეტიუდები“, ტ. VII, 1981 წ. გვ. 104. საზი ჩემია — ა. ფ.), ნათელი გახდება, თუ „რადგო-ლი უჭირავს“ საიათნოვას ქართულსა და მსოფლიო ლიტერატურაში და რა გასაკვირია, ასეთი შემოქმედი ეროვნულ-დემოკრატიულ იდე-ებს ქადაგებდეს მე-18 საუკუნეში—მთელი საუკუნით ადრე—ილია კავკავაძის სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსვლამდე!

ხომ არ დადგა დრო, ახლებური აზროვნება ლიტერატურათ-მცოდნეობაშიც დაეამკვიდროთ?

საიათნოვა დიდი სომეხი აშუღია. მან დიდი როლი შეასრულა სომ-სური ლიტერატურის განვითარებაში. ამის დასამტკიცებლად მარ-ტო იმ ფაქტის დასახელება იკმარებდა, რომ საიათნოვამ ჩაუყარა საფუძველი ახალ სომხურ სალიტერატურო ენას — აშხარაბარს და სწორედ საიათნოვასაგან იწყება ამ ენის გამოყენება სალიტერატუ-რო ენად. ეს ენა, წინააღმდეგ მანამდე ხმარებული ძველი სომხურისა (გარბარისა), ემყარებოდა სასაუბრო, სახალხო სომხურს. ვფიქ-რობთ, ამის ანალოგიითაა ანოტაციაში ნათქვამი, თითქოს საიათნო-ვამ სასაუბრო ქართული გადააკეთა განსაკუთრებულ სალიტერა-ტურო ქართულად, ე. ი. ის, რაც სომხურისთვის გააკეთა, მექანი-კურად გადმოტანილია ქართულზე.

სწორია ისიც, რომ საიათნოვას თბილისელ არაქართველ მომ-ღერლებს შორის ბევრი მიმდევარი და ეპიგონი ჰყავდა, რომლებიც მე-19 საუკუნისათვის ვაჭრობა-ხელოსნობასთან ერთად ორთაჭა-ლის ბაღების მოქეიფეთა დამკვერელ-შემაქცევარნი იყვნენ. იმ ბა-ღებისა, რომლის ხშირი სტუმარი იყო ოჯახურ სითბოს მოკლებუ-ლი გრ. ორბელიანი და, რომლებთანაც უფრო გვიან მეგობრობდა მათსავე უბანში დაბადებული ი. გრიშაშვილი.

მაგრამ ისიც აშკარაა, რომ მთელი ეს თბილელ არაქართველთა ქართულენოვანი მუსიკალური ფოლკლორი არც გაგრძელება იყო ძრავალსაუკუნოვანი უმდიდრესი ქართული ლიტერატურის ტრადი-ციებისა და არც მას (ათასი ჯურის დამკვერელ-საზანდრებს, რო-

მელთა სიმღერების ტექსტები წიგნაკებადაც კი გამოდიოდა მე-19 საუკუნის ბოლოსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისში თბილისში) მოუხდენია იოტის ოდენა გავლენა ქართული ლიტერატურის განვითარებაზე, რომელმაც მე-20 საუკუნის ბუმბერაზი გალაქტიონი შვა — სრული ანტიპოდი ყოველგვარი აშუღურისა — აკი თვითონაც ამბობს: „...ასე რეკავს საზანდარი, უქმი შემაქცევარი... რომ ისმოდეს საიათნოვას დაქანგული ჰანგები“.

დიახ აშუღ-საზანდარებს, მეტწილად, ლხინსა და ქეიფებში გასართობ შემაქცევართა ფუნქცია ჰქონდათ და ისიც არაა შემთხვევითი, რომ ეს ფუნქცია შემორჩათ დღესაც მათ სულიერ შთამომავლებს — „დამკვრელებად“ ცნობილებს.

ერთი სიტყვით, ე. წ. ქართული აშუღური პოეზია სხვა არა იყო რა, თუ არა თბილისელ არაქართველ მოქალაქეთა ქართულენოვანი მუსიკალური ფოლკლორი. ამიტომაც წერდა კ. კეკელიძე „საიათნოვა ტიპური წარმომადგენელია ეგრეთ წოდებული აშუღური პოეზიისა, რომელიც უნდა განვითარებულყო ჩვენში განსაკუთრებით მეჩვიდმეტე საუკუნის ნახევრიდან. ამ ორიგინალური წარმოშობის პოეზიას ისეთი სპეციფიური წარმოშობა და თავისებური ხასიათი ჰქონდა, რომ ლიტერატურის ისტორიკოსს შეუძლია გვერდიც აუაროს მას.“ (ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. III, თბ., 1941 წ. გვ. 678). და თუ გამოჩენილმა მეცნიერმა საიათნოვა ძაინც შეიყვანა ქართული ლიტერატურის ისტორიაში, ეს მაშინდელი დროის კონიუნქტურის ხარკი უფრო იყო, ვიდრე წმინდა მეცნიერული გადაწყვეტილება. ამიტომაც განაგრძობდა: „საიათნოვას ლექსებს თავისთავად დიდი ღირებულება არა აქვს: მოტივი და აზრები ერთფეროვანია, პოეტური ფიგურები და შედარებანი მეტად მკრთალი, რითმა შესამჩნევად ღარიბი“. პოეტი უფრო გრძნობს პოეტის სულს, ამიტომაც ამის შესახებ ვალაპარაკოთ თვით გამომცემელი საიათნოვას ლექსებისა ი. გრიშაშვილი: „ამ წიგნში (იგულისხმება „საიათნოვა“ — ა. ფ.) მოთავსებული ლექსებით ვერ დაფასდება საიათნოვა'ს ნიჭი, პირიქით, მკითხველი ძალიან უგემურად იგრძნობს თავს... მაგრამ თუ მაინც ვბედავთ და ვბეჭდავთ საიათნოვას დაბდაბულა ლექსებს, მარტო იმიტომ, რომ მკითხველმაც იქონიოს ერთგვარი წარმოდგენა საიათნოვას ქართული ლექსებისადმი (ჩვენც მხოლოდ ამ წარმოდგენის შედეგებს მოგახ-

სენებთ — ა. ფ.)...მე კი — რაღა მე, შეიძლება, მეც კი, როგორც მოშაირეს, ვერ დამაკმაყოფილოს აწ არსებულმა საიათნოვას ლექსებმა! მაინც დალოცვილს იმდენჯერ აქვს ნახმარი მზე, მთვარე, ვარდი და ბუღბული, რომ დღეის შემდეგ როგორ მიეჭარავ და კვლავ შევიყვარებ ამ საგნებს. შეიძლება საიათნოვა როგორც პოეტი არ იყოს მაღალფარდოვანი, შეიძლება მისი მუხამბაზური ყაიდის ლექსები ოთახში დამწყვდეული მუმლივით ბზუოდეს ყურებში, მაგრამ როგორც მგოსანსა და მომღერალს დღემდე ბადალი არა ჰყავს“.

ჩვენც მანლა ვართ. საიათნოვა ქართული სინამდვილისათვის ვირტუოზი დამკვრელი და მომღერალი იყო და არა პოეტი. ამიტომ დროა ლეგენდების სამყაროდან სინამდვილეს დავუბრუნდეთ და მასა და მის მიმდევრებს მივუჩინოთ ადგილი, რომელიც ობიექტურად ეკუთვნით¹.

¹ ეს წერილი საგაზეთო სტატიად დაიწერა 1987 წლის აპრილში, მაგრამ მის გამოქვეყნებაზე რედაქციებმა უარი თქვეს. აქ იგი უცვლელად მოვითანეთ, რამაც განმეორებები განაპირობა.

ვინ იყვნენ ძველი თბილისელები?

1985 წელს, „თბილისობის“ წინა დღეებში, გაზეთმა „თბილის-მა“ გამოაქვეყნა ე. კვიტაიშვილის საკმაოდ ვრცელი წერილი — „მუხამბაზო, რა ტკბილი რამ ხმა ხარო“. რადგან ამ წერილშიც გა-მეორებულია ზოგი ლეგენდა საიათნოვასა და საერთოდ აშულთა „მოღვაწეობის“ შესახებ, თავს მოვალედ ვთვლით მკითხველებსაც და ავტორსაც ჩვენი შენიშვნები გავუზიაროთ.

წერილში, საიათნოვას გარდა, განხილულია ძველ თბილისელ აშულთა სიმღერების ტექსტები და თუმცა გაკვრივ, მაგრამ სრულ-ლიად სამართლიანად მოცემულია ისეთი დასკვნები, რომლებიც გაცილებით მეტ საბუთიანობას მოითხოვს და ყურადღებას საჭი-როებს. მხედველობაში გვაქვს მოსაზრება იმის შესახებ, თუ ვინ იყო ძველი თბილისელი, რანაირი იყო მისი გარეგნული სახე და სულიერი პროფილი?

ცნობილია, რომ ქალაქს ორი კომპონენტი ქმნის: ადამიანის ხე-ლით შექმნილი მატერიალური ფასეულობანი და თვით ადამიანე-ბი — ამ ქალაქის მაცხოვრებლები. რადგან ბოლოდროინდელ აღდ-გენით სამუშაოთა შემდეგ, ჩვენ შესაძლებლობა მოგვეცა, გვეხილა ძველი თბილისის შემქმნელი ერთი კომპონენტი ნაგებობები; დღის წესრიგში დგას მეორე კომპონენტის, ძველთბილისელთა მოღელის აღდგენის საქმე.

თუმცა ჯერ უნდა შევთანხმდეთ: ვის ვგულისხმობთ ძველ თბი-ლისელში? კაცმა რომ თქვას, ამას შეთანხმებაც არ უნდა სჭირდე-ზოდეს, ძველ თბილისელში უნდა იგულისხმებოდეს ძველი (ჩვენს შემთხვევაში ძირითადად მე-19 საუკუნის) ქალაქის ყველა მცხოვ-რები, განურჩევლად მათი სოციალური მდგომარეობისა და ეროვ-ნული კუთვნილებისა. მაგრამ, სამწუხაროდ, ასე როდი ფიქრობს ყველა და ამ მხრივ სასაყვედურო გვაქვს ე. კვიტაიშვილთანაც.

აი, რას წერს იგი: „ამ უბანში (ლაპარაკია „მეტეხის ციხის სიახლოისა“ და ნარიყალას მიდამოებზე — ა. ფ.) პატარა დაფხავებული სახლის წინ, დაბალი ხის სკამზე ჩამომჯდარი მინახავს — ძველი თბილისელი მოქალაქე. შავი სატინის შარვალ-ხალათი ეცვა. უხდებოდა დიდრონი შავ-შავი წყლიანი თვალები, დანალვლიანებული თვალები, შავი უღვაშები. ხელში მრავალმარცვლება, წითელი მარჯნის საოცრად ლამაზი კრიალოსანი ეჭირა; დროს (რომელიც მას აღარ ეკუთვნოდა) ჩამოქნილი თითებით ნელ-ნელა აცურებდა, პატარა—ჩაკეტილ წრეში ატრიალებდა, ძნელი იყო მის გამომეტყველებაში რაიმე აზრის ამოცნობა. ნირვანაში დანთქმულს გავდა...“

ძალიან ლამაზადაა ნათქვამი, მეტისმეტად ლამაზად და... საოცრად არაზუსტად, მეცნიერულად მცდარი პოზიციებიდან, რეალური მდგომარეობის უგულებელყოფით.

ძველთბილისელ მოქალაქეზე წერილში ამაზე მეტი არსად არაფერია ნათქვამი და იმათ, ვინც დღეს ოცისა და ნაკლები წლისანი არიან, ვისაც მეცხრამეტე საუკუნის თბილისელი საკუთარი თვალთ არ უნახავს, რა უნდა იფიქრონ? — ძველი თბილისელები შავი სატინის შარვალ-ხალათით დადიოდნენო, ხომ?!

შავი სატინის შარვალხალათიანი თბილისელი კინტოს შთამომავალი იყო. იგი იქნებ მართლაც თბილისელი იყო ამ სიტყვის წმინდა ფიზიოლოგიურ-გენეალოგიური გაგებით (თბილისში იყო დაბადებული), მაგრამ ძველი თბილისელის ზოგად სახეს იგი არც ქმნიდა და ვერც შექმნიდა, იმის გამო, რომ კინტო, თვით ი. გრიშაშვილის — ძველი თბილისის ბოჰემის ამ მომღერლის თქმითაც, მოსახლეობის მეტად მცირე ნაწილს წარმოადგენდა და დიდი სიმპათიებითაც არ სარგებლობდა.

ხოლო, თუ სათავისაკენ წავალთ, იგი შთამომავალი იყო საექვო რეპუტაციის მქონე იმ მოსამსახურე ბიჭებისა, რომლებიც თბილისში აღმოსავლეთის ქვეყნებიდან ჩამოსულ ვაჭრებს მოჰყავდათ. ამ ბიჭების ერთ-ერთი მოვალეობა იყო დაკვირვით და ცეკვა-თამაშით მყიდველთა მიზიდვა, კინტოური ცეკვებიც, რომელთაც მხოლოდ მამაკაცები ასრულებდნენ, სხეულის ნაწილების მოძრაობითა და ქალური მანერებით მათ პროფესიულ დანიშნულებაზეც მიუთითებდა.

მეცნარამეტე საუკუნის დასასრულისა და მეოცე საუკუნის დამდეგის კინტოები წვრილ ვაჭრობა-გადამყიდველობას ეწეოდნენ და ცეკვა-სიმღერასთან ერთად ხელმრუდობასაც არ თაკილობდნენ. ამიტომაცაა ქართულ ენაში კინტო უქნარას, მატყუარასა და თალთის სინონიმი.

ჰოდა, ასეთები იყვნენ ძველთბილისელები: ისინი, ვინც ალა-მაჰმადხანის შემოსევის დროს ერთი ათს უმკლავდებოდა? ისინი, ვინც 32 წლის შეთქმულებას ჰედდა? ისინი, ვინც ქართული ენის აღორძინების სათავესთან იდგა? ისინი, ვინც ქართული ჟურნალისტიკის, ქართული დრამატურგიის, ქართული თეატრის და საერთოდ ქართული სულიერი კულტურის უდიდეს ფასეულობას ქმნიდა? თუ ისინი: ორბელიანები და ბარათაშვილები, გაბაშვილები და თუმანიშვილები, ქობულიშვილები და ფორაქიშვილები, იოსელიანები და ერისთავები, ბაგრატიონები და ჭავჭავაძეები — სათვალავში ჩასაგდები არ არიან, ან იქნებ უნდა ამოვიღოთ თბილისელთა სიიდან? აღარას ვამბობ ქალაქის მაცხოვრებელთა იმ უზარმაზარ მასაზე, რომელიც დიდგვაროვანთა ოჯახების სხვადასხვა რანგის მომსახურეებს ქმნიდა და რომელთაგანაც შედგებოდა ძირითადად ქალაქის დამცველთა ლაშქარი.

ჩვენთვის სრულიად გაუგებარია, საიდან აიღო სათავე ასეთმა მოსაზრებამ, მაგრამ ფაქტია, რომ საკმარისია თქვენ ძველი თბილისელის ტიპი მოიკითხოთ და სწორედ იმ მოქალაქის თარგს შემოგაჩეჩებენ, ზევით რომ იყო აღწერილი; საკმარისია ძველი თბილისური მუსიკით და სიმღერით დაინტერესდეთ და მაშინვე ზურნას აგიჰყვიტინებენ ე. წ. „ქართული დუდუკის“ თანხლებით; და, თუ ქალაქური ცეკვის ნახვა მოიწადინეთ, ჩვენი ნაცნობი კინტო დაიგრიხება — მორიგეობით ხელისგულს რომ იფარებს თვალებზე.

არც კინტო და არც ყარაჩოღელი ქართველები არ იყვნენ და ამიტომ საქართველოს დედაქალაქის სულიერი კულტურის მშენებლის როლს ვერც ითამაშებდნენ და არც თამაშობდნენ. მათ იქნებ მკვეთრად გამოხატული საკუთარი ეროვნული ინტერესები აღარ ჰქონდათ, მაგრამ ქართულიც ნაკლებ აღარდებდათ. ისინი მდგომარეობითაც და სულითაც კოსმოპოლიტები იყვნენ (და არა ინტერნაციონალისტები, როგორც სრულიად ანაქრონისტულად წარმოგვიდგენენ).

მართალია, მათ, როგორც წესი, სამი ენა (ქართული, სომხური, აზერბაიჯანული), უფრო გვიან ოთხი (რუსულიც) იცოდნენ, მაგრამ ეს არა იმიტომ, რომ სამივე (თუ ოთხივე) ერი ერთნაირად უყვარდათ (ასეთი სიყვარული წარმოუდგენელია), არამედ იმის გამო, რომ მათი საქმიანობა—ხელოსნობა-ვაჭრობა—თბილისში მცხოვრები ამ ერების წარმომადგენლებთან აუცილებელ ურთიერთობას მოითხოვდა. განსაკუთრებით საჭირო იყო ქართულის ცოდნა მრავალი მიზეზის გამო: რაც არ უნდა იყოს, ისინი საქართველოს დედაქალაქის მაცხოვრებლები იყვნენ და ამისთვის ანგარიში უნდა გაეწიათ;

უცხოთა და უცხოელთაღმე თაყვანისცემა ქართველ კაცს ღღემდე შეიმორჩა — „სასტუმრო“ და „საუცხოო“ ჩვენში ღღემდე ყველაფერს საუკეთესოს ჰქვია. ჩვენ „უპირველეს ქართველებად“ მიგვაჩნია ყველა ის, ვინც საქართველოში ჩამოსულა, ქართული უსწავლია და ჩვენზე რაიმე დაუწერია. და სრულიად გვაიწყდება ის ელემენტარული ჭეშმარიტება, რომ ბევრი მათგანისთვის საქართველოსა და ქართული ენის შესწავლა ისეთივე სპეციალობის მიღებაა, როგორიც ჩვენი დასავლეთური ენებისა და ლიტერატურის ფაკულტეტის სტუდენტებისათვის, ვთქვათ, ინგლისური ენის შესწავლა.

ჩვენ სამართლიანად ვამაყობთ განთქმული სტუმართმოყვარეობითა და ეროვნული მიუკერძოებლობის გრძნობით, რაც ქართველი ხალხის ისტორიას ოდითგანვე დაჰყვა და რამაც ერთგვარად განაპირობა ჩვენი ერის სიცოცხლისუნარიანობა — ჩვენთან მტრად მოსული ცოტა ხნის შემდეგ მეგობრად გვიხდებოდა და არაიშვიათად საკუთარ ნათესავს ჩვენთან ერთად ებრძოდა. მისაბამია ჩვენი დამოკიდებულება სხვა ერების კულტურული მდგომარეობისა და წარმომადგენლების მიმართ.

განა სამაგალითო არაა ის ფაქტი, რომ საქართველოში პირველი ძეგლი, თვით რუსთაველზე ადრე, რუსი ხალხის შვილს — პუშკინს დაუდგით! მაგრამ ხომ არ ვაჭარბებთ ზოგჯერ. ხომ არ გადაიზრდება ხოლმე ზოგჯერ ჩვენი კეთილშობილური ინტერნაციონალიზმი უპრინციპო ნიჰილიზმში?

დაუჩერებელია, მაგრამ ისიც ფაქტია, რომ თბილისში აღმართუ-

ლი მწერალთა 18 ძეგლიდან 9 არაქართველისაა. ქართველებს უფრო ადრე გვახსენდება უცხოელი, ვიდრე ქართველი და ქართული ანდაზაც: „შინაურ მღვდელს შენდობა არა აქვსო“ სწორედ ქართულ ხასიათზეა ზედგამოჭრილი. ამაზე შემდეგი ფაქტიც მიუთითებს: ჩვენ ვიზეიმეთ იეთიმ გურჯის ძეგლის გახსნა თბილისში. იგი თბილისში დაბრუნებულად გამოვაცხადეთ, აკი თქვა: „ათი წელი პოლშის ციხემ მმალაო“.

ჩვენთვის უცნობია იეთიმის დაპატიმრების მიზეზი, მაგრამ დაბეჭილებით შეიძლება ითქვას, რომ იგი არც დიმიტრი ყიფიანის თანამოაზრე იყო და არც სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ხელისშემწყობი.

პოდა, როცა მისთვის ძეგლის დადგმა გადაწყვიტეთ, უნდა ისიც მოგვეგონებოდა, რომ იმავე „პოლშის ციხემ“ უფრო ადრე მალა იეთიმ გურჯზე ასგზის მეტი დამსახურების მქონე გიორგი ერისთავი — ქართული ეროვნული საქმისათვის გადასახლებული, აღორძინებული ქართული სულიერი კულტურის სათავესთან მდგომი; მისთვის, რა თქმა უნდა, ძეგლი არ დაგვიდგამს.

ნათქვამი იმას როდი ნიშნავს, თითქოს ჩვენ რაიმე საწინააღმდეგო გვექონდეს თბილისში იეთიმ გურჯის ძეგლის დადგმისა; პირიქით, ჩვენ სხვა ქართველებთან ერთად დიდი სიამაყის გრძნობით წავიყვანთ ყოველ ნაცნობს ამ ძეგლის სანახავად და იმასაც ვეტყვით, რომ „ასეთი შესანიშნავი ძეგლი დავუდგით ჩვენ, ქართველებმა ერთ უბრალო, უპოვარ, ღარიბ მომღერალს; ასე ვაფასებთ ხელოვნებასა და ხელოვნების ყველა მსახურს, — ვინც უნდა იყოს იგი, ვისი ერის შვილიც უნდა იყოს იგი“.

ღიახ, იეთიმ გურჯის ძეგლის დადგმით ქართველმა ხალხმა კიდევ ერთხელ უჩვენა მთელს ქვეყნიერებას მისი არაჩვეულებრივად მდიდარი სული და საკუთარი ძალის რწმენა. მაგრამ ვერაფრით დავეთანხმები იმას, რომ „თბილისობის“ ზეიმზე ძველი თბილისის კოლორიტისა და იერ-სახის წარმოსადგენად მხოლოდ კინტო-ყარაჩოღელების ცხოვრებისა და „მოღვაწეობის“ სურათებს ვაჩვენებთ; მხოლოდ იმავე იეთიმ გურჯისა და საიათნოვას სიმღერების ტექსტებს ვკითხულობთ და აღმოსავლური მუსიკის თანხლებით მუხამბაზ-ბაიათებს ვმღერით.

მთელი ე. წ. აშუღური პოეზია (მხედველობაში მაქვს ნამდვი-

ლი აშუღური პოეზია და არა თბილისელი „დამკვრელების“ სასიმღერო ტექსტები), რომელიც უპირველესად თათრულ (იგივე აზერბაიჯანულ), სპარსულ და სომხურ ენებზე ითხზებოდა და აუცილებლად აღმოსავლური საკრავების თანხლებით სრულდებოდა, არც ფორმით, არც შინაარსით არაფერს შეიცავდა ქართულს. ამ მუსიკისა და ტექსტის ავტორები ქართულ არც კლასიკურსა და არც ხალხურ პოეზიას არ იცნობდნენ.

ეს ნათქვამი უშენიშვნოდ ვრცელდება საიათნოვაც, მიუხედავად იმისა, რომ მას სიმღერების ტექსტები ქართულ ენაზეც აქვს შეთხზული.

საკმარისია ღრმად შევისწავლოთ საიათნოვას სიმღერების სიტყვიერი ქსოვილი და განსაკუთრებით წინადადების აგების თავისებურება, რომ აშკარად დავრწმუნდებით — იგი სომხურად აზროვნებს და შერე თარგმნის ქართულად.

მაგრამ როგორიც არ უნდა ყოფილიყო აშუღი მომღერლების — კინტოებისა და ყარაჩოღელების — სიმღერათა ტექსტების შინაარსობლივი მრავალფეროვნება და „იდეური მიმართულება“, ისინი თავიანთი სატინის განიერი შარვლებით თუ წოწოლა ქუდებითა და შავი ჩოხებით, საზითა თუ ზურნით, დუდუკითა და დოლით, კინტაურით თუ მუხამბაზ-ბაიათებით ნამდვილი თბილისური მოვლენა იყვნენ, თბილისის საერთო პროფილის შემადგენელი ნაწილი. მაგრამ, როგორც ვთქვით, ყველა კინტო და ყარაჩოღელი ერთად აღებული თბილისის მოსახლეობის მეტად უმნიშვნელო ნაწილს შეადგენდა და მათი ე. წ. „ქალაქური ფოლკლორი“ საქართველოს დედაქალაქის — ქართული სულიერი კულტურის შექმნა-აღორძინების ამ უმთავრესი ცენტრის — სისხლსავსე ცხოვრებაში მხოლოდ „უქმი-შემაქცევარის“ როლს ასრულებდა. („ასე რეკავს საზნდარი უქმი, შემაქცევარი“ ... „რომ ისმოდეს საიათნოვას დაჟანგული ჰანგები“ — გალაკტიონი).

ამიტომაც მათ ძველი თბილისის იერსახის ჩვენებისას უნდა მიეცეს სწორედ ისეთი და იმდენი ადგილი, რასაც იმსახურებენ და არ უნდა გადავაქციოთ კინტო-ყარაჩოღელი ძველი თბილისის ემბლემად. რატომ უნდა დავამახინჯოთ ისტორიული სინამდვილე?

ე. კვიტაიშვილის წერილში საიათნოვას გარდა განხილული და შექმნილია კიდევ 10 აშუღი-ყარაჩოღელი: შაქარ ოღლანი, ალვან

ოლღანი, შამში მელქო, მეჭლუმი, ჰაზირა, ბეჩარა, სკანდარნოვა, განჯისკარელი, გივიშვილი. მათი „შემოქმედება“ „თბილისური პოეზიის“ ერთადერთ გამოვლინებადაა მიჩნეული მოტივების ნაირგვარობითა და პოეტური ხერხების „ბრწყინვალეობით“ და სრულიად დავიწყებულია ის სინამდვილე, ამ ე. წ. პოეტების „შემოქმედებას“ რომ წარმოშობდა და კვებავდა. შემთხვევით თუ საგანგებოდ მიჩქმალულია ის ფაქტი, რომ აშულ-ყარაჩოღლები მომღერალ-შემსრულებლები, ანუ მგოსნები იყვნენ და არა პოეტები.

არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება დავივიწყოთ ის გარემოება, რომ თბილისელ აშულთათვის (რომელთაც სიმღერა ხელობად აქცეეს) ლექსის გამოცემა, ახუ სასიმღერო მოტივისთვის სიტყვიერი საფენელის შერჩევა პროფესიული საქმიანობა იყო და არა სულიერი მოთხოვნილება (საიათნოვაც ხომ საზანდრობით ირჩენდა თავს): რადგან სიმღერა აშულის ხელში ისეთივე გასაყიდი საგანი იყო, როგორც ლამაზად შეკერილი წაღები და კარგად გამოქედილი ნალები — ხარაზისა თუ ნალბანდის ხელში. ამიტომ სიმღერის ტექსტის შინაარსობლივი მრავალფეროვნება აშული მომღერლის „იდეურ-პოლიტიკური მრწამსის“ გამომხატველი კი არ იყო, არამედ კლიენტი-მომხმარებლის ნაირგვარი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად განკუთვნილი.

და ახლაც ასე არაა? პროფესიონალი მომღერლების (უფრო სწორად „დამკვრელების“, როგორც მათ ხალხი უწოდებს) რეპერტუარი თითქმის ამოუწურავია, რადგან მომღერალი ქორწილში თუ საერთოდ ღხინის მაგიდაზე ქირითაა მოყვანილი და ვალდებულია მომღსენთა ყოველგვარი შეკვეთის შესრულება შეძლოს, რისთვისაც მას მეტად ხელგაშლილად უხდია.

უფრო მეტიც, „დამკვრელები“, ალბათ, სატირალშიც გინახავთ. რასაკვირველია, მიცვალებულის დასატირებელი სასიმღერო რეპერტუარი სრულიად სხვანაირია, ვიდრე საქორწინო, ამიტომ სინამდვილეს არ შეეფერება ე. კვიტაიშვილის მოსაზრება. „ტრაგიკულის გრძნობა იეთიმ გურჯს უკიდურესობამდე ჰქონია გამძაფრებული. გულში დაუტეველი სევდა, მსჭვალავს სამარეში მწოლი შვილის გოდებას, გამწარებულ ჭირისუფალს — მიწის ბორცვზე დამხობილ დედას რომ ეხმიანება. „რად მორთულხარ შავად ჩემო დედაო“... და სხვა.

თანაც სრულიად უადგილოა ასეთი ასოციაცია: „ამ სიმღერად ქცეულ ლექსის მესამე სტრიქონმა („მიწაში ვარ თვალით ვერა მხედავო“) შეიძლება შორეულად გაგვახსენოს დავით გურამიშვილის „ზუზბოეცის“ ერთი ადგილი („ქვესკნელსა ვარ, ვერა გხედავ, მეგულები ცადა“). მით უფრო, რომ ასეთი ასოციაციის შესაძლებლობისა თავად ავტორსაც არა სჭერა: „თუმცა ეს უფრო გარეგნული მსგავსებააო“, — წერს იგი.

მერედა, როცა ვიცით, რომ იეთიმ გურჯსა და დავით გურამიშვილს არაფერი აქვთ საერთო, ვისთვის და რისთვის ვწერთ ამ უსაფუძვლო მოსაზრებას ასიათასობით ტირაჟიან გაზეთის ფურცლებზე? ამ წერილში სხვაც ბევრი უსაბუთო ასოციაციებია: საიათნოვა და რუსთაველი, ჰაზირა და ილია ჭავჭავაძე, რაც, რა თქმა უნდა, არ ტოვებს კარგ შთაბეჭდილებას.

ტრაგიკული გრძნობა იეთიმ გურჯს უსათუოდ ჰქონდა გამძაფრებული, მაგრამ ამ სიმღერის ტექსტიც მიცვალბულის დამტარებელი კლიენტისთვისაა შექმნილი. ისევე, როგორც ალვან ოღლანის „მეფე და დედოფალი, ერთად დაბერდებო... პირველი შვილი ვაჟი გაგიჩნდებო“, ქორწილში სასიმღეროდაა საგანგებოდ შეთხზული.

ამოდ ფიქრობს, ე. კეიტიშვილი, რომ ...„მართალია, საიათნოვას სახელი მისი გარდაცვალების შემდეგ სალიტერატურო წრეებში კარგა ხანს მივიწყებული იყო. მაგრამ ძნელი დასაჯერებელია, თვით ჩვენი ხალხის ხსოვნაში არ შენახულიყო საიათნოვას განუმეორებელი ხელი, თაობიდან თაობას არ გადასცემოდა მისი სულიერი მემკვიდრეობა“.

არავითარი ცნობა არ არსებობს არც ქართულ, არც სომხურ და არც აზერბაიჯანულ ენებზე, რომელიც დაადასტურებდა, რომ საიათნოვას ოდესმე იცნობდნენ ამ ერების სალიტერატურო წრეებში როგორც პოეტს. ამიტომ „დროებით მივიწყებაზე“ მსჯელობა სრულიად უსაფუძვლოა. უფრო მეტიც, საიათნოვას შესახებ სრულიად არაფერი იცოდა მისმა მშობელმა სომეხმა ერმა 1852 წლამდე, ვიდრე პანტელაანთ ივანეს მიერ ქართული ასოებით ჩაწერილი სომხური სიმღერები არ აღმოაჩინეს და არ გამოსცა წარმოშობით თელეთელმა ექიმმა იური (გიორგი) ახვერდოვმა.

ე. კვიტაიშვილის მთელი წერილი ეყრდნობა საიათნოვას შესახებ შექმნილ ადრეულ შრომებს და არ ითვალისწინებს ამ ბოლო ხანებში ფილოლოგ. მეც. დოქტორის ბ. არველაძისა და ფილოლოგ. მეც. კანდიდატის გ. შაყულაშვილის გამოკვლევებს, ეს მეცნიერები (შესაბამისად) სომხური და აზერბაიჯანული ენების სპეციალისტები არიან და ხელი მიუწვდებოდათ საიათნოვას ყველა სიმღერაზე თუ ამ სიმღერების შეფასებაზე სომხურ-აზერბაიჯანულ ლიტერატურათმცოდნეობაში.

მე არ ვიცი, რას მისცემს თანამედროვე მკითხველს „თბილისის“ ფურცლებზე საილუსტრაციოდ მოტანილი (იგულისხმება საგანგებოდ შერჩეული „საუკეთესო“ სტრიქონები) არაჩვეულებრივად მდარე „პოეტური“ ქმნილებები.

სტატიის ბოლოს ავტორი მისთვის ჩვეული თავმდაბლობითა და უშუალობით აცხადებს: „ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად კცეული ბევრი წიგნისა და სიძველისაგან ფერნაცვალი ხელნაწერის გადასინჯვა მოგვიხდა. არაფერი არ აღმოგვიჩენია. ყველაფერი მყუდრო საიმედო ალაგას იდო. ჩვენ მხოლოდ მტვერი გადავაცილეთ და მზის სინათლეზე გამოვითქანეთ წინაპართან აფიქრი და ნაოცნებარი“ (ხაზი ჩვენია — ა. ფ.).

სრულიად გაუგებარია, ვის წინაპრებზეა ლაპარაკი, ქართველებისაზე? — მერედა განხილულ ცხრა ავტორთაგან რვა ხომ არა-ქართველია (საიათნოვაც ხომ საგანგებოდ მიუთითებდა, რომ სომეხი იყო); იქნება ქართული ლიტერატურის წინაპარ ლიტერატურაზეა ლაპარაკი? — მით უარესი!

რადგან საიათნოვასა და თბილისელ ყარაჩოღელ-აშულთა სიმღერების ტექსტთა კვლევის საკითხი ქართულ-სომხურ-აზერბაიჯანულ ლიტერატურულ ურთიერთობებს უკავშირდება, საჭიროა გულისთა და სიყვარულით ნათქვამს (რისი შესანიშნავი მაგალითიც ე. კვიტაიშვილის მთელი სტატიაა) მეცნიერული სიზუსტითა და ცივი გონების კარნახით ნათქვამიც დაემატოს, თორემ იგი შეიძლება ბევრი გაუგებრობის წყაროდ იქცეს — ამის მაგალითი არაერთი გვქონია¹.

¹ ეს წერილიც საგაზეთო სტატიად იყო განკუთვნილი, არც ეს დაბეჭდეს.

САНАТНОВА — ЛЕГЕНДЫ И ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТЬ

Резюме

В 1835—1837 годах в Грузии дважды побывал Андриас Шегрен, швед по происхождению, академик Российской Академии Наук в области финской и кавказской филологии. Он интересовался памятниками грузинской культуры и, не жалея сил, осуществлял поиски в этом направлении. По-видимому, Шегрену было известно, что достаточное количество сведений о Грузии имелось у его соотечественника, работавшего одно время в Грузии инспектором по шелководству, члена-корреспондента Российской Академии Наук Кристиана Стевена, который после выхода на пенсию поселился в Симферополе.

В 1836 году, перед второй поездкой в Грузию, Шегрен посетил Стевена в Симферополе. Последний передал Шегрену в подарок весь свой архив, собранный им в бытность работы в Грузии, в котором были камеральные описания уездов Восточной Грузии, записи лексики грузинского языка (с русским и немецким переводом), несколько образцов грузинского фольклора с немецкой транскрипцией, подлинники писем Иосифа Гетика, написанные в Тбилиси, и, наконец, тексты распространенных в то время в Тбилиси городских песен, в основном песен Санатновы. Эти материалы в настоящее время находятся в архиве А. Шегрена в Ленинградском филиале Академии Наук СССР; мы пользовались микрофильмами с этих материалов.

Как всякий более или менее известный ашуг, Санатнова знал несколько языков. Но среди его песен, которые исполнялись на армянском, азербайджанском и грузинском языках, меньше всего грузинских. В обнаруженной нами тетради содержатся два ранее не известных текста, один из

которых, несомненно, принадлежит Санатнов. Поэтому эта рукопись имеет важное значение.

Работа над текстами, подразумевавшая, помимо всего, и установление вариантов, привела нас к творчеству певца. Исчерпывающее учение литературы о Санатнове почти невозможно, поскольку она представлена на армянском, азербайджанском, грузинском, русском, а также, в немалом количестве, и на иностранных языках.

Через работы Л. Меликсет-Бека, Г. Шакулашвили, Б. Арвеладзе и других мы познакомились с армянской научной литературой, и когда к этому прибавилась информация из работ, опубликованных на грузинском и русском языках, оказалось, что в исследованиях биографии и наследия Санатновы больше вымысла, чем правды, а время порождает легенды с такой быстротой...

Истории известно немало случаев, когда в настоящем заслуженно известный деятель не выдерживал испытания временем и был предан забвению, и, наоборот, не оцененный современниками творец с течением времени был поднят на пьедестал славы. Но такие переоценки должны происходить на основе беспристрастного и объективного анализа творческого наследия художника.

Наука не терпит ни беспочвенного патриотизма, ни огульного нигилизма. Для нее неприемлемы как чрезмерное восхваление, так и незаслуженная хула.

И поскольку литературоведение — наука, оно в достаточной мере владеет методами и средствами для определения места того или иного художника в истории духовной культуры нации. Но, повторяем, оценка художника должна опираться на беспристрастный анализ его творческого наследия.

Теперь трудно выяснить причины, положившие начало столь безграничной гиперболизации оценки творчества Санатновы. Ясно лишь одно: творчество художника было рассмотрено сквозь увеличительную призму.

Сам факт, что личность ашуга-сазандара и тексты его песен, распространявшиеся поначалу устным путем, история донесла до нас, имеет огромное значение. Поэтому Санатнову надо считать счастливейшим художником хотя бы из-за той популярности, которой он пользовался среди своих современников, и памяти последующих поколений.

В настоящей работе мы попытались развеять некоторые легенды о жизни и творчестве виртуозного сазандара на ос-

нове научного анализа текстов дошедших до нас песен. При этом мы учитывали историческую обстановку, трудности преодоления сословных барьеров, воздвигнутых моральным кодексом жизни феодальной Грузии, что, к сожалению, полностью игнорируется некоторыми исследователями.

Мы ограничились девятью легендами, хотя их значительно больше:

Легенда первая: Санатнова принял мученическую смерть в 1795 году в Тбилиси во время нашествия Ага-Магомет-хана.

Начало этой легенде положил первый издатель армянских песен Санатновы — врач Г. Ахвердов (Г. Ахвердян). По его словам, «Санатнова был монахом в Ахпатском монастыре, и, узнав о приближении Ага-Магомет-хана, немедленно направился в Тбилиси, чтобы отправить своих детей в Молдок. Вскоре в Тбилиси ворвались персы. Враги проникли и во двор большой церкви Ахпатского монастыря и начались убийства и разбой. Они добрались и до Санатновы, который молился в церкви. Персы потребовали, чтобы он вышел во двор и отрекся от своей веры, но монах ответил: «Из церкви не уйду, от Христа не отрекусь». Персы убили его клинком, как раба божьего — это случилось в сентябре 1795 года».

Эту легенду повторяют И. Полонский, З. Мтацминдели (З. Чичинадзе), С. Кишмишев, Потто, Ов. Туманян, А. Ханапашвили, В. Брюсов, И. Гришашвили, П. Севак, С. Арутюнян, В. Налбандян и др.

Еще в 1930 году в исследовании «Личность Санатновы» член-корреспондент Академии Наук Армянской ССР Л. Меликсет-Бек вполне убедительно доказал, что ни один из описавших трагические события 1795 года грузинских и армянских авторов (по трем источникам) не упоминает Санатнову.

Что же касается И. Багратюна, одним из первых сообщившего о Санатнове, то в «Калмасоба» он ясно указывает, что на исходе 18 века Санатнова был еще жив. По сведениям же историка Платона Юселиани Санатнова скончался в 1801 году.

Несмотря на это, в 1963 году в статье, опубликованной в журнале «Дроша», И. Ениколопов вновь повторил упомянутую легенду. Чтобы придать ей большую убедительность, он напомнил, что Г. Ахвердов родом из Телети, а поскольку се-

ло Телети расположено недалеко от Тбилиси, то Ахвердов, родившийся в 1813 году, мог лично знать свидетелей нашего Ага-Магомет-хана и получить эти сведения непосредственно от них, поэтому, мол, к сведениям А. Ахвердова следует относиться с особым доверием.

По поводу этих суждений Ениколопова следует сказать, что на этом же основании значительно большего доверия заслуживает сообщение П. Иоселиани, который был на четыре года старше Ахвердова, родился и вырос в Тбилиси, в семье Э. Иоселиани, священника при дворе Георгия XII, и, следовательно, имел гораздо больше возможности восстановить историческую действительность, опираясь на первоисточники.

По словам И. Ениколопова, сведения Г. Ахвердова в точности повторяет генерал С. Кишмишев в своей книге «Поход Надир-шаха». Однако это сообщение И. Ениколопова не соответствует действительности. Правда, в книге С. Кишмишева упоминается Саиатнова, но, по свидетельству автора, это гражданское лицо, персов он встретил в Чонгури в руках. Согласно С. Кишмишеву, вражеские войска разоряют церковь, уничтожают молящихся, однако о судьбе Саиатновы автор ничего не сообщает.

Легенду о мученической смерти Саиатновы подвергают сомнению и современные грузинские исследователи (акад. К. Кекелидзе, акад. А. Барамидзе). Согласно недавнему исследованию арменолога Б. Арвеладзе Саиатнова в 1800 году был еще жив.

Таким образом, мученическая смерть Саиатновы в Тбилиси в 1795 году — легенда, хотя красивая и привлекательная.

Легенда вторая: Объектом страсти Саиатновы была сестра царя Ираклия II — Анна Батонишвили, супруга Димитрия Орбелиани. Эта любовная история стала причиной его изгнания с царского двора.

Эту легенду первым пересказал поэт В. Брюсов в книге «Поэты Армении».

По мнению В. Брюсова, предметом любви Саиатновы была «грузинская царица» — дочь царя Картли.

В правдоподобности этой «сенсационной теории», как называл ее Л. Меликсет-Бек, впервые усомнился поэт И. Грешаки, который указывал, что такой роман был у Бесики, а не у Саиатновы.

По свидетельству И. Гришашвили, у Санагновы была возлюбленная, но не Анна Батонишвили, а Талита, жена какого-то чувячипка. Л. Меликсет-Бек же сообщает, что возлюбленную Санагновы звали Сона.

Ни в устных, ни тем более в письменных грузинских источниках нет и намека на то, что у Санагновы были какие-нибудь романтические истории при дворе Ираклия II, поэтому ни один из грузинских исследователей не принимает эту легенду.

Но, наши коллеги, армянские исследователи Г. Абов, Г. Гайсарян, М. Агоян, М. Асратян, П. Севак, В. Налбандян и др. упорно повторяют, что причиной изгнания Санагновы с царского двора была именно эта любовная интрига. В подтверждение этого мнения они приводят результаты расшифровки составленного методом тайнописи текста нескольких песен и отдельных строф, свидетельствующие о том, что ашуг неоднократно тайно называет имя «Анна».

П. Севак подсчитал, что при дворе Ираклия II в то время находились 4 Анны, в их числе и супруга царя. Последнюю, оказывается, надо исключить из списка возможных объектов любви ашуга только потому, что она скончалась раньше, чем Санагнова начал писать стихи (как будто нам достоверно известно, когда Санагнова начал их писать!). Из этих четырех Анн наиболее вероятно, что объектом любви Санагновы была сестра царя Ираклия — Анна Батонишвили.

Для подтверждения своих соображений исследователь ссылается на одну строфу из песни ашуга: «Чип-мачини хел-мциписа дас амбобен мартална...», что, оказывается, следует читать как криптограмму, в которой говорится о сестре царя Ираклия. Хотя общезвестно, что ашуги в своем воображении создавали себе возлюбленную и обращались в своих песнях к плоду своей фантазии (Г. Арасли).

Менее убедителен предлагаемый П. Севаком метод расшифровки криптограммы, опираясь на который, он 6 раз отгадал имя «Анна» в стихотворении «Шентан миствис вди-паракоб» («С тобою потому я говорю»). Этот метод заключается в следующем: исследователь выбирает из текста слова: «тани», «аквани», «убани», «брчквинвали», «сусани», «ани». Поскольку все они оканчиваются на «ани», подразумевается, что в них закодировано имя «Анна».

Пользуясь этим методом, криптограмму имени Анны Ба-

топишвили можно найти в словах и из других песен Санатновы: х-ани-а, дагибани-а, сазеби-ано, базеби-ано и др., общее число которых превышает три десятка, но важнее, что П. Севак отыскал криптограмму имени «Анна» в самом псевдониме ашуга.

Последняя строфа упомянутого выше стихотворения ашуга такова:

Санатнова кмаа шени

(Санатнова раб твой)

Сахита хар мтваре-мзени

(Лицом ты луна и солнце)

Сахели маквс сани, тени

(Имя мое «сани», «тени»)

Винис болос ани виахе.

(После «вини» увидел я «ани»).

«Ани» в последней строке этой строфы П. Севак включает в те 6 слов-шифров, в которых была закодирована криптограмма «Анна». При таких обстоятельствах непонятно, почему исследователь пропустил «сани» в третьей строке? Разве это слово не оканчивается на «ани»? Это увеличило бы на одну единицу число слов-шифров. На самом же деле в последних двух строках этой строфы, в которой действительно использован метод тайнописи, зашифрован псевдоним самого поэта, и потому поиски какой-то другой криптограммы бессмысленны.

Для каждого, кому известны названия грузинских букв, является абсолютной истиной, что «сани» «тени» (тани), «вини», «ани» суть названия грузинских букв «с», «т», «в», «а». Что же дают эти буквы, тем более, когда поэт говорит: «имя мое «сани», «тени», и в конце — «после «вини» увидел я «ани»? Единственной разгадкой этой криптограммы является псевдоним самого поэта: «С-ана-т-но-в-а».

Таким образом ясно, что подобный метод расшифровки криптограммы вообще ничего не дает, и в частности для объяснения той «любовной» интриги, которая будто бы существовала между поэтом и сестрой царя Ираклия II.

Даже если отвлечься от научной ценности такого метода разборки криптограммы, исследователи не принимают во внимание требований морального кодекса царского двора феодальной Грузии, который строго разграничивал высшие и низшие сословия.

Разумеется, этот кодекс не мог запретить Санатнове полю-

бить царскую сестру, но состоявший на службе у Ираклия перодовитый сазандар ни в коем случае не посмел бы сделать объектом своих гедонистических песен члена царской семьи (Г. Шакулашвили).

Никакой романтической истории у Санатновы при дворе царя, тем более с сестрой Ираклия II, не было. Эта легенда не подтверждается ни анализом песен, ни их устными литературными переложениями.

Легенда третья: Санатнова достиг блестящего успеха при дворе Ираклия II, занял высокое общественное положение; Ираклий пожаловал ему должность придворного поэта.

Если приоритет в создании и защите двух первых легенд принадлежит нашим армянским коллегам, то третья легенда — легенда о придворном поэте — создавалась и поддерживалась грузинскими исследователями, хотя общезвестно, что такой должности при дворе Ираклия не было, а если бы и была, то можно с уверенностью сказать, что Санатнове ее никто бы не дал.

Наиболее четко формулирует свое мнение о том, что Санатнова был придворным поэтом царя Ираклия, акад. А. Барамидзе. Сначала он писал: «По всей вероятности, царь Ираклий II давно знал и ценил выдающегося ашуга и после вступления на престол объединенного царства возвел его в ранг придворного поэта».

В действительности же ничего не дает основания предполагать, что Ираклий «давно знал Санатнову». И откуда мог знать царь Кахетин Ираклий II тбилисского базаза Санатнову?

Надо полагать, что Санатнова, как и другие ашуги, первое время параллельно со своей основной профессией — ремесленничеством — сочинял песни и исполнял их в сопровождении сааза. После того, как Ираклий II стал царем объединенного Картли-Кахетинского царства и перенёс царский престол в Тбилиси, прославленного певца и музыканта представили сазандарбаше и он взял его к себе.

Ведь это азбучная истина, что царь не имел ни времени, ни возможности искать и подбирать дворцовых служителей такого ранга, как сазандары, тем более, что сазандары не находились непосредственно при царе, их приглашали только во время пиров или приемов, сажая на отведенное для них место, подальше от общего стола.

Несомненно, великолепный певец прославился хорошим голосом и манерой исполнения, но это вовсе не дает основания считать его придворным поэтом. Может быть А. Барамидзе под «придворным поэтом» подразумевает певца, сазандара? К сожалению, нет.

Как известно, придворных поэтов называли «мехотбе», и А. Барамидзе часто представляет Санатнову именно так. «Мехотбеоба» Санатновы подчеркивает и проф. Л. Менабде. Но если бы и не это, А. Барамидзе в статье, написанной на русском языке, прямо указывает: «Повторяем... по всей вероятности, царь Ираклий II давно знал и ценил выдающегося ашуга и после вступления на престол объединенного царства возвел его в ранг придворного поэта».

А. Барамидзе на основе анализа текстов песен Санатновы старается доказать, что в своих песнях ашуг воспевает Ираклия, хотя структурный анализ текстов его песен не подтверждает этого. Эти песни являются обычными посвящениями возлюбленной и упомянутый в одной из них «царь Ираклий» не что иное, как эпитет возлюбленной.

Кем был Санатнова?

Как справедливо замечает И. Гришашвили, Санатнова — мгосани, певец, сазандар, а не (придворный) поэт.

Сам Санатнова называет себя «сазандаром царя Грузии», а это означает, что он был одним из тех сазандаров, которые состояли на службе при дворе грузинского царя, с той лишь разницей, что Санатнова был не только исполнителем, но и сочинителем текста, приспособляющим к этому тексту песенный мотив. Словом, он был подлинным ашугом-мгосани. Ашуги в основном пели на азербайджанском и армянском языках, изредка на грузинском. Разумеется никакой должности придворного поэта при дворе Ираклия он не занимал.

Легенда четвертая: Санатнова имел большое влияние на царя Ираклия, был его советником и личным другом; с дипломатической миссией посылался в разные страны.

Приоритет создания этой легенды, надо думать, принадлежит нам. И. Гришашвили в «Санатнове» писал: «Говорят послом к шахам и султанам часто посылали Санатнову. Он был надсден доверием и уважением на службе у царя». По мнению Г. Мурадяна, «Санатнова имел влияние на царя Ираклия, был его советником и личным другом».

Ни одно из этих заявлений не снабжено доказательством.

Да это и неудивительно. Для подтверждения такого суждения нет никаких документов.

Как известно, Саят-Нова в одной из своих грузинских песен указывает, что он знает азбуку. Совершенно ясно, что знающий лишь азбуку, не мог быть дипломатом при Ираклии II. Кроме того, сомнительно, что бы Саят-Нова, дипломат и советник царя, молчал об этом. Человек, который гордился своим сазандарством, занимая он более высокую должность, непременно упомянул бы об этом.

Легенда пятая: Саят-Нова был участником заговора Пааты Батошвили, из-за чего и был изгнан с царского двора.

Автором легенды является доктор исторических наук А. Иоселлиани, основанием же ее служит одна строка из песни «Между двумя деревьями»: «Кроме меня еще о других двадцати двух говорят, что они правы». Поскольку здесь разговор идет о каких-то «двадцати двух» и так как изгнание Саят-Нова со двора царя совпало с заговором Пааты Батошвили (хотя никто не знает, когда именно был изгнан с царского двора Саят-Нова), подразумевается, что Саят-Нова оплакивает друзей-заговорщиков, заключает А. Иоселлиани.

Поскольку эту легенду почти никто не принял и нет основания, думать, что в будущем у нее появятся сторонники, мы не будем больше задерживаться на ней. Отметим лишь, что на основе анализа одной строки отдельно взятой песни нельзя делать подобного заключения.

Легенда шестая: Саят-Нова был крестьянином. Озабоченный тяжелым положением крестьян, он боролся против господства князей и дворян, что и послужило причиной его изгнания с царского двора.

Для всякого, кто знаком с песнями Саят-Нова, понятно, что в них с предельной ясностью отражен один отрезок жизни Саят-Нова: певец был одним из главных среди сазандаров царя Ираклия, непременным участником пиров и приемов, а потом был изгнан с царского двора и забыт.

Ни исторические источники, ни тексты песен не сообщают каких-либо сведений о действительных причинах столь резких перемен в жизни певца. Поэтому неудивительно, что исследователи в поисках этих причин высказывают порой весьма противоречивые суждения. Удивительно другое—нередко один и тот же исследователь в одной и той же работе

высказывает и доказывает два совершенно противоречащих друг другу соображения. Так, например, акад. А. Барамидзе статью, напечатанную в газете «Коммунисти» в 1963 году, начинает так: «Вышедший из социальной среды городских низов Санатнова достиг больших успехов, Ираклий сам пригласил его и пожаловал почетную должность придворного поэта». В этой же статье, несколько ниже автор заявляет: «Санатнова, как крестьянин, клянется царю в верности и клеймит двуличие князей». То, что должность Санатновы не была выше членства сазандаров, мы видели выше, но интересно, как могла одна и та же личность быть одновременно представителем круга городских низов и крестьянством? Ведь эти два сословия различаются не только по образу жизни, но и по месту жительства.

В послесловии к сборнику песен Санатновы А. Барамидзе вновь повторяет положение о том, что певец достиг при дворе Ираклия блестящей карьеры. Он занимал высокое общественное положение, в частности, должность придворного поэта.

В данном случае подразумевается, что Санатнова обращался в кругу членов царской семьи и приближенных ко двору лиц и был, следовательно, един с ними по духу и плоти — иначе и не могло быть. Но далее читаем: «Санатнова безжалостно обнажил социальную природу княжеских кругов. Изобличил предательство и двуличие этих кругов. Иначе говоря. Санатнова поднял голос против реакционной, антигосударственной направленности дворянского общества. Реакционной направленности дворянства он противопоставил здоровые национально-общественные устремления крестьянства». Исследователь продолжает: «Санатнова — первый певец крестьянского склада, он хорошо чувствовал безысходность положения крестьян, жаловался «нет у меня супруги, ни шурина. я крестьянин, к земле привязанный». Великий ашуг вовсе не стеснялся своего социального происхождения. Он даже гордился этим... Санатнова подвергся незаслуженному гонению как представитель демократического слоя общества. Санатнова не разделял аморального склада дворянского общества: «Для чего злему человеку родовитость?» Воинственные настроения Санатновы были обусловлены его общественным сознанием.

В одном из армянских стихов ашуга читаем: «Сущест-

пуют бедный и богатый. Разная у них трапеза». Сам Санатнова, разумеется, принадлежал к лагерю бедных. Он нес груз тяжелой социальной жизни бедняков. Стихотворец выражал глубокое сочувствие к своим классовым братьям».

Совершенно непонятно, что подразумевается в словах исследователя «реакционной направленности дворянства он противопоставил здоровые национально-общественные устремления крестьянства». Интересно, что подразумевает автор в «национальном»? Если то же, что и все мы, то получается, что Санатнова грузинскому дворянству противопоставил общественные устремления армян, поскольку, как известно, Санатнова был армянин. Если даже под «национальным» подразумевается нечто шире, все же непонятно, как могло случиться, что представитель другой нации взял на себя роль выразителя «национально-общественных устремлений крестьянства»? И почему среди грузинского крестьянства не нашлось ни одного человека, чтобы выразить собственные интересы?

А. Барамидзе продолжает: «Видимо, высшее аристократическое общество на словах считалось с талантливым придворным поэтом, но это общество никогда бы не приняло в свой круг поэта-певца простонародного склада, который вносил своеобразный народный аромат в удушающую атмосферу царского двора».

Нельзя согласиться с автором, будто высшее аристократическое общество заискивало перед Санатновой. Нет никаких документов, подтверждающих это. И почему оно должно было заискивать, чего ему было бояться и стесняться, каким княжеством владел или каким войском располагал Санатнова? Или на каком основании исследователь говорит об «удушающей атмосфере царского двора»? Кто составлял тогда дворцовый круг? Ираклий и его семья — дети и внуки-ученики: Леван Ираклиевич, Давид Иоанович, Теймураз Георгиевич и другие. Разве можно назвать их общество «удушающей атмосферой»?

А. Барамидзе в характеристике двора Ираклия поддерживают наши армянские коллеги. С. Гаисарян пишет: «Ираклий был окружен самодурными и умственно органиченными вельможами». По мнению же П. Севака, «Санатнова считает себя бедняком и выглядит чужаком при дворе Ираклия, где правды даже днем с огнем не отыщешь, где все пропитано ложью». Словом, по мнению упомянутых исследователей,

двор Ираклия II был полон льстецов и лгунов, там царствовали вражда и нетерпимость и единственным светочем в этом окружении был проповедник классовой борьбы и демократических идей Сапатнова.

Но, по нашему мнению, все рекорды апологии Сапатнова побил критик Б. Жгенги: «Нам дорог и близок демократизм, гуманизм и интернационализм Сапатнова, благодаря чему он возвысился над своей мрачной и страшной эпохой и с любовью протянул руку своему будущему, нашей современности, проникнутой великими идеалами братства народов, добра и свободы».

Если из этой цитаты изъять имя Сапатнова и вставить на его место имя любого представителя революционно-демократического движения 19 века, уверен, не потребуется менять ни одного слова.

Не оставил «без внимания» критик и время Ираклия:

«Взращенный в век феодальной тирании и разнузданного насилия в недрах безгранично угнетенного трудового народа, ашуг, не скрывая, гордился своим крестьянским происхождением: «Я крестьянин и не хочу быть князем», — говорил он и, таким образом, ...изобличал, порицал господствующие паразитические социальные силы».

Нам не известно, какие документы использовал уважаемый критик, называя эпоху Ираклия II «веком феодальной тирании и разнузданного насилия». Нам вполне понятна тяжесть феодального строя для трудовых масс, но известно и то, что существовали цари, имевшие большие заслуги перед Родиной, и Ираклий II принадлежит как раз к их числу. Грузинский народ с любовью называл его «Патара Кахи» (маленький кахетинец) и освещение эпохи его царствования в столь мрачных тонах не только противоречит истине, но и недостойно.

И разве можно поверить, что в эпоху тирании и насилия освободителем и радетелем грузинского народа опять-таки был Сапатнова? Имеется ли какой-нибудь документ, подтверждающий это? Если допустить, что все было именно так, то почему обращался к царю изгнанный с царского двора Сапатнова с мольбой вернуть его обратно: «Если мне поломают бока и ребра, живым сам я от тебя не отстану».

Всякая ошибка имеет свои предпосылки — либо незнание, либо неопытность, либо недостаточность профессионализма. Наши же авторы достаточно опытные и профессиональные. Спрашивается, кому и зачем понадобилось ашуга-кара-

чогелн, жившего в 18 веке, одного из царских сазандаров, превращать в знаменосца классовой борьбы и социальной революции? Удивительно, что он абсолютно одинок в этой борьбе!

Нам говорят, что Санатнова был крестьянином, но мы не видим рядом с ним ни одного представителя этого сословия.. Мы вполне уверены, что Санатнова не сделал никакой карьеры при царском дворе, но уверены и в том, что он благодарн своей профессии и таланту вращался в кругу царских чиновников. И разве можно поверить, что он внезапно отошел от этого, взял в руки сааз и поведал миру о самодурстве князей и адской атмосфере царского двора?

Санатнова не был ни крестьянином ни борцом за освобождение крестьянства. Он, конечно, как всякий зрячий, талантливый человек, видел, что в мире были богатые и бедные, но он не был ни провозвестником, ни практическим зачинателем борьбы против социальной несправедливости. Правда, Санатнова был представителем низших слоев, но вышел на жизненное поприще ремесленником и это ремесло как бы выделяло его из разделенного на угнетенных и угнетающих общества: ремесленники одинаково были нужны и богатым и бедным. Что же касается его деятельности в числе царских сазандаров, то он и там был как бы вне классов. А после того, как его заместили и стали брать на пиры и приемы, Санатнова был больше связан с классом богатых — он и сам отмечает это. Там, где пел Санатнова и члены его цеха, представителю низшего слоя делать было нечего.

Критик Б. Жгенти в вышеупомянутой статье продолжает: «Санатнова вовсе не являлся «беззаботным соловьем». В его песнях выражены сердечная боль, глубокая печаль и горе: «Голова болит, сердце болит, исцеления не найду», «Этот бранный мир для тебя пуст, глаза влажны, рот высох», «Ну чье горе разделить тебе, Санатнова, любезный».

Опираясь на эти строки, взятые из разных песен Санатновы, Б. Жгенти заключает: «Такими печальными, выражающими острую душевную боль мотивами, исполнена поэзия Санатновы, и его печаль и сердечная боль были глубоко народными. В этих грустных мелодиях поэт выражал глухое недовольство трудового народа, видел его горькую долю».

Это рассуждение, мягко говоря, представляет собой плод фантазии автора и не имеет ничего общего с думами, а постольку с песнями Санатновы. Хотя, кто не знает песен Са-

тановы или же оценит цитированные критиком строки так же оторванно от общей ткани этих песен, может ошибиться, и в ищущем исцеления и проливающим слезы сазандаре увидеть певца, выражающего «глухое недовольство трудового народа».

«Голова болит, сердце болит, исцеления не найду...» взято из наиболее характерной любовной песни «Ра зарбаби». Вот вся строфа, из которой взята эта строчка: «Санатнова амас вчиви, цамали вер мишовна!» (Санатнова о том печалюсь, что лекарства не найду!) «Минда гули зед аваго да хмали вер мишовна!» (Хочу сердце наружу вынуть, но клинка не найду!) «Шени убис броцеулс намали вер мишовна!» (Место для гранат твоей груди не найду!) «Тави мткива, гули мткива цамали вер мишовна» (Голова болит, сердце болит, лекарства не найду). Как видим, у певца болит голова и сердце потому, что он не нашел для возлюбленной лекарства и места «для гранат ее груди». Критик же утверждает, что Санатнова переживает из-за невзгод трудового народа.

Исследователь Г. Шакулашвили, хорошо знающий поэзию Санатновы и ашугов вообще, считает цитированную нами строфу этой песни ярким образцом, определяющим профиль ашугской поэзии, именно потому, что в этой строфе так обнаженно представлено описание женского тела, что не было характерно для грузинской литературы.

Легенда седьмая: Санатнова был интернационалистом, боролся с шовинизмом и национализмом, воспевал братство народов.

Выше мы уже видели, что Б. Жгенти превратил Санатнову в интернационалиста. Об интернационализме певца говорит и И. Абашидзе в предисловии к сборнику песен Санатновы. Но, как видно, другие апологеты ашуга заметили, что говорить об интернационализме сазандара, жившего в 18 веке, несколько неловко. Само понятие интернационализма является порождением марксистского учения и использовать его применительно к периоду до создания марксистской теории было бы анахронизмом. Поэтому интернационализм заменили достаточно безобидным, менее претенциозным и, по их мнению, приемлемым для всех термином — «певец братства народов». И действительно, на первый взгляд, что можно иметь против того, чтобы родившийся и выросший в Тбилиси Санатнова, певший на азербайджанском, армянском

и грузинском языках, назывался «певцом братства народов»?

Если подойти к делу с позиции «красивых слов», то в этом действительно нет ничего предусмотрительного и исподвольного. Но, если рассмотреть вопрос под углом научной документированности, то оказывается, что провозглашение Санатновы певцом дружбы народов фактически безосновательно и логически ошибочно.

Идея «дружбы народов» гораздо моложе идеи интернационализма. Это продукт нашей эпохи и социалистического образа жизни. Она исключает всякие национальные, расовые или сословно-классовые противопоставления и постольку совершенно невозможна на том этапе развития общества, который называется феодализмом.

Такова чисто теоретическая (если можно так назвать) сторона этого вопроса, но есть и другая — вытекающая из конкретных фактов, из анализа песни Санатновы. В песнях Санатновы нет идеи братства народов. И поскольку достоверные факты привести не удастся, исследователи довольствуются лишь голословными утверждениями. Например, Г. Натрошвили пишет: «Санатнова из восемнадцатого века перекликается с нашим временем. Когда братству народов, взаимной любви между людьми предоставляют столь широкое поприще..., чего стоит хотя бы тот факт, что он пишет свои армянские стихи грузинскими буквами, а азербайджанские — армянскими, понятно, что хотел этим сказать поэт».

На самом деле, как вполне убедительно доказал Г. Леоппдзе, эти записи принадлежат вовсе не ашугу-сазандару. Они выполнены или Иване Пантелантом, как сказано об этом в приписке к автографу, или кем-нибудь другим.

Словом, Санатнова объявляется певцом братства народов на основании записей, о которых сам сазандар не имел представления.

Нельзя обойти стороной факт цитирования Г. Натрошвили афористического выражения К. Гамсахурдия. Последний был вполне прав, признавая О. Туманяна проповедником братства народов. Но нельзя сравнивать времена Туманяна, Сундукяна с временем Санатновы.

Г. Сундукян и, тем более, О. Туманян жили после отмены крепостного права, в эпоху зарождения буржуазного строя, когда складывалось и крепло национальное противопоставление народов.

Лучшие сыны грузинского и армянского народов, подобно Акакию Церетели и Ованесу Туманяну, поднялись против этого зла, и если не могли вырвать его с корнем, то, по крайней мере, старались подрезать его ствол.

Во времена же Санатновы в Тбилисе проживали люди многих вероисповеданий и все чувствовали себя как дома. Кого и с какой целью надо было Санатнове призывать к дружбе народов? Санатнова пел на четырех языках (у него имеются и персидские песни), но это вовсе не означало борьбы за братство народов, а отражало всего навсего ашугскую традицию. И. Гришашвили отмечает, что в то время в Тбилисе было много ашугов: Степанос, Достна, Санатнова, Багдасар из Кало, Туфнар, Шамчимелко, Леон, Туринджи, Оксуз-оглан, Кешишнова, Гурджи-оглы, Кобачи, Джагил-оглы и др. Всего перечислено 45 человек. «Они были настоящими ашугами и пели на трех языках: грузинском, армянском, азербайджанском (подчеркнуто нами — А. П.). Разумеется, было бы анахронизмом прикреплять к этим ашугам ярлык защитников идеи дружбы народов.

Легенда восьмая: Санатнова оказал большое влияние на грузинскую литературу. Его наследниками являются: Бесики, Ал. Чавчавадзе, Г. Орбелиани и др.

Кто знаком с книгой И. Гришашвили о Санатнове, тот знает с какой необыкновенной любовью и тщательностью рисует автор институт ашугства, ашугов и особенно Санатнову. Эта чрезмерная любовь, как справедливо отмечает исследователь Г. Шакулашвили, нередко затмевала объективность и необходимость подлинно научного анализа.

К сожалению, наряду с весьма важными фактами в книге И. Гришашвили много и противоречивых суждений. Так, например, И. Гришашвили почти на каждой странице книги утверждает, что ашуги или карачогели душой и сердцем были тбилисцами, горожанами, их занятием было ремесленничество, что Санатнова был городским певцом. В то же время И. Гришашвили является первым автором легенды о крестьянском происхождении Санатновы. Так же необоснованно и противоречиво суждение И. Гришашвили о взаимоотношениях Бесики и Санатновы.

И. Гришашвили совершенно бездоказательно, на основе нескольких анонимных стихотворений, пишет: «Бесики тоже вышел в народ, пел там свои стихи и, как Санатнова, был

принят в «старой Грузии». Бесики был не менее любимым человеком на праздниках тогдашних амкаров,... в молельнях, на свадьбах, кутежах и других пирах». И. Гришашвили продолжает: «Санатнова и Бесики находили себе духовную пищу в быту и жизни карачогов, этих людей в черных чохлах». И там же замечает: «Санатнова и Бесики следует признать певцами разного рода. Санатнова и Бесики почти современники. Бесики — интеллигентный писатель. Он, вероятно, был первым студентом созданной тогда семинарии. А Санатнова? Санатнова был сыном кузнеца».

И. Гришашвили также без обоснования и вопреки действительности породил Санатнову с А. Чавчавадзе, что в дальнейшем повторил и уважаемый К. Кекелидзе. Хотя, тот же К. Кекелидзе в «Истории грузинской литературы» начинает очерк о Санатнове такими словами: «Санатнова — типичный представитель так наз. ашугской поэзии. Эта оригинальная по происхождению поэзия имела такое специфическое назначение и свойство, что историки литературы вполне могли обойти ее стороной». Если под влиянием Санатновы писали Бесики, А. Чавчавадзе и Гр. Орбелиани, что повторяет и К. Кекелидзе, то невозможно представить, как могли историки литературы обойти такого поэта.

По мнению К. Кекелидзе, влияние Санатновы на Бесики проявилось в том, что последний писал «мухамбази», «мустазы», «банати», которые будто бы привнес в грузинскую литературу Санатнова.

Известно, что сама ашугская поэзия заимствовала все эти стихотворные формы из восточной классической литературы. И если поэзия Бесики в долгу перед кем-нибудь, то это восточная классическая литература; надо полагать, что и эти стихотворные формы он взял непосредственно из восточной литературы, с которой он, вероятно, был хорошо знаком, поскольку, по сведениям самого К. Кекелидзе, Бесики прекрасно знал персидский язык.

По мнению А. Барамидзе «последниками Санатновы оказались не только второстепенные певцы на рубеже 18 и 19 веков, но и Б. Габашвили, А. Чавчавадзе и Гр. Орбелиани. Немалую дань мухамбази отдал великий Акакий... Автором модернизированных мухамбази является также И. Гришашвили». А. Барамидзе заключает: «Санатнова проложил большой и глубокий след в грузинской поэзии. Он соз-

дал новый поэтический лад, новую поэтическую школу, новое поэтическое мышление».

Ни одно из этих утверждений А. Барамидзе не имеет доказательств.

Поскольку тексты песен Санатновы у нас никогда не распространялись в рукописном виде, то они были доступны только тем, кто слышал их в исполнении ашугов-карачогелов в Ортачалских садах или на праздниках и пирах амкаров. Литературным путем «мухамбазы» распространился под влиянием поэзии Бесики.

Из сказанного выше ясно, что наши ученые сделали Санатнову единственным властителем грузинского художественного слова, причем не забыли, что он был гуманистом, демократом и интернационалистом, проповедывал необходимость классовой борьбы, братства и дружбу между народами.

И если ко всему этому добавить, что, по мнению Г. Натрошвили, «Санатнова имеет равное право на слово в создании великих мастеров», а по словам Б. Жгенти «Санатнова более всех среди когда-либо живших на земле ашугов возвысил эстетические достоинства этого жанра и связал его с вершинами истинной поэзии», неудивительно, что А. Мкртычян поставил Санатнову в ряд с такими корифеями мировой литературы, как Гете, Данте, Шекспир, Л. Толстой.

Мы должны со всей ясностью сказать, что в грузинских песнях Санатновы, нет ничего грузинского, национального, да и не могло быть, поскольку он не знаком с нашей классической литературой и богатейшим устным народным творчеством. Он не знаком с Руставели и другими нашими славными предками. Санатнова недостаточно владел грузинским языком. Ошибаются те, кто пишет, что для Санатновы грузинский язык был таким же родным, как армянский или азербайджанский. Санатнова не был по происхождению грузином и ремесленничать ему приходилось среди негрузин, что мешало ему хорошо изучить грузинский язык. Следует принять во внимание и природу самой ашугской поэзии. Эта поэзия зародилась и развивалась в персидско-турецкой (азербайджанской) среде. Сами ашуги-армяне, наряду с армянским, сочиняли и пели песни именно на этих языках. Что же касается грузинского языка и грузинского мышления, то для ашугской поэзии они были чужды и непривычны.

Думается, настало время найти истинное место для жизни и творчества не столь уж давно жившего сазандара.

Легенда девятая: «Комплексная». В 1987 году в Тбилиси состоялся симпозиум на тему «Вопросы истории и структуры картвельских языков», в котором принимал участие Г. Бахчинян. Он выступил с докладом «Язык грузинских песен Санатновы».

Нужно сказать прямо, что в докладе, если можно так выразиться, «комплексно» представлены все легенды, о которых мы уже говорили выше и поэтому приводить основательный анализ этого доклада не имеет смысла. Мы остановимся на некоторых положениях и тут же оговоримся, что упреки, высказанные в адрес Г. Бахчиняна, в первую очередь направлены грузинским литературоведам, мнения которых повторяет Г. Бахчинян.

В аннотации доклада сказано:

1. Грузинский язык для Санатновы являлся вторым родным языком. Это неверное высказывание берет свое начало у И. Гришашвили, который говорит: «Тифлисец, кто бы он ни был, кинто или ашуг, бакалейщик или торговец, не принадлежит к какому-либо племени (томи): у него мать армянка, отец — грузин или наоборот. Предки некоторых присхали из Арабистана (видимо подразумевается Санатнова — А. П.), прадеды некоторых магометане и т. д. Одним словом, тифлисский карочогели — настоящий тифлисец, в котором смешана кровь всех наций, и его не убедить, что он является грегоринином или православным и т. д. Он интернационален, но при этом надо помнить, что тифлисский житель который рожден и крещен («чипмочрилна») в Тифлисе, главным образом грузин и по образу жизни, и языком и сердцем, и душой, и традициями». (И. Гришашвили, Сочинения, т. III, Тб. 1985, стр. 60, подчеркнуто нами — А. П.).

В этой цитате (так же, впрочем, как и в обеих книгах автора: «Санатнова» и «Богема старого Тбилиси»), столько противоречий и необоснованных положений, что их анализ и критика завели бы нас очень далеко. Скажем только, что, опираясь на его высказывания, Санатнову следует считать и грузинским писателем, и придворным поэтом Ираклия II, который (то есть Саятнова) впоследствии реакционными склонностями грузинских князей противопоставил здоровые «национально-общественные устремления крестьянства» (А. Барамидзе).

И. Гришашвили в «Санатнове» перечисляет тбилисских ашуг-ов: Стенанос, Достна, Санатнова, Калонант-Багдасара, Түфпар, Шамчимелко, Леоп, Турипджн, Оксуз-оглан, Кешнш-нова, Гурджн-оглы, Кобачн, Джахил-оглан, Нуралн, Нарил-джн-оглан, Чахмахчн-Якуб, Ссфил-оглан, Налбандн-оглы, Гарнб-оглан, Качнкова, Иалгуз, Чон-оглан, Арутнн-бегум, Ала-хверда, Лазат-оглан, Мискин-бурджн, Ягуф-оглы, Аразлу-Саркис, Адам-Азмар, Гурджншаве, Наргиз, Кобачн-оглан, Банчн, Шнрнн, Ннран, Алван-оглан, Саят, Казаз-оглан, Далакмурада, Оганеза, Кланкнм, Акофа и Кнмнн» (стр. 23).

Допустим, что все они со стороны матери или отца—грузины (впрочем, это абсолютно исключено), но как быть с Санатновой, о котором мы точно знаем, что у него ни отец, ни мать не были грузинами. Можно ли допустить, что сын армянки и армянина, рожденный и воспитанный в армянской среде (в Авлабаре), Санатнова душой, сердцем и языком был грузином?

Надо думать, что виртуозный певец и сазандар неплохо владел разговорным грузинским языком, но этот язык не являлся для него вторым родным языком, хотя бы по той причине, что «второго родного языка» быть не может, так же как не может быть и «вторых родителей».

Нужно тут же заметить, что этот «разговорный язык» не являлся языком грузинского населения Тбилиси XVIII века, это был язык негрузинского населения, и как его точно определил Вахтанг Орбелиани, был «языком кинто, языком базара», испещренным арабско-персидско-турецко-армянскими словами. И не случайно, что язык Санатновы в большинстве случаев нам, грузинам, понятен с трудом, поскольку кроме обилия иностранных слов, сам синтаксис фраз свидетельствует о том, что автор не мыслил по-грузински. Например: «Фехлис панджис оинбазебиано»; «Марди мокла да намарди гасцио»; «Леилумис каманчнса доул-Кавалиствина»; «Мараннса тумбо савсе уденотац ар икнеба»; «Турпа тани лернамс гнговс мортулхар кирман шалшиа»; «Кбилеби маргалитши гаквс, индис пилпили халшиа»; «Палаванта момревн хар. Накеби Ростом Залшиа». Эту последнюю песню наши исследователи относят к хвалебным песням, посвященным Ираклию, у которого, оказывается, «Кбилеби маргалитшн аквс, индис пилпили халшиа».

2. Неверно также положение о том, что «Саятнова» был

первым в грузинской действительности, который написал на грузинском языке ашугские песни». Хотя то же самое утверждает и А. Барамидзе: «В истории грузинской литературы Санатнова принадлежит почетное место. Он является основоположником и в то же время несравненным представителем грузинской ашугской поэзии». На самом деле существовала не «грузинская ашугская поэзия», а грузиноязычный музыкальный фольклор тбилисцев-негрузин. Ни идея, ни форма, ни мелодия и, что главное, душа этих песен не являлись грузинскими. Не случайно Иоанн Багратиони в «Калмасоба» устами Санатновы говорит: «Я знал хорошо чонгури и на персидских мотивах сделал грузинские стихи... когда царь Ираклий устроил пир и привел нас, музыкантов, я на персидский мотив исполнил песни по-грузински».

3. «Санатнова сделал лирику достоянием широких народных масс» — говорится в аннотации и не понятно, что подразумевается в словосочетании «широких народных масс»? Хотя то же самое говорит и Л. Менабде: «Выходец из народа, певец, грузинскую поэзию вывел из царско-княжеских дворцов и связал непосредственно с народом», то есть, оказывается, Санатнова с народом связал не только лирику, а всю грузинскую поэзию. Как? Каким образом? — трудно сказать.

В связи с этим нужно вспомнить слова, сказанные рабочим в стихотворении Г. Орбелиани «Муша Бокуладзе», который, услышав песни Санатновы, говорит: «Издалека я слышу звуки чонгури и пронизывающие сердце слова Санатновы. Очень хочется, чтоб и я присоединил к ним отсюда свой голос, но стыдно мне, я же им не равный».

Одним словом, рабочий знает, что где Санатнова или песни Санатновы, там рабочим нет места. Несмотря на это, мы настоятельно утверждаем, что Санатнова являлся певцом низших слоев населения.

4. Совершенно новым и удивительным является тезис о том, что «Санатнова обработал разговорный грузинский язык, превратив его в особый литературный».

Если бы кто-либо из грузинских писателей использовал в своих произведениях язык песен Санатновы, тогда можно было бы согласиться с автором. С другой стороны, автор прав в отношении самого Санатновы, поскольку он свои песни сочинял на том грузинском языке, на каком говорил сам. Другое дело — являлся ли «этот язык» настоящим грузинским языком? Как уже было сказано, этот язык был не настоящим гру-

зинским языком, а языком тбилисского негрузинского населения. В этом аспекте можно вспомнить слова Г. Леонидзе, который говорил: «Санатнова создал индивидуальный стиль, внеся в него жаргон улицы и базара, язык продавцов и ткачей, язык бакалейщиков и банщиков».

5. Еще больше удивление вызывает заявление автора о том, что «песни Саятновы способствовали развитию грузинской национально-демократической поэзии». Во-первых, о самом термине «национально-демократический» мы уже говорили выше, но он не имеет большого значения, в этом термине, очевидно, подразумевается то же самое, что мы выражаем термином «национально-освободительный», связывая его в основном с творчеством грузинских шестидесятников во главе с И. Чавчавадзе.

Следует отметить, что и это положение гораздо раньше Г. Бахчиняна было выдвинуто грузинскими литературоведами.

Как было сказано, по мнению А. Барамидзе, Санатнова был носителем «здоровых национально-общественных устремлений», а по мнению Б. Жгенти «нам дорог и близок демократизм, гуманизм и интернационализм Санатновы, благодаря чему он возвысился над своей мрачной и страшной эпохой и с любовью протянул руку своему будущему—нашей современности, проникнутой великими идеалами братства народов, добра и свободы».

Несомненно, Санатнова являлся великим армянским ашугом, у него очень большие заслуги в становлении и развитии новолитературного армянского языка — ашхарабара. Санатнова оказал большое влияние на певцов-музыкантов, представителей тбилисского музыкального фольклора, тбилисского негрузинского населения. Но песни Санатновы не являются частью грузинской литературы, поскольку они не продолжают традиций грузинской литературы, и, таким образом, не могут быть началом последующей литературы.

В настоящей книге публикуются тексты неизвестных грузинских песен Санатновы, выявленные нами в фонде академика Андриаса Шегрена, находящемся в Ленинградском филиале Гос. архива Академии Наук СССР, а также наши критические замечания к статье Э. Квиташвили «Мухамбазо ра тбнлиг рам хма харо». Статья была напечатана в газете «Тбилиси» и посвящена вопросам грузинских песен грузиноязычных тбилисских ашугов.

ლიტერატურა

1. ბ. არველაძე, საიათნოვა და იონა ხელაშვილი, „მაცნე“ ენისა და ლიტ. სერია, 1984, № 2.
2. ლ. მელიქსეთ-ბეგი, იონა ხელაშვილი სომხეთში და საიათნოვა, საქ. სსრ მეზეუმის მოამბე. 1935-36, ტ. IX.
3. ივ. ენიკოლოპოვი, საიათნოვას უკვდავება, „დროშა“, 1963, № 10.
4. С. Книшмишев, Походы Надир-Шаха, Тф., 1889.
5. კ. კეკელიძე, ქართული ლიტ. ისტორია, თბ., 1958.
6. ალ. ბარამიძე, საიათნოვა, თბ., 1963.
7. ალ. ბარამიძე, კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტ. ისტორია, თბ., 1969.
8. ი. გრიშაშვილი, საიათნოვა, თბ., 1918.
9. ბ. არველაძე, საიათნოვას ლექსების ახალი გამოცემა, „მნათობი“, 1983, № 9.
10. გ. შაყულაშვილი, საიათნოვას აზერბაიჯანული ლექსები თეიმურაზისეული დავთრის მიხედვით, თბ., 1970.
11. А. Барамидзе, Саят-Нова при дворе грузинского царя, ლიტერატურული ურთიერთობანი, I, 1965.
12. ლ. მენაბდე, ხალხთა მეგობრობის დიდი მომღერალი, „საქ. კომუნისტი“, 1963, № 10.
13. ავ. იოსელიანი, პაატა ბატონიშვილის შეთქმულებისადმი საიათნოვას დამოკიდებულების საკითხისათვის, კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები, 1966.
14. П. Севак, Слуга народа, певец любви, Литературная Армения, 1963, № 10.
15. ბ. ელენტი, საიათნოვა და ქართული პოეზია, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1963, X, 25.
16. მ. კიკნაძე, საიათნოვას ლექსიკის საკითხები, „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1982, № 2.
17. გ. ნატროშვილი, მეგობრობისა და სიყვარულის მგოსანი, თბზ., ტ. II, 1976.
18. ქართული ლიტ. ისტორია, ტ. II, 1966.
19. М. Сейидов, Певец народов Закавказья, Баку. 1963.
20. მ. რაფაეა, საიათნოვას ქართული ლექსები, მრავალთვი, I, 1971.

შინაარსი

წინათქმა	.	.	.	3.
„მოყვარეს პირში უძრახე...“	.	.	.	9
ტექსტები და კომენტარები	.	.		66.
დანართი				
ვინ იყვნენ ძველი თბილისელები?				94
Резюме				103
ლიტერატურა	.	.		125.

გამომცემლობის რედაქტორი ც. ჯიშკარიანი
მხატვარი მ. თავაძე
სამხატვრო რედაქტორი ი. ჩიქვინიძე
ტექნიკური რედაქტორი თ. ფირცხელანი
კორექტორი მ. ვარამაშვილი

სბ № 1693

გადაცემა წარმოებას 16.04.90. ხელმოწერილია დასაბეჭდად 10.12.90
საბეჭდი ქაღალდი 60×84. პირობითი ნაბეჭდი
თაბახი 8. სააღრ.-საგამომც. თაბახი 6,44.
ტირაჟი 4000 შეკვეთის № 329.
ფასი 1 მან. 30 კაპ.

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა,
თბილისი, 380028, ი. ჭავჭავაძის პროსპექტი, 14.
Издательство Тбилисского университета,
Тбилиси, 380028, пр. И. Чавчавадзе, 14.

თბილისის უნივერსიტეტის სტამბა,
თბილისი, 380028, ი. ჭავჭავაძის პროსპექტი, 1.
Типография Тбилисского университета,
Тбилиси, 380028, пр. И. Чавчавадзе, 1.

Александр Пантелеймонович Поцхишвили

САИАТНОВА — ЛЕГЕНДЫ И ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТЬ

(на грузинском языке)

**Издательство Тбилисского университета
Тбилиси 1990**